

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

ΣΧΟΛΗ ΘΕΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

**ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ (ΙΦΕ - ΠΡΩΗΝ ΜΙΘΕ)
ΔΙΑΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟ ΠΜΣ ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΚΑΙ ΤΗΣ
ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ
ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΚΑΙ ΤΗΣ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ**

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**Ο εξορισμός των ποιητών από την Ιδεώδη Πολιτεία του
Πλάτωνα.**

**Η πλατωνική κριτική και αξιολόγηση της ποίησης σε
γνωσιοθεωρητικό, ηθικό και αισθητικό επίπεδο**

ΝΕΚΤΑΡΙΟΣ Β. ΠΗΧΑΣ

Επιβλέπων: Αντώνης Χατζημωυσής, Αναπληρωτής Καθηγητής

ΑΘΗΝΑ

ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2018

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Ο εξορισμός των ποιητών από την Ιδεώδη Πολιτεία του Πλάτωνα.
Η πλατωνική κριτική και αξιολόγηση της ποίησης σε γνωσιοθεωρητικό, ηθικό και αισθητικό επίπεδο

Νεκτάριος Β. Πήχας

A.M.: 008/14

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ: Αντώνης Χατζημωυσής, Αναπληρωτής Καθηγητής

ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2018

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Με την ανά χειράς εργασία επιχειρείται η πραγμάτευση των πλατωνικών θέσεων, όπως αυτές προκύπτουν από την *Πολιτεία*, σχετικά με την έκπτωση της ποιητικής τέχνης και των δημιουργών της από την Ιδεώδη Πολιτεία. Η πιο διαδεδομένη και καθολικά αποδεκτή άποψη για τη στάση του φιλοσόφου της Ακαδημίας απέναντι στην ποίηση σχετίζεται με τον πρωτόγνωρο εξορισμό των ποιητών και κάθε ποιητικού δημιουργήματος από την Καλλίπολη. Ο Σωκράτης στην *Πολιτεία* αμφιβάλλει για την ποιότητα της ποίησης στην εποχή του και για την ικανότητά της να διαπλάθει ενάρετους πολίτες, με αποτέλεσμα να θέσει τον ίδιο του εαυτό απέναντι στον Όμηρο και τον Ησίοδο και να άρει με την επιχειρηματολογία του ένα ολόκληρο σύστημα παιδείας. Η φύση και η ουσία της ποίησης τίθεται εν αμφιβόλω και μελετάται κάθε πτυχή της. Η εμβριθής μελέτη από την πλευρά του πλατωνικού Σωκράτη αναδεικνύει από τη μία το σημαντικό ρόλο της ποίησης για την κοινωνία σύμφωνα με τη διαδεδομένη άποψη της εποχής του, αλλά από την άλλη τη μεγάλη επικινδυνότητα που μπορεί να ενέχει, ώστε να προκαλεί αρνητικές επιπτώσεις για την εύρυθμη λειτουργία της.

Σκοπό αυτής της εργασίας αποτελεί η ανάδειξη των πλατωνικών επιχειρημάτων για την ποίηση και τους ποιητές και η κριτική τους προσέγγιση με στόχο τη συμπερασματική κατάληξη της επικρότησης ή αμφισβήτησης του πλατωνικού εξορισμού. Η άποψη, ότι Πλάτωνας διάκειται αρνητικά απέναντι στον μιμητικό χαρακτήρα της ποίησης και στους μύθους που συνέθεταν ο Όμηρος, ο Ησίοδος και άλλοι ποιητές, δεν είναι πρωτοπόρα στην ιστορία της αισθητικής φιλοσοφίας. Για να πραγματευτώ την πλατωνική θέση περί εξορίας των ποιητών εστίασα το ενδιαφέρον μου κυρίως στο δεύτερο, τρίτο και δέκατο βιβλίο της *Πολιτείας*, όπου επισημαίνονται πλήθος επιχειρημάτων που δικαιολογούν την πλατωνική πρόκληση. Βέβαια, σε πολλά σημεία χρειάστηκε και η παράπεμψη σε χωρία άλλων πλατωνικών διαλόγων ώστε να επιτευχθεί η βέλτιστη και πιο σφαιρική κατανόηση των πλατωνικών ισχυρισμών. Τα πλατωνικά επιχειρήματα, που παρακινήθηκα για να δομήσω την εργασία μου, διακρίνονται σε τρία είδη, το γνωσιοθεωρητικό και μεταφυσικό, το ηθικό και ψυχολογικό και τέλος το αισθητικό. Παρ' όλα αυτά η πολύπλευρη κριτική του Πλάτωνα δυσχεραίνει τη θέση μας να καταλήξουμε στο λόγο που ο Πλάτωνας στέκεται πολέμιος της ποίησης και δεν προτιμά τον εξορθολογισμό και την εξυγίανσή της, αλλά τον εξορισμό της. Ουσιαστικά, μπορεί ο φιλόσοφος να κατέληξε στο συμπέρασμα, ότι η ποίηση και οι ποιητές δεν έχουν θέση στην Πολιτεία του, αλλά δεν νομίζω ότι έγινε ξεκάθαρα φανερός ο λόγος που κατέληξε σε μία τόσο απόλυτη και προκλητική άποψη.

ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ: πλατωνική φιλοσοφία, αρχαία αισθητική, ποίηση, Πολιτεία, εξορισμός ποιητών

ABSTRACT

Through this work it is attempted to look at the Platonic positions, as reflected by the Platonic Republic, concerning the fall of poetic art and its artists from the Ideal Republic. The most widespread and universally accepted view of the philosopher's attitude in the Academy towards poetry is associated with the unprecedented banishment of poets and anything poetic from Kallipollis. Socrates in the Republic has doubts about the quality of poetry during his time and for its ability to developing virtuous citizens, with the result of positioning himself opposite Homer and Hesiod and abolishing with his arguments a whole educational system. The nature and the essence of poetry is questioned and its every aspect is scrutinized upon. The profound study from the part of the Platonic Socrates reveals the important role of poetry for society for one, in accordance with the prevalent concept of his era, but from the other, the major hazards that may be involved, thus causing a negative impact on its proper operating system.

The purpose of this paper is to highlight the Platonic arguments about poetry and poets and show a critical approach aiming to the deductive conclusion of a final approval or contestation of the Platonic banishment. The viewpoint that Plato takes a negative stand towards the Mimetic character of poetry and the myths composed by Homer, Hesiod and other poets, is not innovative to the history of aesthetic philosophy. To discuss the Platonic position on the banishment of poets, I focused my interest mainly on the second, third and tenth book of Republic, where a great number of arguments justifying the Platonic challenge are highlighted. Of course, in many places a reference in other passages of the Platonic dialogues was needed, in order to achieve an optimum and most rounded comprehension of the Platonic assertions. The Platonic arguments which I felt motivated to use in the formation of my work can be divided into three types, cognitive and metaphysical, moral and psychological and finally, the aesthetic. However, the multifaceted criticism of Plato makes our effort to come to a conclusion as to why Plato stands opposed to poetry and prefers not to rationalize and cleanse, but to banish it, even harder. In effect, the philosopher may have concluded that poetry and poets have no place in his Republic, but I don't think it ever became clearly obvious as to why he came up with such an arbitrary and provocative viewpoint.

KEYWORDS: Plato's philosophy, ancient aesthetics, poetry, Republic, banishment of poets

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ	6
ΠΡΩΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ: <i>Η «καλή» και «κακή» ποίηση κατά τον πλατωνικό Σωκράτη. Μια πρώτη προσέγγιση της πλατωνικής κριτικής περί ποίησης</i>	10
ΔΕΥΤΕΡΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ: <i>Η πλατωνική κριτική των ποιητών. Η γνωσιοθεωρητική προσέγγιση του μιμητικού χαρακτήρα της ποίησης</i>	21
ΤΡΙΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ: <i>Η φύση και τα χαρακτηριστικά της ποίησης. Οι ηθικές επιπτώσεις της ποιητικής μίμησης στην ψυχή του πολίτη και η γοητεία της</i>	37
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	48

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Με την ανά χείρας εργασία επιχειρείται η πραγμάτευση των πλατωνικών θέσεων, όπως αυτές προκύπτουν από την *Πολιτεία*, σχετικά με την έκπτωση της ποιητικής τέχνης και των δημιουργών της από την Ιδεώδη Πολιτεία. Η πιο διαδεδομένη και καθολικά αποδεκτή άποψη για τη στάση του φιλοσόφου της Ακαδημίας απέναντι στην ποίηση σχετίζεται με τον πρωτόγνωρο εξορισμό των ποιητών και κάθε ποιητικού δημιουργήματος από την Καλλίπολη. Ο Σωκράτης στην *Πολιτεία* αμφισβάζει για την ποιότητα της ποίησης στην εποχή του και για την ικανότητά της να διαπλάθει ενάρετους πολίτες, με αποτέλεσμα να θέσει τον ίδιο του εαυτό απέναντι στον Όμηρο και τον Ησίοδο και να άρει με την επιχειρηματολογία του ένα ολόκληρο σύστημα παιδείας. Η φύση και η ουσία της ποίησης τίθεται εν αμφιβόλω και μελετάται κάθε πτυχή της. Η εμβριθής μελέτη από την πλευρά του πλατωνικού Σωκράτη αναδεικνύει από τη μία το σημαντικό ρόλο της ποίησης για την κοινωνία σύμφωνα με τη διαδεδομένη άποψη της εποχής του, αλλά από την άλλη τη μεγάλη επικινδυνότητα που μπορεί να ενέχει, ώστε να προκαλεί αρνητικές επιπτώσεις για την εύρυθμη λειτουργία της.

Σκοπό αυτής της εργασίας αποτελεί η ανάδειξη των πλατωνικών επιχειρημάτων για την ποίηση και τους ποιητές και η κριτική τους προσέγγιση με στόχο τη συμπερασματική κατάληξη της επικρότησης ή αμφισβήτησης του πλατωνικού εξορισμού. Η άποψη, ότι Πλάτωνας διάκειται αρνητικά απέναντι στον μιμητικό χαρακτήρα της ποίησης και στους μύθους που συνέθεταν ο Όμηρος, ο Ησίοδος και άλλοι ποιητές, δεν είναι πρωτοπόρα στην ιστορία της αισθητικής φιλοσοφίας. Χαρακτηριστικά ο Σ. Ράμφος στην εισαγωγή του έργου του «*Η εξορία των ποιητών: ένα πλατωνικό παράδοξο*» αναφέρει ότι οι ποιητές δεν ήταν αναμφισβήτητοι ήρωες και ότι πολλοί στράφηκαν εναντίον τους συμπεριλαμβανόμενου φυσικά και του Πλάτωνα.¹ Άλλωστε και ο ίδιος ο Πλάτωνας στο τέλος της συζήτησης για τη ποίηση στο δέκατο βιβλίο της *Πολιτείας* γράφει ότι η διαμάχη μεταξύ φιλοσοφίας και ποίησης είναι παλιά.

*προσείπωμεν δὲ αὐτῇ, μὴ καὶ τινα σκληρότητα ἡμῶν καὶ
ἀγροικίαν καταγνῶ, ὅτι παλαιὰ μὲν τις διαφορὰ φιλοσοφία τε καὶ
ποιητικῆ.²*

Όπως μας πληροφορεί ο Σ. Ράμφος πολλοί προπλατωνικοί φιλόσοφοι καταμαρτυρούσαν στην ποιητική θεολογία του Ομήρου και του Ησιόδου, όπως ο Ξενοφάνης, ο Αναξίμανδρος και ο Ηράκλειτος.³ Τα κοινά στοιχεία τους με τον Πλάτωνα είναι η διαφωνία τους στην ποιητική θεολογία. Όμως, ο φιλόσοφος της Ακαδημίας κάνει ένα βήμα παραπέρα και έρχεται σε αντίκρουση με τη μιμητική φύση της ποίησης και με την εγγενή της ικανότητα να επιδρά γνωστικά και ηθικά στις ανθρώπινες ψυχές. Στόχος μας είναι να κατανοήσουμε εις βάθος την γνωσιοθεωρητική, ψυχολογική, ηθική και αισθητική κριτική του φιλοσόφου και να αναδείξουμε τη λογική ορθότητα και εγκυρότητα των πλατωνικών συλλογισμών εις βάρος της ποίησης, έτσι ώστε να μπορέσουμε να προσεγγίσουμε τον ισχυρισμό του πλατωνικού εξορισμού.

Για να πραγματευτώ την πλατωνική θέση περί εξορίας των ποιητών εστίασα το ενδιαφέρον μου κυρίως στο δεύτερο, τρίτο και δέκατο βιβλίο της *Πολιτείας*, όπου

¹ Σ. Ράμφος, *Η εξορία των ποιητών : ένα πλατωνικό παράδοξο*, σ. 10-11

² *Πολιτεία*, 607b 5

³ Σ. Ράμφος, *Η εξορία των ποιητών : ένα πλατωνικό παράδοξο*, σ. 12-13

επισημαίνονται πλήθος επιχειρημάτων που δικαιολογούν την πλατωνική πρόκληση. Βέβαια, σε πολλά σημεία χρειάστηκε και η παράπεμψη σε χωρία άλλων πλατωνικών διαλόγων ώστε να επιτευχθεί η βέλτιστη και πιο σφαιρική κατανόηση των πλατωνικών ισχυρισμών. Τα πλατωνικά επιχειρήματα, που παρακινήθηκα για να δομήσω την εργασία μου, διακρίνονται σε τρία είδη, το γνωσιοθεωρητικό και μεταφυσικό, το ηθικό και ψυχολογικό και τέλος το αισθητικό. Παρ' όλα αυτά η πολύπλευρη κριτική του Πλάτωνα δυσχεραίνει τη θέση μας να καταλήξουμε στο λόγο που ο Πλάτωνας στέκεται πολέμιος της ποίησης και δεν προτιμά τον εξορθολογισμό και την εξυγιάνσή της, αλλά τον εξορισμό της. Ουσιαστικά, μπορεί ο φιλόσοφος να κατέληξε στο συμπέρασμα, ότι η ποίηση και οι ποιητές δεν έχουν θέση στην Πολιτεία του, αλλά δεν νομίζω ότι έγινε ξεκάθαρα φανερός ο λόγος που κατέληξε σε μία τόσο απόλυτη και προκλητική άποψη.

Η πολύπλευρη κριτική του φιλοσόφου εστιάζει σε διάφορα ζητούμενα που αναθρῶσκουν από τη συζήτηση περί ποίησης, όμως δεν πιστεύω ότι θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι η όλη συζήτηση γίνεται στα πλαίσια μίας αισθητικής φιλοσοφίας. Θα μπορούσε κανείς να υποθέσει ότι μια συζήτηση περί ποιήσεως θα ενδιέφερε άμεσα την αισθητική φιλοσοφία, παρά ταύτα στην περίπτωση του Πλάτωνα, τουλάχιστον όσον αφορά την *Πολιτεία*, κάτι τέτοιο δεν ισχύει. Η συζήτηση κινείται στα πλαίσια εξεύρεσης του ορισμού και της ουσίας του δικαίου, επομένως και η ίδια η ποίηση κρίνεται στα ίδια πλαίσια. Ο πλατωνικός Σωκράτης μελετά την περίπτωση της αδειοδότησης της ποίησης να εισαχθεί στις βασικές λειτουργίες της κοινωνίας δικαίου που ιδρύει, μια θέση που ήδη την κατέχει η ποίηση σε πραγματικό χρόνο.

Φυσικά και ο Πλάτων μελετά την ποίηση αισθητικά, αλλά δεν μένει μέχρι εκεί. Για να επιτραπεί η ποιητική είσοδος στη δίκαιη Πόλη πρέπει αυτή να πληροί τις ηθικές και παιδευτικές προϋποθέσεις κατά την πλατωνική φιλοσοφία. Εξαιτίας της θέσης που κατείχε η τέχνη αυτή στη εποχή του Πλάτωνα του επιτρέπει μία πολύπλευρη προσέγγιση μη εμμένοντας μόνο σε αισθητικό επίπεδο, αλλά προσεγγίζοντας και κρίνοντάς την σύμφωνα με τη γνωσιοθεωρία και την ψυχολογία του. Άλλωστε μόνο η αισθητική κριτική προσέγγιση του Πλάτωνα δεν θεωρώ ότι αρκεί για να χαρακτηριστεί η ποίηση έκπτωτη. Σύμφωνα με τα όσα αναφέρονται στην *Πολιτεία*, αλλά και σε συνδυασμό με άλλους πλατωνικούς διαλόγους, υπάρχουν σοβαρότεροι λόγοι για τον πλατωνικό εξορισμό.

Στο πρώτο κεφάλαιο της ερευνητικής εργασίας, η πλατωνική επιχειρηματολογία προσεγγίζεται σε μία βάση τέτοια, που να γίνει εμφανής η θέση της ποίησης στην αθηναϊκή κοινωνία και για ποιον λόγο ο πλατωνικός Σωκράτης αμφισβητεί την ικανότητά της να επιδρά θετικά στην ανθρώπινη ψυχή. Η ποίηση αποτελεί βασικό μέρος της αρχαίας παιδείας, κάτι που την καθιστά σημαντική συνιστώσα στις λειτουργίες μίας πόλης. Οι νέοι μάθαιναν από τους ποιητικούς μύθους και σχημάτιζαν την προσωπικότητά τους. Αυτήν την εξέχουσα θέση δεν την αμφισβητεί ο πλατωνικός Σωκράτης, απεναντίας την αποδέχεται και την προτάσσει ως τρόπο παιδείας των φυλάκων της νέας κοινωνίας δικαίου που συζητούν να φτιάξουν νοητά με τον Γλαύκωνα και τον Αδείμαντο.

τίς οὖν ἡ παιδεία; ἢ χαλεπὸν εὐρεῖν βελτίω τῆς ὑπὸ τοῦ πολλοῦ χρόνου ἠϋρημένης; ἔστιν δὲ που ἢ μὲν ἐπὶ σώμασι γυμναστική, ἢ δ' ἐπὶ ψυχῇ μουσική.

Ποια λοιπόν θα είναι η εκπαίδευση; Ἡ μήπως είναι δύσκολο να βρούμε καλύτερη εκπαίδευση από αυτήν που έχει αναδειχθεί εδώ και πολλά χρόνια; Ἡ γυμναστική είναι για το σώμα, ενώ οι καλές τέχνες για την ψυχή.

Πολιτεία, 376e 2-4

Η αποδοχή του εκπαιδευτικού συστήματος που έχει αναδείξει η αρχαία παράδοση δεν σημαίνει αυτομάτως από τον Πλάτωνα και την άκριτη είσοδό της στην ιδεώδη Πολιτεία, απεναντίας τίθεται σε αμφιβολία και τυπικά με αυτόν τον τρόπο γίνεται η αρχή της συζήτησης *περί ποιήσεως*. Ο πλατωνικός Σωκράτης δεν αμφιβάλλει ριζικά για κάθε ποιητικό είδος, αλλά παρουσιάζει στον Γλαύκωνα και τον Αδείμαντο χαρακτηριστικά παραδείγματα που πρέπει να τους υποψιάσουν σχετικά με το ποιητικό περιεχόμενο. Όπως θα δούμε και εμείς, ο φιλόσοφος εντοπίζει δύο ειδών λόγους, τον ψευδή και τον αληθή και υποδεικνύει την αντίδρασή του στον ψευδή. Η κατηγορία του για τους ψευδολογικούς μύθους είναι ότι η ποίηση περιλαμβάνει μυθικές διηγήσεις τέτοιες που διαστρεβλώνουν το θείο⁴, αλλά και η κακή επίδρασή της πάνω στους φύλακες⁵. Αυτή είναι η πρώτη εντύπωση και κριτική του Σωκράτη. Υποστηρίζει ρητά ότι από την στιγμή που η ποίηση αποτελεί παιδευτικό εργαλείο θα πρέπει να συμμορφωθεί, έτσι ώστε να διαπλάθει ενάρετες ψυχές. Στόχος του Σωκράτη σε πρώτη φάση είναι να εντοπίσει μία καλή ποίηση που να επιδρά ως μίμηση θετικά στο άτομο – πολίτη. Έτσι λοιπόν, καταλήγει να αποδέχεται την ποίηση αυτή που επιτρέπει την μίμηση άριστων ανθρώπων⁶.

Στη συνέχεια της ερευνητικής εργασίας παρουσιάζονται οι πλατωνικές μομφές ειδικά για τους ποιητές. Το δεύτερο κεφάλαιο επικεντρώνεται στα χαρακτηριστικά των ποιητών με σκοπό την κατανόηση της αιτίας που ο φιλόσοφος επιθυμεί τον εξοστρακισμό τους. Το ερώτημα που θα μας απασχολήσει είναι: «Ποια είναι τα εγγενή χαρακτηριστικά των ποιητών που συνετέλεσαν στη διαμόρφωση της σωκρατικής αποστροφής για τους ποιητές και κατ' επέκταση για την ποίηση; Δικαιολογείται η παράδοξη άποψη του Σωκράτη περί εξορισμού των ποιητών;». Το ερώτημα αυτό όμως, δεν προσεγγίζεται εφ' όλης της ύλης, αλλά απαντάται μόνο η γνωσιοθεωρητική κριτική του πλατωνικού Σωκράτη.

Για την καλύτερη κατανόηση και προσέγγιση της γνωσιοθεωρητικής κριτικής παρουσιάζεται εν ολίγοις η θεωρία των Ιδεών του Πλάτωνα, έτσι όπως προκύπτει από την *Πολιτεία*. Τα κύρια γνωσιοθεωρητικά ζητούμενα που αναθρώσκουν είναι η πλατωνική μομφή για τους ποιητές ως *τρίτους εξ αληθείας*, ο μιμητικός χαρακτήρας του ποιητικού περιεχομένου, ο ισχυρισμός ότι δεν κατέχουν γνώση μέσω της τέχνης τους και τέλος η άποψη που παρουσιάζεται μέσω του διαλόγου *Ιων*, ότι οι ποιητές δεν είναι κάτοχοι των θεμάτων πάνω στα οποία γράφουν. Συμπερασματικά, θα καταλήξουμε στις βασικές συνιστώσες της πλατωνικής γνωσιοθεωρητικής σκέψης και μέσω της μεταφυσικής και γνωσιοθεωρητικής φύσεως των επιχειρημάτων του Πλάτωνα που θα παρουσιάσουμε θα εντοπίσουμε τις βασικές πτυχές που θα μας βοηθήσουν να κατανοήσουμε πληρέστερα το πλατωνικό παράδοξο του έκπτωσης της ποίησης σε ένα πρώτο γνωσιοθεωρητικό επίπεδο.

Τα άλλα δύο είδη της πολύπλευρης επιχειρηματολογίας του πλατωνικού Σωκράτη θα μελετηθούν και θα αναλυθούν στο τρίτο κεφάλαιο, όπου θα παρουσιάσω τους λόγους που ο Πλάτων θεωρεί μεμπτή, επιλήψιμη και άξια έκπτωσης από την Ιδεατή Πολιτεία την ποίηση. Σε αυτό το κεφάλαιο θα δούμε σφαιρικά την ψυχολογία του Πλάτωνα και τις ηθικές επιπτώσεις της ποίησης στην ψυχή του ατόμου – πολίτη και τη δικαιολόγηση του πλατωνικού εξορισμού. Πλέον έχουμε κατασταλάξει ότι η ποίηση δεν σφάλλει μόνο σε θεολογικό επίπεδο, αλλά η ίδια η μιμητική της φύση είναι μία διαδικασία που δεν ενέχει γνώση και ακόμη χειρότερα διαφθείρει την ψυχή. Οι επιζήμιες επενέργειες της μίμησης, όπως θα δούμε εκτενώς στο τελευταίο κεφάλαιο της ερευνητικής, είναι η αφύπνιση των

⁴*Πολιτεία*, 377d-e, 379a

⁵*Ibid*, 378a, 386c, 387b-c, 388d, 391e

⁶*Ibid*, 396c-398b

κατωτέρων μερών της ψυχής του πολίτη, θέση που έρχεται σε πλήρη αντίστιξη με την πλατωνική ψυχολογία.

Ο πλατωνικός Σωκράτης κλείνοντας τη συζήτησή του με τον Γλαύκωνα καταλήγει ότι δεν θα πρέπει να αποδεχθούν *την ήδυσμένην Μοῦσαν παραδέξῃ ἐν μέλεσιν ἢ ἔπεσιν*, διότι αν συμβεί κάτι τέτοιο τότε στην κοινωνία θα κυριαρχήσουν η ηδονή και ο πόνος. Πάγιο αίτημα είναι ο εξορισμός των ποιητών και αυτό προκύπτει από το λόγο. Χαρακτηριστικά ο Σωκράτης αναφέρει ότι *τούτα τα λόγια λοιπόν ας αποτελέσουν τη δική μας απολογία σχετικά με την ποίηση για να της εξηγήσουμε ότι δίκαια την ξαποστείλαμε , τέτοια που είναι, από την πόλη, γιατί μας υποχρεώνει ο λόγος.*⁷ Στόχος του Σωκράτη είναι να διαφυλάξει τόσο την κοινωνία, όσο και την ψυχή του ατόμου από την τυραννία. Αυτό το χρέος του Πλάτωνα επιτυγχάνεται με τον εξορισμό των ποιητών ή μήπως ο φιλόσοφος αναγνωρίζει την αξία της ποίησης και κάνει ένα βήμα πίσω;

Στο δεύτερο και τρίτο βιβλίο της *Πολιτείας* ο Σωκράτης αποδέχεται την καλή μιμητική ποίηση άριστων ανθρώπων, στο δέκατο απορρίπτει κάθε μίμηση ή καλύτερα προβαίνει στον ξ καθαρισμό ότι η μίμηση οντολογικά προσφέρει μόνο *το φαινομενικό* και δεν επιτυγχάνει την ανάδειξη της αλήθειας και της πραγματικότητας με αρνητικά αποτελέσματα στην ψυχή του ατόμου – πολίτη. Μολονότι παρουσιάζεται η ποίηση ως αποδιοπομπαίος τράγος, στο τέλος ελπιδοφόρα αναμένεται η απάντηση των ποιητών να αυτοαποδειχθούν άξιοι υπολογισμού. Επομένως, η εξορία των ποιητών δεν έχει πραγματοποιηθεί, απεναντίας δίνει χώρο και χρόνο στους ποιητές μάλλον προς τιμήν της διαλεκτικής του.

Όμως, ποιο είναι το ενδιαφέρον να μελετούμε στην εποχή μας τις πλατωνικές θέσεις της *Πολιτείας* για την ποίηση και γενικά για τις μιμητικές τέχνες, διότι μην ξεχνάμε ότι η ποίηση τουλάχιστον στο δέκατο βιβλίο προσεγγίστηκε κατ' αναλογία με τη ζωγραφική. Πως θα μπορούσε να αντιμετωπιστεί η πλατωνική κριτική της μίμησης στις μέρες μας και τι θα μπορούσε να μας προσφέρει; Αυτό που προκαλεί ενδιαφέρον και φαίνεται αρκετά επίκαιρο – και μάλλον σε κάθε εποχή ίσχυε – είναι οι ηθικές διαστάσεις της τέχνης. Ο Πλάτων έθεσε ένα ζητούμενο που απασχόλησε αρκετά την αισθητική φιλοσοφία και αυτό ήταν η σύνδεση της μιμητικής τέχνης με το αισθητικό υποκείμενο και η επίδρασή της. Η μίμηση είναι μία δραστηριότητα η οποία εγχαράσσει δυνατές εντυπώσεις στο ανυποψίαστο αισθητικό υποκείμενο.

Ο Πλάτων τόσο με την παρουσίαση της οντολογικής σύστασης των αντικειμένων της ποίησης και της ζωγραφικής και γενικά κάθε μίμησης, όσο και με την απόδειξη της γοητείας και της ευχαρίστησης της μίμησης στο άτομο, επισφραγίζει τον κίνδυνο κάθε κολακευτικού μέσου και την ανάγκη αφύπνισής μας. Άλλωστε, η συζήτηση περί δικαίου δεν συνδέεται τυχαία με τη συζήτηση για τις μιμητικές τέχνες. Οι αξίες μας επηρεάζονται άμεσα από την παιδεία και το περιβάλλον μας, έτσι λοιπόν ο πλατωνικός Σωκράτης μας υπενθυμίζει ότι η ποίηση ήταν μέρος της τότε παιδείας και αποτελούσε συχνά μέσο ψυχαγωγίας για όλους τους Αθηναίους. Αφενός κάτι τέτοιο δεν ισχύει σήμερα, αφετέρου όμως η φύση των τεχνών δεν έχει αλλάξει και τα εγγενή χαρακτηριστικά τους παραμένουν ίδια, με αποτέλεσμα ένας παθητικός δέκτης να επηρεάζεται. Αυτό που προσκομίζει κανείς από την πλατωνική συζήτηση είναι ότι ως εσωτερική προσταγή μας θα έπρεπε να είναι ο λογισμός, διότι έτσι θα διασφαλίσουμε την ψυχή μας.

⁷*Πολιτεία*, 607b 1-5, μτφρ. Ν. Μ. Σκουτερόπουλος

ΠΡΩΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η «καλή» και «κακή» ποίηση κατά τον πλατωνικό Σωκράτη Μια πρώτη προσέγγιση της πλατωνικής κριτικής περί ποίησης

Το ερώτημα που τίθεται ως αρχή του προβληματισμού μας για το θέμα που θα μελετηθεί είναι: «*Πώς επιδρά η ποίηση στην αθηναϊκή κοινωνία κατά την άποψη του πλατωνικού Σωκράτη;*». Η απάντηση αυτού του γενικού ερωτήματος φαίνεται να αναγεννά πληθώρα ειδικών ζητουμένων τα οποία χρήζουν ανάλυσης και σχολιασμού, ώστε να καταλήξουμε σε μία σφαιρική άποψη για τη θέση της ποίησης στη φιλοσοφική σκέψη του Πλάτωνα. Ο Σωκράτης στους διαλόγους *Πολιτεία* (Βιβλία II, III, X) και *Ίων* αναφέρεται στην ποίηση και τη λειτουργία της. Πώς, όμως, αντιμετωπίζεται η ποίηση, με ποιο γνώμονα και με ποια κριτήρια την κρίνει;

Η έννοια της ποίησης δεν κρίνεται άμεσα από το φιλόσοφο ως αισθητικό προϊόν. Άλλωστε, πρόκειται να γίνει φανερό μια δριμεία κριτική από μέρους του Σωκράτη στην ποίηση⁸ ως προς την ωφελιμότητά της στους πολίτες και στην πόλη. Αυτή η συνεπειοκρατική⁹ αντιμετώπιση της ωφελιμότητας της ποίησης από τον Σωκράτη εντοπίζεται στο ακόλουθο χωρίο της *Πολιτείας*:

*ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα πάντα
παραιτησόμεθα Ὅμηρον τε καὶ τοὺς
ἄλλους ποιητὰς μὴ χαλεπαίνειν ἂν
διαγράψωμεν, οὐχὼς οὐ ποιητικὰ καὶ
ἡδέα τοῖς πολλοῖς ἀκούειν, ἀλλ' ὅσω
ποιητικώτερα, τοσοῦτω ἦττον
ἀκουστέον παισὶ καὶ ἀνδράσιν οὓς δεῖ
ἐλεύθερους εἶναι, δουλείαν θανάτου
μᾶλλον πεφοβημένους.*

*Σχετικά με όλα αυτά και τα παρόμοια με
αυτά θα ζητήσουμε χάρη από τον Όμηρο
και τους υπόλοιπους ποιητές να μην
θυμώνουν αν θα τα διαγράψουμε, όχι
επειδή τάχα δεν είναι περίτεχνα
δημιουργημένα και δεν ακούγονται στους
περισσότερους ευχάριστα, αλλά όσο πιο
περίτεχνη είναι η δημιουργία τους, τόσο
λιγότερο πρέπει να ακούγονται από τα
παιδιά και τους άνδρες οι οποίοι πρέπει να
ζουν ελεύθερα και πιο πολύ από το θάνατο
να φοβούνται την σκλαβιά.*

Πολιτεία, 387b 1-6

Όπως μόλις διαβάσαμε, ο Σωκράτης αντικρούει την ομηρική, και άλλων δημιουργών, ποίηση, όχι γιατί δεν έχουν ποιητική αξία¹⁰, αλλά γιατί «δεν πρέπει να την

⁸Η σωκρατική κριτική απευθύνεται στην ποίηση ως έχει στην εποχή του φιλοσόφου.

⁹Προσδίδω τον επιθετικό προσδιορισμό «συνεπειοκρατικός» στην ποίηση, διότι κατά τη γνώμη μου ο πλατωνικός Σωκράτης ενδιαφέρεται και κρίνει την ποίηση ως προς το αποτέλεσμα της και τις συνέπειές της στην πόλη και τον πολίτη. Αυτό που μελετάται είναι αν η αρχαία ποίηση δύναται να διαμόρφωσε πολίτες με «ενάρετο» ήθος. Αν αυτό δεν επιτευχθεί θα φανεί εν τέλει εκ του αποτελέσματός της, οπότε θα καταστεί από τον Πλάτωνα αρνητική και επικριτική για την Καλλίπολη και τον πολίτη της.

¹⁰Άλλωστε ο Σωκράτης αναγνωρίζει τη μέγιστη αξία του Ομήρου χαρακτηρίζοντάς τον «*τῷ ἀρίστῳ και θειοτάτῳ τῶν ποιητῶν*» και θεωρεί επιτακτική ανάγκη των ραψωδῶν να κατέχουν την ομηρική ποίηση και να ασχολούνται με την ποίηση του εκτενέστερα. (*Ίων* 530b 7-10)

ακούνε οι πολίτες». Αυτός ο δεοντολογικός αποκλεισμός της ποίησης έγκειται στην αντίληψη που ο ίδιος έχει σχηματίσει για τον χαρακτήρα και τη φύση της. Πριν μεταβούμε στην κριτική προσέγγιση των φιλοσοφικών θέσεων του πλατωνικού Σωκράτη και στα χαρακτηριστικά παραδείγματα που ο ίδιος παραθέτει, για να δικαιολογήσει την αντίθεσή του επί του θέματος, ας εστιάσουμε στη σημασία που έχει η ποίηση για τον ίδιο τον φιλόσοφο.

Αναφερθήκαμε προ ολίγου ότι η κριτική που ασκεί ο Σωκράτης στην ποίηση δεν γίνεται στα πλαίσια της αισθητικής της αξίας. Όσον αφορά τουλάχιστον την ποιητική δράση του Ομήρου, τα έργα που έχουμε στα χέρια μας χαρακτηρίζονται από μοναδική ποιητική ομορφιά. Ακόμη και ο Σωκράτης που φαίνεται αρκετά επιφυλακτικός απέναντι στην ποίηση της εποχής του και πρότερα, χαρακτηρίζει τον Όμηρο ως *άνδρα σοφώτατον*¹¹. Όμως, η αξία ενός ποιήματος περιορίζεται μόνο στον ευφάνταστο και καλοφτιαγμένο μύθο, στην τέλεια ομοιοκαταληξία, στην εύστοχη χρήση παρομοιώσεων και άλλων σχημάτων λόγου ή σε ό,τι άλλο συγκλίνει, για να χαρακτηριστεί ένα ποίημα αριστουργηματικό και όμορφο αισθητικό προϊόν; Ένα ποίημα, δηλαδή, χαρακτηρίζεται μόνο από τον ευφάνταστο και όμορφα συντεθειμένο λόγο; Όλα αυτά τα τεχνικά μέρη ενός ποιήματος, που προανέφερα, θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι αποτελούν τη μορφή του ποιήματος και πως αυτά είναι που προβάλλονται πρωτίστως στο κοινό ή τον αναγνώστη. Όμως, όταν ερχόμαστε σε επαφή με ένα ποίημα εμμένουμε μόνο στην μορφή του;

Πίσω από το αισθητικό μέρος του ποιήματος (μορφή) ενυπάρχει η γνωστική και ηθική αξία του ποιητικού δημιουργήματος. Η γνωστική και ηθική αξία του είναι εγγενή χαρακτηριστικά του μυθικού περιεχομένου, τα οποία δεν έχουν να κάνουν με την ομορφιά της σύνθεσης ενός ποιήματος, αλλά με την ωφελιμότητά του προς το άτομο. Λέγοντας ωφελιμότητα εννοώ το όφελος – κέρδος - που αποκομεί το άτομο διαβάζοντας, ακούγοντας ή παρακολουθώντας έναν ποιητικό μύθο. Το περιεχόμενο ενέχει τη στοχοθεσία του ποιήματος, δηλαδή το μήνυμα ή το δίδαγμα το οποίο θέλει να κοινωνήσει ο δημιουργός στο κοινό του. Επομένως, συνειδητοποιούμε από τα λεγόμενα του πλατωνικού Σωκράτη ότι μπορεί ο Όμηρος και κάθε άλλος ποιητής να συνθέτει όμορφα ποιήματα και ευφάνταστους μύθους με πρωτότυπη τεχνική χαρακτηρίζοντάς τα ως αξία ποιητικά-αισθητικά προϊόντα (*ούχ ως ού ποιητικά και ήδεα τοῖς πολλοῖς ἀκούειν*), αλλά η ουσία σύμφωνα με τον φιλόσοφο δεν είναι η αισθητική ενός ποιήματος, αλλά το περιεχόμενό του και τα διδάγματά του, όταν εκτίθενται στο κοινό.

Κατά την ποιητική έκθεση¹² το ποίημα παρουσιάζεται στο αισθητικό υποκείμενο ως ολότητα, δηλαδή μορφή και περιεχόμενο ως ένα - χωρίς διαίρεση και διαχωρισμό σε δύο μέρη. Αυτό που εντοπίζει ο Σωκράτης, έστω και σε πρώιμο στάδιο, ως επικίνδυνο είναι ότι κατά την ποιητική έκθεση, αφού το ποίημα θα εκτίθεται ως ολότητα, δεν θα είναι εύκολο να εντοπιστεί ο μιμητικός χαρακτήρας του περιεχομένου, κάτι που κατά τον Σωκράτη είναι μια από τις κυριότερες κατηγορίες του για την ποίηση. Ο Σωκράτης υποστηρίζει στην *Πολιτεία* σε ένα πρώιμο στάδιο αναφοράς του για τη μίμηση ότι η ίδια προκαλεί τη συναισθηματική ταύτιση του υποκειμένου (θεατής) με το μιμητικό αντικείμενο που παρουσιάζει η ποίηση.¹³ Στο κάτωθεν χωρίο ο Σωκράτης θα υποστηρίξει ότι:

¹¹*Πολιτεία*, 390 a8

¹²Με τον όρο «*ποιητική έκθεση*» εννοώ την στιγμή που το ποιητικό δημιουργήμα εκτίθεται στο αισθητικό υποκείμενο για να το παρακολουθήσει μέσω μίας παράστασης (τραγωδία, κωμωδία, σατυρικό δράμα), ή να το ακούσει (έπος ή λυρική ποίηση), ή να το διαβάσει.

¹³N. M. Σκουτερόπουλος, *Πλάτων Πολιτεία*,σχόλιο στίχου 393 c5-6, σ. 811

ἀλλ' ὅταν γέ τινα λέγη ῥῆσιν ὡς τις ἄλλος ὢν, ἄρ' οὐ τότε ὁμοιοῦν αὐτὸν φήσομεν ὅτι μάλιστα τὴν αὐτοῦ λέξιν ἐκάστω δὴν ἂν προείπη ὡς ἐροῦντα;

φήσομεν: τί γάρ;

οὐκοῦν τό γε ὁμοιοῦν ἑαυτὸν ἄλλω ἢ κατὰ φωνὴν ἢ κατὰ σχῆμα μιμεῖσθαι ἔστιν ἐκείνον ὃν ἂν τις ὁμοιοῖ;

τί μὴν;

Ἀλλά ὅταν ὁμως ἀπαγγέλλει κάποιον λόγο ¹⁴ προσποιοῦμενος κάποιον ἄλλον, ἀραγε δεν πρέπει να ισχυριστούμε ὅτι τότε εξομοιώνει τον τρόπο της ἐκφρασῆς του με την ἐκφραση ἐκείνου τον ὁποῖον ἔχει κάθε φορά προαναγγεῖλει ὡς ομιλητῆς¹⁵;

Ἄς πούμε ὅτι ἔτσι πρέπει να εἶναι.

Συνεπῶς το να εξομοιώνει τον εαυτό του με κάποιον ἄλλον εἴτε σύμφωνα με την φωνή εἴτε με την περιβολή δεν αποτελεί αὐτό ἀναπαράσταση του εαυτοῦ του με κάποιον ἄλλον;

Ὅντως.

Πολιτεία, 393c1-6

Συμπερασματικά, ἡ ἐμπειρική σχέση σύγκλισης του υποκειμένου με το μιμητικό ἀντικείμενο ἐνέχει ἐπικινδυνότητα για την πρόληψη των μιμήσεων και την ἀκριτή τους ἀποδοχή ἀπὸ το υποκείμενο. Σε ἕνα δεύτερο ἐπίπεδο μελέτης ἐνὸς ποιήματος ἀφαιρώντας κάθε τεχνικό μέρος που το «ομορφαίνει» στην ὄψη και την ἀκοή (μορφή) και που του προσδίδει ποιητική ἀξία, ἐντοπίζουμε ὅτι το περιεχόμενο του μύθου μπορεῖ να καταστεί ἐπιβλαβές για τὴ φύση του ἀτόμου. Ἀπὸ την μία πλευρά μπορεῖ ἡ αἰσθητική ἀξία ἐνὸς ποιήματος να μὴν ἀπασχολεῖ ἰδιαίτερα τὴν σωκρατική κρίση, ὁμως σε μία δεύτερη ἐπιπέδου προσέγγιση του ποιήματος (αὐτὴ τῆς φύσης του περιεχομένου του μύθου) παρατηρεῖται ὅτι, ἐπειδὴ κάθε ποίηση ὡς προς το περιεχόμενό της εἶναι μιμητική, ἐπιδρά καταλυτικά στο ἀτομο με ἀποτέλεσμα τὴν ἐκμαύλιση τῆς ἠθικῆς και ψυχικῆς διάπλασῆς του. Ὅμως, αὐτό που κάνει ὁ Σωκράτης σε πρώτη φάση εἶναι ἡ προσπάθεια ἐντοπισμοῦ θετικῶν ὁψεων τῆς ποίησης και ὄχι μια συστηματική κριτική τῆς ποίησης, κάτι που θα ἐξετασθεῖ στη συνέχεια τῆς ἐρευνᾶ μας.

Καταλήγουμε, λοιπόν, σε μία γενική παραδοχή που βρίσκει ἀπολύτως σύμφωνο τον πλατωνικό Σωκράτη, ὅτι δηλαδὴ οἱ δυνατότητες τῆς ποίησης δεν στεροῦνται σημασίας και σημαντικότητας. Ἄλλωστε, κάνοντας μία ἀνασκόπηση του ἐκπαιδευτικοῦ «συστήματος» τῆς ἀρχαίας Ἀθῆνας δεν θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε το ἀντίθετο. Ὁ Πλάτων στην *Πολιτεία* μαρτυρεῖ για τὴν ἐκπαίδευση των νέων ὅτι περιελάμβανε τὴ

¹⁴Ἐπέλεξα να ἀποδώσω τὴν φράση «τινα λέγη ῥῆσιν» ὡς «ἀπαγγέλλει κάποιον λόγο» διότι το ουσιαστικό «ῥῆσις» στην ἀριστοφανική ποίηση ἀποδίδεται κατεξοχήν ὡς «ὁ λόγος στο δράμα», συνεπῶς ἐπειδὴ στο συγκεκριμένο χωρίο ὁ Πλάτων ἀναφέρεται για τὴ μίμηση δραματικῶν λόγων ἀπὸ μέρος του ἠθοποιού και τὴν ἀπόδοσή τους ὡς ἔχουν, ἐπέλεξα να μεταφράσω τὴν φράση δανειζόμενος το ἀριστοφανικό λεξιλόγιο. Ὅσο για τὸ ρῆμα τῆς φράσης δεν το ἀποδίδω με τὴν ἀκριβή του ἐννοια, ἀλλὰ θεώρησα σωστότερο να ἀποδοθεῖ ἐλεύθερα ὡς «ἀπαγγέλω» διότι προσεγγίζει πλησιέστερα τὴ δραστηριότητα του ἠθοποιού ἐπὶ σκηνῆς.

¹⁵Ἡ φράση: «ὅτι μάλιστα τὴν αὐτοῦ λέξιν ἐκάστω δὴν ἂν προείπη ὡς ἐροῦντα» εἶναι μετάφραση του Ν. Μ. Σκουτερόπουλου

γυμναστική και τη μουσική.¹⁶ Η γυμναστική είχε το ρόλο διάπλασης του σώματος και η μουσική χρησίμευε στη διάπλαση της ψυχής και του πνεύματος έχοντας χαρακτήρα νοητικό και καλλιτεχνικό. Στην αρχαιοελληνική εκπαίδευση η μουσική καθίσταται πρώτιστης ασχολίας. Ο Πλάτων θα χαρακτηρίσει ακόμη ως *ἀχόρευτο* και *ἀπαιδευτο* αυτόν που δεν υποστηρίζει τη θέση του μέσα στο χορό.¹⁷

Η ποίηση ως μέσο εκπαίδευσης των νέων μεταδόθηκε χάριν της μουσικής και του άσματος. Συγκεκριμένα, οι νέοι υποχρεώνονταν να μάθουν τα επικά ποιήματα του Ομήρου και άλλες συλλογές λυρικών ποιημάτων, εάν ήθελαν να θεωρηθούν από τους συμπολίτες τους ικανοί και καλλιεργημένοι άνδρες. Επομένως, η μουσική και η ποίηση είναι τα μέσα που προσδιορίζουν και νοηματοδοτούν την πνευματική καλλιέργεια των νέων Αθηναίων. Η μάθηση και η προσέγγιση κυρίως των ομηρικών ποιημάτων, αλλά και άλλων ποιητών, προσέφερε καλλιέργεια του *έθους*, διότι τόσο το περιεχόμενο των ποιημάτων όσο και η αξία τους θεωρούνταν ότι καλλιεργούσε το *έθος* των νέων και δημιουργούσε ηθικούς ανθρώπους.¹⁸

Η ιστορική κάτοψη της αρχαίας παιδείας¹⁹ συνιστά σημαντικό αρωγό, για να κατανοήσουμε περισσότερο τη σωκρατική προσέγγιση της ποίησης. Ο Σωκράτης δεν αμφισβητεί τη λειτουργία και την ικανότητα της ποίησης να δρα στην ψυχή του ατόμου. Η παιδευτική της ιδιότητα νοηματοδοτεί τόσο τον ίδιο της τον εαυτό, όσο και την ηθική επίδραση που μπορεί να έχει στους νέους, να μην ως προς το αισθητικό της αποτέλεσμα αλλά και ως προς τον γνωστικό της ρόλο. Μέσω της ποίησης ο νέος θα γαλουχηθεί, ώστε να αποκτήσει όσα χρειάζεται, για να γίνει ενάρετος πολίτης. Βέβαια, αυτό δεν πρέπει να το αποδεχθούμε δογματικά, διότι αναφύεται το ερώτημα περί ποιητικής δυνατότητας διαμόρφωσης ενάρετων και ηθικών ατόμων-πολιτών.

Ο Σωκράτης βασίζει την κριτική της επιχειρηματολογίας του σε συγκεκριμένα κριτήρια εξαιτίας αυτής της αμφιβολίας περί δυνατότητας της ποίησης να διαπλάσει ενάρετους και δίκαιους ανθρώπους. Χρησιμοποιεί ως κριτήρια την επίδραση που έχει η ποίηση στην πολιτεία και κατ' επέκταση στο ζωτικό της μέρος, τον πολίτη. Η ποιητική επίδραση κρίνεται στη δυνατότητα της ποιητικής τέχνης να διαμορφώσει πολίτες «ηθικούς» και «ενάρετους». Σχετικά με την άποψη που επικρατούσε στην εποχή του Σωκράτη, η ποίηση ήταν ικανή να επιβεβαιώσει τον παραπάνω ισχυρισμό μας. Τι πιστεύει όμως ο Σωκράτης σχετικά με αυτήν τη «δυνατότητα» της ποίησης;²⁰ Παραδέχεται την άποψη που είχαν υιοθετήσει οι συμπολίτες του ή καταφεύγει στην επίπληξή της;

Αφορμή για να γνωρίσουμε τις σωκρατικές-πλατωνικές απόψεις ήταν ο διάλογος²¹ μεταξύ του Σωκράτη και των Γλαύκωνα και Αδείμαντου, σε μία απόπειρα ανεύρεσης της ουσίας της δικαιοσύνης μέσα σ' ένα ευρύτερο πλαίσιο, όπως είναι η πολιτεία.²² Ο διάλογος, όμως, που διεξάγεται καταλήγει τη συζήτηση στη δημιουργία μίας ιδεατής πολιτείας, ενός ιδανικού κράτους δικαίου²³, την οργάνωση μίας πόλης από τα σκαριά της.

¹⁶Πολιτεία, 376e4

¹⁷Η. Ι. Μαργου, *Ιστορία της εκπαίδευσης κατά την αρχαιότητα*, σ. 76-77

¹⁸Η. Ι. Μαργου, *Ιστορία της εκπαίδευσης κατά την αρχαιότητα*, σ. 78

¹⁹Ο όρος, όπως αναφέρει και ο Η. Ι. Μαργου, δανείζεται από τον Αριστοφάνη (Νεφ. 961- 2. 1. 6.) για να προσδιοριστεί η κατάσταση της αθηναϊκής εκπαίδευσης κατά την πρώτη περίοδο του 5^{ου} αιώνα. (Η. Ι. Μαργου, *Ιστορία της εκπαίδευσης κατά την αρχαιότητα*, σ. 69)

²⁰Ουσιαστικά θα προσεγγίσουμε τον προβληματισμό μας παρακινούμενοι από το ερώτημα: «Γιατί η ποίηση προκάλεσε την αποστροφή του Σωκράτη;». Έτσι λοιπόν, συνειδητοποιούμε ότι η ποίηση και τα χαρακτηριστικά της θα παρουσιασθούν από φιλοσοφική σωκρατική (ή πλατωνική) οπτική γωνία και όχι από μία εν γένει ιστορικοφιλοσοφική πλευρά.

²¹Εννοείται ο διάλογος της *Πολιτείας*.

²²Πολιτεία, 368e2-369a4.

²³ Ibid, 369a5-b4

Κατανέμουν, λοιπόν, τις εργασίες βάσει των δυνατοτήτων του κάθε πολίτη και με άξονα τις ανάγκες όλων των πολιτών επιλέγουν ποια είναι τα χρήσιμα επαγγέλματα για την πόλη. Ανάμεσα στα επαγγέλματα που προκύπτουν από τη συζήτηση αναφέρεται και αυτό του φύλακα. Η ανάγκη ύπαρξης φυλάκων προέκυψε από την κατάληξη των συνδιαλεγόμενων, ότι δεν συζητείται η γέννηση μιας πόλης, αλλά η ίδρυση μιας πόλης που ζει τρυφηλά. Σε μια τρυφηλή πόλη, θεωρεί ο Σωκράτης, θα εντοπιστεί ευκολότερα η δικαιοσύνη και η αδικία.²⁴ Στην περίπτωση του φύλακα θα πρέπει να υπάρχουν ειδικές γνώσεις για τη διεξαγωγή ενός πολέμου, δηλαδή θα πρέπει να κατέχει την πολεμική τέχνη²⁵. Επίσης, απαιτούνται και κάποια φυσικά χαρίσματα κατάλληλα γι' αυτό το επάγγελμα. Θα πρέπει, εν συντομία, να διακατέχονται από ευκινησία, δύναμη, θάρρος, να είναι πράοι με τους πολίτες και σκληροί με τους εχθρούς. Το ερώτημα που αναδεικνύεται στο σημείο αυτό, είναι: «Που θα βρεθεί ήθος *πρᾶον* και συνάμα *μεγαλόθυμον*;». Οι δύο αρετές αυτές χρειάζονται γιατί ολοκληρώνουν το χαρακτήρα του φύλακα.²⁶ Έχοντας, λοιπόν, τα παραπάνω ως γνώμονα, ο Σωκράτης καταλήγει στην άποψη, ότι οι φύλακες χρήζουν πρωτίστως ανατροφής και παιδείας. Αλλά ποια θα είναι αυτή η παιδεία;

τίς οὖν ἡ παιδεία; ἢ χαλεπὸν εὐρεῖν βελτίω τῆς ὑπὸ τοῦ πολλοῦ χρόνου ἠύρημένης; ἔστιν δὲ που ἡ μὲν ἐπὶ σώμασι γυμναστική, ἢ δ' ἐπὶ ψυχῇ μουσική.

Ποια λοιπόν θα είναι η εκπαίδευση²⁷; Ἡ μήπως είναι δύσκολο να βρούμε καλύτερη εκπαίδευση από αυτήν που έχει αναδειχθεί εδῶ και πολλα χρόνια; Ἡ γυμναστική είναι για το σώμα, ενώ οι καλές τέχνες²⁸ για την ψυχή.

Πολιτεία, 376e 2-4

Η απάντηση βρίσκεται σε ό,τι έχει αποδείξει η εμπειρία, δηλαδή η *γυμναστική* και η *μουσική*. Με τον όρο *μουσική*, έτσι και εδῶ, εννοείται κάθε τέχνη, της οποίας προστάτιδες ήταν οι Μούσες²⁹. Έτσι λοιπόν, καταλήγουμε να θεωρήσουμε ορθά ότι, όταν αναφερόμαστε στην λέξη *μουσική*, εννοούμε αυτομάτως και την ποίηση. Άλλωστε, ο Σωκράτης εστιάζει στη μουσική με λόγια (έμμετρη ποίηση), θέση που ενισχύει τον ισχυρισμό μας, ότι μιλάει για την ποίηση³⁰ και όχι για τη μουσική, όπως την θεωρούμε στις μέρες μας.

Η συζήτηση για την εκπαίδευση των φυλάκων αλλάζει τροπή προς την εκπαίδευση γενικά των πολιτών και όχι ειδικά σε μία ομάδα. Ο Σωκράτης αφήνει στην άκρη προς το παρόν την εκπαίδευση των φυλάκων και ξεκινά τη συζήτηση για την εκπαίδευση των νέων στα πλαίσια της ιδεώδους Πολιτείας. Τι όμως θέλει να πετύχει με αυτήν την κίνηση ο Σωκράτης; Προηγουμένως ο φιλόσοφος υποστήριξε ότι θα πρέπει οι

²⁴ Πολιτεία, 372d4-e8

²⁵ Ibid, 374a4 – b4

²⁶ Ibid, 375a – 375c9

²⁷ Με τον όρο «*παιδεία*» εννοείται εδῶ η διδασκαλία, η εκπαίδευση, η ανατροφή που πρέπει να αποκτήσει ο νέος και γενικά ένα σύστημα παιδείας και όχι τα αποτελέσματα μόρφωσης και τα πνευματικά εφόδια που αποκομεί κανείς.

²⁸ Η λέξη «*μουσική*» αποδίδεται δύσκολα στα νέα ελληνικά διότι η σημασία που της δίνεται σήμερα δεν ταυτίζεται με τον αρχαίο ελληνικό όρο. Ο Πλάτων αποδέχεται στο παραπάνω χωρίο την κοινή άποψη για το θα έπρεπε να περιελάμβανε η εκπαίδευση των νέων. Έτσι λοιπόν, ο όρος *μουσική* στην αρχαία Ελλάδα περιελάμβανε κάθε τέχνη που ήταν υπό την προστασία των Μουσών δηλαδή, ποίηση, τραγούδι, μουσική (όπως εννοείται σήμερα), χορός, ιδίως όμως η μουσική και η λυρική ποίηση. Συνεπαγωγικά επιλέγω να την μεταφράσω ως «καλές τέχνες», διότι ως όρος εμπερικλείει όλες τις προαναφερθείσες τέχνες που παραθέσαμε παραπάνω.

²⁹ Liddell&Scott, *Λεξικόν της Ελληνικής Γλώσσης*, τ. Β', εκδ. Πελεκάνος, Αθήνα 2009

³⁰ Πολιτεία, 376e9

φύλακες να κατέχουν ήθος *πρᾶον* και συνάμα *μεγαλόθυμον*. Και τα δύο αυτά χαρακτηριστικά αποτελούν μέρη ενός ενάρετου χαρακτήρα, όπου για να τα υιοθετήσει κανείς ή να τα ενσωματώσει στο ήθος του σε μεγάλη ηλικία καθίσταται δύσκολο εγχείρημα. Συγκεκριμένα, το επάγγελμα του φύλακα που πρέπει να είναι διαμορφωμένο με τέτοιο τρόπο, ώστε να κατέχει αυτά τα χαρακτηριστικά που τον ολοκληρώνουν ως ικανό φύλακα, αν δεν τα αποκτήσει από τα παιδικά του χρόνια, θα είναι δύσκολο ή ακόμη και ακατόρθωτο να τα ενστερνιστεί σε μια μεγαλύτερη ηλικία, διότι δεν θα αποτελούν μόνιμα στοιχεία του χαρακτήρα του (*ἔξεις*). Η εκπαίδευση που στοχεύει στην ψυχική (ηθική) διάπλαση του ατόμου είναι αναγκαία από τα παιδικά χρόνια, διότι τότε μόνο το άτομο είναι εύπλαστο.³¹ Αν ο φύλακας από την παιδική του ηλικία ακούει μύθους ή ποιήματα, ακόμη και με ψευδή λόγο (περιεχόμενο), αλλά με αληθές μήνυμα, τότε θα καταφέρει να νουθετηθεί σωστά, έτσι ώστε όταν αναλάβει το επάγγελμα του φύλακα, να κατέχει την πραότητα και τη μεγαλοθυμία που του χρειάζονται ως σύμφυτα χαρακτηριστικά του επαγγέλματός του.

Ερχόμαστε αντιμέτωποι όμως με τη δύναμη ή ικανότητα της ποίησης να διαμορφώσει *ἔξεις*. Κατά πόσο η ποίηση δρα με τέτοιο τρόπο ώστε να προκύπτουν ενάρετα άτομα; Ο ίδιος ο Σωκράτης, αν και δεν φαίνεται ακόμη άμεσα στο λόγο του, αντιλαμβάνεται τους κινδύνους που εγκυμονούν από αυτήν την ικανότητα της ποίησης. Διακρίνει τους μύθους σε δύο κατηγορίες ανάλογα με το περιεχόμενό τους: *λόγων δὲ διπλὸν εἶδος, τὸ μὲν ἀληθές, ψευδὸς δ' ἕτερον* (= λόγια³² όμως υπάρχουν δύο ειδών: ψευδή και αληθινά). Η διάκριση που κάνει ο Σωκράτης μας υποψιάζει για την απόσταση που θέλει να έχει σχετικά με την ικανότητα της ποίησης να διαμορφώνει ηθικούς πολίτες. Οι μύθοι με *«ἀληθές εἶδος λόγων»* φαίνεται ξεκάθαρα ότι δεν ενέχουν κινδύνους. Όμως, τι συμβαίνει με το δεύτερο είδος μύθων, αυτών με το *ψευδές εἶδος λόγων*;

Αρχικά, διασαφηνίζοντας τον όρο *«ψεύδος»* διακρίνουμε δύο σημασίες οι οποίες θα μας βοηθήσουν να προσδιορίσουμε τον μύθο ως προς το *ψευδές εἶδος λόγων*. Από την μία έννοια ψεύδος σημαίνει το ψέμα, η αναλήθεια, αυτό που δεν ενέχει κανένα στοιχείο αληθείας και η επιλογή του γίνεται εκούσια, δηλαδή διακρίνουμε την πρόθεση της εξαπάτησης. Από την άλλη πλευρά το ψεύδος είναι κάτι το μη αληθινό αλλά το ακούσιο, αυτό που δεν έχει πρόθεση την εξαπάτηση.³³ Στη δεύτερη έννοια του λήμματος *«ψεύδος»* εντοπίζουμε την ιδιότητα που μπορεί να έχει ο μύθος. Σύμφωνα με τον Σκουτερόπουλο: *«Οι λέξεις ψευδός και ψευδής δεν χρησιμοποιούνται σε αυτήν την ενότητα με τη μειωτική σημασία της ψευτιάς, αλλά υποδηλώνουν το μη αληθές»*³⁴.

Ο μύθος αποτελεί ένα ευχάριστο μέσο διδασχίας και νουθεσίας των παιδιών, επιπλέον όμως λειτουργεί και ως πομπός ηθικών προτύπων, γιατί, όπως υποστηρίζει ο Σωκράτης, *«το πιο σημαντικό σε όλα τα πράγματα είναι η αρχή, ιδίως όταν πρόκειται για κάτι νέο και τρυφερό, γιατί τότε κυρίως πλάθεται και διαμορφώνεται σε κάθε πράγμα ο χαρακτήρας που θέλει κανείς να χαράξει σε αυτό»*³⁵. Σύμφωνα με τη διασαφήνιση που έγινε παραπάνω καταλαβαίνουμε ότι το περιεχόμενο των μύθων που λέγονται στα παιδιά μπορεί από τη μία να έχουν ψευδείς υποθέσεις, αλλά ταυτοχρόνως να υποβόσκει και η αλήθεια³⁶. Αυτήν την υποβόσκουσα αλήθεια θα προσκομίσει το παιδί και θα υιοθετήσει με αποτέλεσμα τη *«σωστή»* γαλούχηση του ήθους του – πάντα όμως κατά τα ηθικά πρότυπα του πλατωνικού Σωκράτη.

³¹Πολιτεία, 377b

³²Με τον όρο *«λόγος»* εννοείται το περιεχόμενο του μύθου.

³³Liddell&Scott, *Λεξικόν της Ελληνικής Γλώσσης*, τ. Γ', εκδ. Πελεκάνος, Αθήνα 2009

³⁴N. Μ. Σκουτερόπουλος, *Πλάτων Πολιτεία, σχόλιο στίχου 376 e11*, σ. 804

³⁵Πολιτεία, 377a12-b3

³⁶*«τοῦτο δὲ που ὡς τὸ ὄλον εἰπεῖν ψευδός, ἔνι δὲ καὶ ἀληθῆ»*, (Πολιτεία,377a 5-6)

Γιατί, όμως, ο πλατωνικός Σωκράτης προσδίδει σημαντική αξία σε αυτή τη μορφή λόγου, δηλαδή το μύθο, θέτοντάς τον σε μία θετική αξιολογική κλίμακα, που τον συνιστά για τη γαλούχηση των νέων, από την στιγμή που είναι ποιητικής μορφής λόγος; Από την μία πλευρά λογοκρίνει την ποίηση και της αντιμάχεται και από την άλλη επικροτεί την επιλογή ποιητικών μορφών λόγου; Κατά την προσωπική μου άποψη ο Σωκράτης δεν αντιφάσκει. Ο Πλάτωνας και ο Σωκράτης συνηγορούν ότι ο μύθος ως μορφή ποιητικού λόγου είναι φιλοσοφικά σημαντικός.³⁷

Μία άποψη που αίρει τον παραπάνω προβληματισμό βρίσκεται στις μορφές του λόγου που χρησιμοποιεί εν γένει ο Πλάτωνας στα φιλοσοφικά του έργα. Τα πλατωνικά έργα όλων των συγγραφικών περιόδων του φιλοσόφου είναι σε διαλογική μορφή. Η διαλογική μορφή του περιεχομένου των έργων, ή καλύτερα η διαλεκτική αναζήτηση, δεν είναι μόνο αναζήτηση μέσω του διαλόγου, αλλά ενός συγκεκριμένου τύπου διαλόγου, όπου στοχεύει στην έρευνα της ισχύος μίας θέσης και την κατεύθυνση των συνδιαλεγόμενων ατόμων από τη ροή που ακολουθεί ο λόγος, και όπως αυτός επιτάσσει.³⁸ Εν ολίγοις, οι συνδιαλεγόμενοι μέσω της διαλεκτικής μεθόδου διερευνούν ένα θέμα με σκοπό την ανεύρεση της αληθινής γνώσης επί του θέματος ακολουθώντας πάντα το λόγο. Η χρήση του διαλόγου ή/και της διαλεκτικής μεθόδου, καθιστά την έρευνα μη δογματική. Οι συνδιαλεγόμενοι αποδεσμεύονται από μία και μόνο άποψη, μπορούν να προτάσσουν διαφορετικές γνώμες για το διερευνώμενο θέμα, αλλά το κυριότερο αναδεικνύεται εύκολος και άμεσος ο έλεγχος της καθέκαστης άποψης.³⁹ Όμως, όπως προανέφερα, ο Πλάτων στα έργα του δεν εξαντλεί μόνο το διάλογο ως είδος λόγου και έκφρασης των θεωριών του, αλλά απεναντίας τον συνδυάζει κάνοντας χρήση και του ποιητικού είδους λόγου, τον μύθο. Τι δικαιολογεί όμως μία τέτοια επιλογή;

Αρχικά, πιστεύω ότι η κριτική της αξίας του μύθου συσχετίζεται με τον τρόπο που χρησιμοποιείται από το καθένα γραμματειακό είδος. Η ποίηση χρησιμοποιεί αποκλειστικά τον μύθο, κάτι που στην φιλοσοφία δεν υφίσταται, διότι χρησιμοποιεί πολλαπλά μέσα έκφρασης, όπως τη διαλεκτική – κατά την περίπτωση του Πλάτωνα. Ο ισχυρισμός αυτός ενδυναμώνει και δικαιολογεί εν μέρει την κριτική που ασκεί ο Σωκράτης στην ποίηση, γιατί η εύρεση της αλήθειας ή/και της αληθινής γνώσης είναι πιο πιθανή μέσω της διαλεκτικής διαδικασίας.⁴⁰ Ο μύθος υπό το πρίσμα της ποίησης δεν είναι ανοικτός σε προσωπική ερμηνεία όταν έχει μιμητικό χαρακτήρα. Ο θεατής παρακολουθεί τη μίμηση (αυτό που παρουσιάζει η παράσταση μέσω των ηθοποιών) που καλλιεργείται από την τραγωδία και την κωμωδία, με αποτέλεσμα να προσηλώνεται στην «έκσταση» που απορρέει από τον μύθο. Αντιλαμβανόμαστε, λοιπόν, ότι η επιλογή του μύθου από τον Πλάτωνα οφείλεται στη διαφορετική λειτουργία που αποκτά όταν χρησιμοποιείται για φιλοσοφικούς σκοπούς.

Αυτό που μένει, όμως, να σχολιασθεί είναι ο λόγος χρήσης του μύθου. Γιατί χρησιμοποιεί, δηλαδή, το μύθο ο πλατωνικός Σωκράτης στα πλαίσια της συζήτησης για την ιδεατή πολιτεία; Ο λόγος που ο Σωκράτης προτείνει το μύθο, είναι ο παιδαγωγικός-διδακτικός χαρακτήρας που εσωκλείει μέσα του, η ευχάριστη επίδραση στα παιδιά και η σαφέστερη κατανόησή του από μία διαλεκτική διαδικασία. Ο μύθος έχει διηγητικό χαρακτήρα, δηλαδή αφήνει χώρο για προσωπική κρίση και αξιολόγηση, αλλά δεν αξιώνει να συστήσει γνώση, «δόξα» ή «επιστήμη».⁴¹ Αυτό όμως δεν αποκλείει το ενδεχόμενο μη ύπαρξης γνωστικού χαρακτήρα. Το περιεχόμενό του έγκειται είτε σε αληθή δεδομένα, είτε σε ψευδή, είτε στο συνδυασμό και των δύο. Επομένως, εμφανίζεται η ιδιαίτερη ανάγκη

³⁷Καραμανώλης Γ., *Νεύσις, «Γιατί ο Πλάτωνας χρησιμοποιεί μύθους;»*, σ. 123

³⁸ Ibid, σ. 117

³⁹ Ibid, σ. 120

⁴⁰ Ibid, σ. 120

⁴¹ Ibid, σ. 129

επίταξης του μύθου και κατ' επέκταση της ποίησης στην πολιτεία. Ο μύθος βρίσκεται στην υπηρεσία της παιδείας, αλλά όχι οποιασδήποτε ποιότητας και περιεχομένου.

Ο κύριος προβληματισμός του φιλοσόφου είναι, πώς θα υπάρξουν σωστοί μύθοι. «Θα αφήσουμε», αναφέρει συγκεκριμένα ο Σωκράτης, «ασυλλόγιστα τα παιδιά να ακούνε τον πρώτο τυχόντα μύθο του πρώτου τυχόντος δημιουργού και να δέχονται στην ψυχή τους παραστάσεις ως επί το πλείστον αντίθετες από τις γνώσεις που πιστεύουμε ότι θα πρέπει να ασπάζονται όταν θα έχουν ολοκληρωθεί ως άνθρωποι;»⁴². Στο σημείο αυτό ξεκινά να γίνεται άμεσα εμφανής η άποψη του Σωκράτη για το μύθο, και κατ' επέκταση για την ποίηση. Η παράθεση της φιλοσοφικής του σκέψης για την τέχνη (ποίηση) αναδεικνύεται μέσω της συζήτησης για την ιδεατή πολιτεία. Από αυτό το σημείο και έπειτα γίνεται η αρχή να κατανοήσουμε, ποια είναι η βασική θέση του πλατωνικού Σωκράτη για την ποίηση, πως αυτή έχει στη εποχή του κατά τα σωκρατικά κριτήρια και γιατί χρήζει οπωσδήποτε διόρθωσης ή βελτίωσης στη νέα πολιτεία που δημιουργούν.

Σε μια πρώτη φάση (Βιβλία II, III) ο Σωκράτης συμπεραίνει τον αποτελεσματικό εκπαιδευτικό ρόλο της ποίησης, όμως αντιλαμβάνεται ταυτοχρόνως ότι ποίηση της εποχής του δεν είναι αυτή που θα έπρεπε και σε αυτό ευθύνες καταλογίζει στο γεγονός, ότι δημιουργείται (η ποίηση) από άτομα που δεν ελέγχονται για αυτά που γράφουν. Έτσι λοιπόν, χρέος του Σωκράτη και των συνδιαλεγόμενων του είναι να ελέγχουν τους μύθους και το περιεχόμενο των ποιημάτων, πριν αυτά φτάσουν στα παιδιά, γιατί τότε οι συνέπειες θα είναι καταστροφικές⁴³. Ο Σωκράτης κατηγορεί τον Ησίοδο και τον Όμηρο για δημιουργία ποιημάτων με κακοφτιαγμένο ψεύδος⁴⁴. Προς ενίσχυση της επιχειρηματολογίας του φέρει ως παραδείγματα διάφορες πληροφορίες που απορρέουν από τα ποιήματα των δύο αυτών ποιητών, όπου αναφέρουν αρνητικά πρότυπα χαρακτήρων κατά την πλατωνική – σωκρατική αντίληψη.

Τα τρία χωρία που ακολουθούν παρατίθενται προς ενίσχυση της σωκρατικής επιχειρηματολογίας, ότι η ποίηση δεν προβάλλει θετικά πρότυπα μέσω των μύθων που χρησιμοποιεί, με αποτέλεσμα να μην δημιουργούνται πολίτες με ενάρετο ήθος. Το πρώτο χωρίο απευθύνεται στο έργο του Ησίοδου *Θεογονία*, *Έργα και Ημέραι*, ενώ τα άλλα δύο χωρία σχολιάζουν την ομηρική ποίηση.

*πρώτον μὲν, ἦν δ' ἐγὼ, τὸ μέγιστον καὶ
περὶ τῶν μεγίστων ψεῦδος ὁ εἰπὼν οὐ
καλῶς ἐψεύσατο ὡς Οὐρανὸς τε
ἠργάσατο ἃ φησι δρᾶσαι αὐτὸν Ἡσίοδος,
ὁ τε αὖ Κρόνος ὡς ἐτιμωρήσατο αὐτόν.
τὰ δὲ δὴ τοῦ Κρόνου ἔργα καὶ πάθη ὑπὸ
τοῦ ἕως, οὐδ' ἂν εἴ ἦν ἀληθῆ ὤμην δεῖν
ῥαδίως οὕτως λέγεσθαι πρὸς ἄφρονάς τε
καὶ νέους, ἀλλὰ μάλιστα μὲν σιγᾶσθαι, εἴ
δὲ ἀνάγκη τις ἦν λέγειν, δι' ἀπορρήτων
ἀκούειν ὡς ὀλιγίστους, θυσαμένους οὐ
χοῖρον ἀλλὰ τι μέγα καὶ ἄπορον θῦμα,
ὅπως ὄτι ἐλαχίστοις συνέβη ἀκοῦσαι.*

*Πρώτα – πρώτα, απάντησα, εκείνος που είπε το
πιο μεγάλο ψέμα για τους πιο μεγάλους δεν το
έφτιαξε καλά αυτό το ψέμα, πως τάχα ο Ουρανός
διέπραξε όσα του αποδίδει ο Ησίοδος κι ότι με τη
σειρά του ο Κρόνος τον εκδικήθηκε. Κι όσο για τις
πράξεις του Κρόνου και για όσα ο ίδιος έπαθε από
το γιό του, αυτά, ακόμη κι αν ήταν αληθινά, δεν
νομίζω ότι θα έπρεπε να τα λέει κανείς έτσι
ασυλλόγιστα σε νέους ανθρώπους με άπηχτο
μυαλό αλλά το καλύτερο θα ήταν να τα αποσιωπά·
κι αν για κάποιιο λόγο θα χρειαζόταν να ειπωθούν,
να τα ακούνε όσο το δυνατόν πιο λίγοι, ως
απόρρητα, κι αφού πρώτα θα θυσιάσουν όχι χοίρο*

⁴²Πολιτεία, 377b5 – 9

⁴³Η καταστροφική συνέπεια έγκειται στο γεγονός, ότι τα παιδιά θα δέχονται στη ψυχή τους παραστάσεις τέτοιες, ώστε να μην διαμορφώνουν έναν τύπο πολίτη ως πρέπει πλατωνικά, αλλά ως έχει ήδη στην εποχή τους, κάτι που για τον πλατωνικό Σωκράτη είναι λανθασμένο και καταστροφικό και δεν γίνεται αποδεκτό για την ιδεατή πολιτεία του.

⁴⁴Πολιτεία, 377d9

αλλά κάποιιο μεγάλο και σπάνιο σφάγιο, ώστε να περιοριστούν στο ελάχιστο όσοι θα τα ακούσουν.

Πολιτεία ,377e6 – 378a6

οὐδέ γε, ἦν δ' ἐγώ, τὸ παράπαν ὡς θεοὶ θεοῖς πολεμοῦσιν τε καὶ ἐπιβουλεύουσι καὶ μάχονται—οὐδὲ γὰρ ἀληθῆ—εἴ γε δεῖ ἡμῖν τοὺς μέλλοντας τὴν πόλιν φυλάξιν αἰσχιστον νομίζειν τὸ ῥαδίως ἀλλήλοισ ἀπεχθάνεσθαι—πολλοῦ δεῖ γιγαντομαχίας τε μυθολογητέον αὐτοῖς καὶ ποικιλτέον, καὶ ἄλλας ἔχθρας πολλὰς καὶ παντοδαπὰς θεῶν τε καὶ ἡρώων πρὸς συγγενεῖς τε καὶ οἰκείους αὐτῶν

αλλά και γενικῶς, εἶπα ἐγώ, δεν πρέπει σε καμία περίπτωση να λέγεται ὅτι οἱ θεοὶ εἶναι σε πόλεμο με τοὺς θεοὺς και ὅτι ἐπιβουλεύονται ο ἕνας τον ἄλλον και φιλονικούν – αφού ἄλλωστε και δεν ἀληθεύει κάτι τέτοιο -, αν θέλουμε αὐτοὶ που θα ἀναλάβουν να φυλάξουν την πόλη να νομίζουν πως εἶναι ἐπαίσχυντο να ἐχθρεύονται με το παραμικρὸ ο ἕνας τον ἄλλον, ὅπως ἐπίσης δεν θα πρέπει να διηγούνται μύθους και να ιστοροῦν ἐπάνω σε κεντήματα τις μάχες των Γιγάντων και τις πολλὲς και κάθε λογῆς ἐχθρες των θεῶν και των ἡρώων με τοὺς συγγενεῖς τοὺς και τοὺς φίλους τοὺς.

Πολιτεία, 378b8 – c6

Ἴφρας δὲ δεσμοὺς ὑπὸ ὑέος και Ἴφαιστου ῥίψεις ὑπὸ πατρός, μέλλοντος τῇ μητρὶ τυπτομένη ἀμυνεῖν, και θεομαχίας ὅσας Ὅμηρος πεποιήκεν οὐ παραδεκτέον εἰς τὴν πόλιν, οὐτ' ἐν ὑπονοίαις πεποιημένας οὔτε ἄνευ ὑπονοιῶν.

Και αὐτὰ για την Ἴφρα που την ἐρίξε ο γιὸς της στη φυλακὴ και για τον Ἴφαιστο που το γκρέμισε ο πατέρας του ἀπὸ τον ουρανό, ὅταν θέλησε να υπερασπιστεῖ την μητέρα του που την ἔδεραν, και ὅλες ἐκεῖνες τις μάχες των θεῶν μεταξύ τοὺς που εἶχε ιστορήσει ο Ὅμηρος, εἴτε με ἀλληγορικὴ σημασία εἴτε ὄχι, αὐτὰ δεν θα τα ἀνεχθούμε να τα λέμε στην πόλη.⁴⁵

Πολιτεία, 378d3–d7

Τα τρία χωρία ἀπὸ την Πολιτεία μας παρουσιάζουν την επιχειρηματολογία του Σωκράτη, ὅτι η προσβολὴ του θεοῦ και η παρουσίασή του ως ἐκδικητικὸ, πολεμοχαροὺς και ἀσώφρονος δεν διαπλάθει ἠθικὲς προσωπικότητες. Ἐξαιτίας του μιμητικὸ προτύπου του θεοῦ προς το ἀνθρώπινο εἶδος κρίνεται ἀναγκαῖο να προβάλλεται ως ἠθικὸς πομπὸς προκειμένου ο δέκτης μέσω της μίμησης να πράττει κατὰ τις σὺφρονες και ἠθικὲς θεϊκὲς πράξεις. Ο Σωκράτης στο δεύτερο χωρίο ορμώμενος ἀπὸ τα λεγόμενα του Ὀμήρου ἀναρωτιέται κατὰ πόσο δεν θα ἐχθρεύονται οἱ φύλακες της Πολιτείας μεταξύ τοὺς, αφού ἀπὸ την παιδικῆς τοὺς ἡλικία θα ἔχουν ἀκούσει και θα ἔχουν ἐπηρεαστεῖ ἀπὸ μύθους τέτοιους που παρουσιάζουν τοὺς θεοὺς να πολεμοῦν ἀναμεταξύ τοὺς. Ο νέος δεν εἶναι σε θέση να ξεχωρίσει το συμβολικὸ χαρακτήρα ἐνός μύθου και το υποβόσκον νόημά του, κάτι που οδηγεῖ στην ἐνίσχυση του επιχειρήματος, ὅτι η ὑπάρχουσα ποίηση εἶναι ἐπικίνδυνη. Ο νέος ἀνίκανος να ἀντιληφθεῖ κάτι τέτοιο, ἐνστερνίζεται ἀκριτα τις πληροφορίες των μύθων, ἰδιαίτερα ὅταν το πρόσωπο που παρουσιάζεται εἶναι το θεῖο. Ἐτσι λοιπὸν, προκύπτει ουσιαστικὰ μία λανθασμένη γνώμη η

⁴⁵Και τα τρία χωρία ἀποτελοῦν μετάφραση του Ν. Μ. Σκουτερόπουλου.

οποία στη συνέχεια είναι δύσκολο να αλλάξει (*έν ταῖς δόξαις δυσέκνιπτά*), με συνέπεια να έχουν δράση ανεξίτηλη (*ἀμετάστατα φιλεῖ γίγνεσθαι*).⁴⁶

Συνάγεται λοιπόν εκ των άνωθεν ότι για ακόμη μία φορά ο Σωκράτης αντιμετωπίζει την ποίηση ως μέσο εκπαιδευτικό. Εξαιτίας όμως της μέχρι τώρα δράσης των ποιητών, προηγούμενων και σύγχρονων του φιλοσόφου, παρατηρείται η δικαιολογημένη αποστροφή του φιλοσόφου. Για τον Σωκράτη η ποίηση είναι το μέσο που οδηγεί στην αρετή⁴⁷ και για αυτό προβαίνει στην παρουσίαση βελτιώσεων της ποιητικής δράσης και παρουσίασης παραδειγμάτων ορθών ποιητικών περιεχομένων.

Αυτό που επιτυγχάνει η ποίηση του Ησιόδου και του Ομήρου είναι να προβάλλει Θεούς που υποπίπτουν στα πάθη και στις εχθροπραξίες. Βασική προϋπόθεση για τον Σωκράτη είναι το θείο να προβάλλεται ως έχριν⁴⁸. Τι χαρακτηρίζει όμως το Θείο; Ο Θεός είναι αγαθός. Βεβαίως, επειδή κανένα αγαθό πράγμα δεν είναι βλαβερό, συνεπάγεται ότι δεν είναι βλαβερός και δεν προξενεί καμία βλάβη. Άρα, το θείο ως αγαθό και μη βλαβερό δεν προκαλεί κανένα κακό και δεν είναι αιτία κακού. Ο Σωκράτης στην επιχειρηματολογία του ακόμη αναφέρει, ότι το αγαθό είναι και ωφέλιμο, άρα αφού είναι ωφέλιμο είναι και αιτία ευτυχίας. Καταλήγει στο συμπέρασμα λοιπόν, ότι ο Θεός καθότι αγαθός, άρα και καλός, δεν γίνεται να είναι αιτία κακού ή συμφορών, αλλά μόνο καλού και ευτυχίας. Άρα δεν γίνεται να αφήσει τους ποιητές να κατηγορούν το Θείο ως πρόξενο κακών.⁴⁹

Επιπλέον, σπεύδει να κατηγορήσει ότι η ποίηση δεν πρέπει να προβάλλει το Θείο ως ευμετάβλητο. Συγκεκριμένα, πιστεύει και καταλήγει μέσα από την επιχειρηματολογία του ότι *«είναι αδύνατο ο Θεός να θέλει να αλλάζει τον εαυτό του, αλλά όπως φαίνεται, καθώς είναι όμορφος και καλός όσο δεν γίνεται άλλο, διατηρείται πάντα στη μορφή του χωρίς μεταβολή»*⁵⁰. Προσθέτει ακόμη ότι *«ο θεός είναι ολότελα απλός και αληθινός στα λόγια και στα έργα του, κι ούτε ο ίδιος αλλάζει όψη ούτε άλλους εξαπατά με οράματα, με λόγια, με σημάδια σταλμένα από αυτόν, στον ύπνο ή στο ξύπνιο τους»*⁵¹.

Σημαντικό, επίσης, είναι να σχολιαστεί η φράση του φιλοσόφου ότι οι πρώτοι μύθοι πρέπει να οδηγούν στην αρετή (= *ἄ πρώτα ἀκούουσιν ὅτι κάλλιστα μεμυθολογημένα πρὸς ἀρετὴν ἀκούειν*). Συγκεκριμένα, η ποίηση είναι το μέσο αυτό που θα προσφέρει στο νέο (και κατ' επέκταση στο φύλακα) μία σωστή βάση, ώστε να γίνει ενάρετος πολίτης λόγω της παραδοχής, ότι είναι διασκεδαστικότερη από οποιοδήποτε άλλο μέσο ως προς το διδακτικό σκοπό. Αλλά, η ποίηση αυτή που έχει θέσει ο Σωκράτης μέσα σε συγκεκριμένα πλαίσια. Έχει υποστηρίξει ότι θα πρέπει μέσω της ποίησης να συντελεστεί η δημιουργία ανθρώπων ανδρείων, που να μην φοβούνται το θάνατο. Το περιεχόμενο της ποίησης θα είναι τέτοιο που δεν θα κακοφημίζουν τον Άδη και ούτε θα χρησιμοποιούνται φοβερές και ανατριχιαστικές λέξεις. Ως προέκταση των παραπάνω λεγομένων ο Σωκράτης προτείνει, για να δημιουργηθούν ανδρείοι πολεμιστές, να αφαιρεθεί ο θρήνος και ο οδυρμός ανθρώπων που λογίζονται σπουδαίοι. Αλλά και τα πολλά γέλια είναι αιτία να αλλάξει η διάθεση των φυλάκων.⁵²Επιπλέον, βασική αρετή που πρέπει η ποίηση να προβάλλει στους νέους είναι η σωφροσύνη. Οι νέοι ακούγοντας ποιήματα, που διδάσκουν και μαρτυρούν ψυχικό σθένος, θα διαμορφώσουν μόνιμα χαρακτηριστικά σωφροσύνης ως συμπεριφορά. Το να μαρτυρούν, όμως, τα ποιήματα

⁴⁶Πολιτεία, 378 d7-e2

⁴⁷Ibid, 378e 3

⁴⁸Ibid, 379a 7-9

⁴⁹Ibid, 379b 1 – c7

⁵⁰ ibid, 381c 7 – 9

⁵¹ ibid, 382e 8-10

⁵² Ibid, 386a6-389a5

ανθρώπους που δωροδοκήθηκαν ή είναι παραδόξιστοι, αυτό δεν θα οδηγήσει σε μία δίκαιη πόλη.⁵³

Παρατηρείται ευδιάκριτα, ότι ο Σωκράτης γεφυρώνει την ποίηση με την αρετή, και ακολούθως με την ηθική⁵⁴. Η κινητήρια δύναμη να αρχίσει ο διάλογος ήταν θέμα πολιτικό και παρατηρούμε ότι η τροπή που παίρνει είναι η ηθική. Για τον Σωκράτη δεν υπάρχει διάκριση μεταξύ ηθικής και πολιτικής. Οι νόμοι του δικαίου δεν διαφέρουν είτε απευθύνονται στην κοινωνία είτε στο άτομο.⁵⁵ Έτσι λοιπόν, έχει ήδη γίνει σαφές, τουλάχιστον στον διάλογο της *Πολιτείας*, ότι η ποίηση βρίσκεται στην υπηρεσία της παιδείας και αποσκοπεί στην παιδείωση των πολιτών και στην παρουσία σωστών προτύπων, με αποτέλεσμα οι πολίτες να ολοκληρωθούν ως ενάρετες προσωπικότητες, όπου θα συντελούν μία δίκαιη πολιτεία. Συνεπώς, η ποίηση δρα στα πλαίσια της πόλης και αποσκοπεί στην ηθική του έκαστου πολίτη.

Για τον πλατωνικό Σωκράτη η ποίηση είναι ένα μέσο που τρέφει ακραίες συναισθηματικές καταστάσεις⁵⁶. Για αυτόν το λόγο θεωρώ ότι την εξετάζει ως μέσο διαπαιδαγώγησης. Η ποίηση ασκεί μεγάλη επιρροή στους πολίτες. Είναι ικανή να παρεκκλίνει το άτομο να βιώνει τα πάθη και να αναιρεί το νόμο⁵⁷. Στην πόλη του Σωκράτη αυτό δεν είναι εφικτό και αποδεκτό. Ο πολίτης στοχεύει στην αρετή, η πόλη πρέπει να είναι δίκαια δομημένη και η ποίηση θα πρέπει να εξυπηρετεί τους σκοπούς αυτούς.

Ο Σωκράτης σε πρώτη φάση, όπως μελετάται σε αυτό το κεφάλαιο, δεν είναι απόλυτα ενάντιος στην ποίηση. Διακρίνει την ποίηση σε «καλή» και «κακή», θεωρώντας καλή ποίηση αυτήν που πλέκει εγκώμια σε άξιους ανθρώπους και που τιμά τα θεία. Ο φιλόσοφος στρέφεται στην *ηθικοπλαστική* και *ωφελιμιστική* ποίηση. Από την μία *ηθικοπλαστική*, γιατί ποίηση και παιδεία συγχέονται και ως εκ τούτου σωστή παιδεία είναι αυτή που δημιουργεί ηθικούς και ενάρετους πολίτες, από την άλλη, όμως, *ωφελιμιστική*, διότι για τον Σωκράτη η ποίηση έχει σκοπό και ο σκοπός αυτός είναι η αρετή και το ήθος για τον πολίτη της Καλλίπολης. Αυτό που τον ενδιαφέρει από την σκοπιά της ποίησης είναι μία καθολική ωφέλεια στην πόλη.

Όμως αν η ποίηση μπορεί να έχει τόσο σημαντικά οφέλη στην κοινωνία και κατ' επέκταση και ο ποιητής, τότε σε τι διαφέρει η δράση του φιλοσόφου και ποια θα είναι η θέση της φιλοσοφίας στην πόλη; Ποια είναι αυτή η διαχωριστική γραμμή που δεν τέμνει τον ποιητή και τον φιλόσοφο την στιγμή που ο Σωκράτης έχει αποδεχθεί την ποίηση ως μέσο που καταλήγει τον πολίτη σε ηθικά πρότυπα;

⁵³ *Πολιτεία*, 389d9-391e2

⁵⁴ Με τον όρο ηθική εννοώ την ηθική διάπλαση του ατόμου, τη διαμόρφωση ήθους και χαρακτήρα τέτοιου που να αρμόζει στην νέα Πολιτεία του Σωκράτη και των συνδιαλεγόμενων του.

⁵⁵ A. E. Taylor, *Πλάτων, ο άνθρωπος και το έργο του*, σελ. 311-312

⁵⁶ *Πολιτεία*, 605b

⁵⁷ *Ibid*, 606e-607a

Δεύτερο Κεφάλαιο

Η πλατωνική κριτική των ποιητών.

Η γνωσιοθεωρητική προσέγγιση του μιμητικού χαρακτήρα της ποίησης

Ο Σωκράτης στην *Πολιτεία* συζητά με τον Γλαύκωνα και τον Αδείμαντο για την ίδρυση μίας ιδανικής κοινωνίας δικαίου και για το αν θα μπορούσε να έχει θέση μέσα σ' αυτήν η ποίηση και οι ποιητές. Η ποιητική τέχνη κρίνεται υπό όρους και θέτεται σε περιορισμούς με σκοπό τη διαπραγμάτευση του ζητήματος, αν μπορεί τόσο αυτή, όσο και οι δημιουργοί της να μετέχουν στις λειτουργίες της νέας πόλης. Ο κεντρικός προβληματισμός εντοπίζεται γύρω από το είδος της ποίησης το οποίο είναι κατάλληλο να εκτίθεται σε κοινή θέα και αν βέβαια αυτό το είδος μπορεί να υπάρξει. Η ποίηση σύμφωνα με τα όσα πληροφορηθήκαμε από το προηγούμενο κεφάλαιο, κατηγορείται για πολλά, πράγμα που υποδεικνύει τη σημαντικότητα και σοβαρότητα της συζήτησης. Ο Σωκράτης έχει θέσει χαρακτηριστικά παραδείγματα για τη σοβαρότητα του κινδύνου της τέχνης αυτής για το άτομο-πολίτη της Ιδεώδους Πολιτείας και μένει να παρακολουθήσουμε αρκετά ακόμη, ώστε να καταλήξουμε, αν αποτελεί μεμπτή και επιλήψιμη τέχνη και αν μπορεί να κατέχει έστω και δευτερευόντως θέση σε μία δίκαιη πολιτεία.

Ουσιαστικά, αυτό που απασχολεί άμεσα είναι η ηθικοπλαστική και ωφελιμιστική φύση της ποιητικής τέχνης με σκοπό να επιτυγχάνεται η σωστή διαμόρφωση ηθικών και ενάρετων πολιτών από την παιδική τους ηλικία. Αυτό υποδεικνύει την παραδοχή του Σωκράτη για τη θέση που είχε η ποίηση στην *αρχαία παιδεία*, αλλά και την περίπτωση της αδειοδότησής της να ενταχθεί στην ιδεώδη Πολιτεία. Η ποίηση, όπως έχει ήδη αποδειχθεί από την μακρόχρονη αρχαιοελληνική παράδοση, αποτελεί ένα ικανότατο παιδευτικό εργαλείο και ακριβώς για αυτόν τον λόγο επιλέγεται από τον Σωκράτη και τίθεται στο επίκεντρο της διαλεκτικής του. Η σημαντικότητα της παιδευτικής της ιδιότητας θέτει στο στόχαστρο και τη λειτουργία του μύθου, ενός άρρηκτα συνδεδεμένου μέρους της. Έτσι λοιπόν, όπως παρακολουθήσαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο, ο Σωκράτης από τη μία πλευρά κατηγορεί το μύθο, όπως παρουσιάζεται στην εποχή του, αλλά από την άλλη επικροτεί την επίδραση και την χρηστικότητα του στη διαμόρφωση ηθικών ανθρώπων.

Σε αυτό το μέρος της έρευνας θα επικεντρωθούμε στον δημιουργό της ποιητικής τέχνης, τον ποιητή, εστιάζοντας το ενδιαφέρον μας στα χαρακτηριστικά των ποιητών σύμφωνα με τα όσα πιστεύει ο πλατωνικός Σωκράτης. Επιπροσθέτως, ένα ακόμα θέμα που θα παρουσιασθεί και που προκαλεί μεγάλο ενδιαφέρον είναι η κατηγορία που προσάπτει ο φιλόσοφος στους ποιητές, ότι είναι «τρίτοι από την αλήθεια». Προέκταση αυτού του ζητήματος είναι η παρουσίαση του γνωσιοθεωρητικού πλαισίου⁵⁸ του πλατωνικού Σωκράτη, για να κατανοήσουμε τι ακριβώς εννοεί ο ίδιος όταν ισχυρίζεται ότι οι ποιητές είναι μιμητές ειδώλων και δεν κατέχουν γνώση μέσω της τέχνης τους. Επίσης, θα αναφερθούμε στον ισχυρισμό του Σωκράτη προς τον ραψωδό Ίωνα στον ομώνυμο διάλογο, ότι δηλαδή οι ποιητές δεν είναι κάτοχοι των θεμάτων πάνω στα οποία γράφουν. Ακόμη, δεν πρέπει να παραλειφθούν τα ερωτήματα που τέθηκαν στο τέλος του προηγούμενου κεφαλαίου: «Αν η ποίηση μπορεί να έχει τόσο σημαντικά οφέλη στην κοινωνία και κατ' επέκταση και ο ποιητής, τότε σε τι διαφέρει η δράση του φιλοσόφου; Ποια είναι αυτή η διαχωριστική γραμμή που δεν τέμνει τον ποιητή και το φιλόσοφο, την στιγμή που ο Σωκράτης έχει αποδεχθεί την ποίηση ως μέσο που καταλήγει τον πολίτη σε ηθικά πρότυπα;»

⁵⁸Η θεωρία των Ιδεών εγκολλώνεται στη γνωσιοθεωρία του Πλάτωνα.

Η έρευνα του παρόντος κεφαλαίου θα κυμανθεί στα πλαίσια των προαναφερομένων ζητημάτων με σκοπό την απάντηση του ερωτήματος: «Ποια είναι τα εγγενή χαρακτηριστικά των ποιητών που συνετέλεσαν στη διαμόρφωση της σωκρατικής αποστροφής για τους ποιητές και κατ' επέκταση για την ποίηση;». Η αρνητική σκοπιά της ποίησης από μέρους του Σωκράτη δεν οφείλεται μόνο στη φύση της και στα εγγενή χαρακτηριστικά της αλλά είναι, επίσης, απότοκος των δημιουργών της. Διαβάζοντας κανείς την *Πολιτεία* αντιλαμβάνεται πληθώρα παραδειγμάτων και κριτικών του Σωκράτη ενάντια στους ποιητές. Αρχικά, ο φιλόσοφος τους κατηγορεί ως *κατασκευαστές μύθων*.

Όμως, γιατί είναι μεμπτό ένας ποιητής να συνθέτει ποιήματα; Η δουλειά του δεν είναι να συνθέτει μύθους και να τους περιλαμβάνει στα έργα του; Ο φιλόσοφος επικεντρώνεται στον τρόπο με τον οποίο οι ποιητές διαμορφώνουν τους μύθους, αλλά και στις προκληθείσες συνέπειες κατά την έκθεση αυτών των μύθων στο κοινό. Το περιεχόμενό τους κατά τον Σωκράτη δεν παρουσιάζει ενάρετα πρότυπα, ούτε πλέκει εγκώμια σε άξιους ανθρώπους και ακόμη ούτε υμνεί τους θεούς. Απεναντίας φανερώνει ανδρείους ήρωες να κλαίνε και να οδύρονται για την μοίρα τους και θεούς να υποπίπτουν σε ανθρώπινες αδυναμίες και μίση. Ο Σωκράτης θέτει ένα δεοντολογικό αποκλεισμό σε μέρος της ποίησης και αυτών των μύθων, θέτει δηλαδή όρους και προϋποθέσεις. Έτσι λοιπόν, καταλήγει να εναντιώνεται στο περιεχόμενο των ποιημάτων του Ομήρου⁵⁹ και του Ησιόδου, διότι τους θεωρεί κατασκευαστές μύθων με κακοφτιαγμένο ψέμα:

*οὓς Ἡσίοδος τε, εἶπον, καὶ Ὀμηρος ἡμῖν
ἐλεγέτην καὶ οἱ ἄλλοι ποιηταί. οὗτοι γάρ
που μύθους τοῖς ἀνθρώποις ψευδεῖς
συντιθέντες ἔλεγόν τε καὶ λέγουσι.*

*ποίους δὴ, ἢ δ' ὅς, καὶ τί αὐτῶν
μεμφόμενος λέγεις;*

*ὄπερ, ἦν δ' ἐγώ, χρὴ καὶ πρῶτον καὶ
μάλιστα μέμφεσθαι, ἄλλως τε καὶ ἐάν τις
μὴ καλῶς ψεύδεται.*

*Εἶπα ἐγώ λοιπόν, ὅτι αὐτοὺς (τοὺς μύθους) που
μας ἔλεγον κυρίως⁶⁰ ὁ Ἡσίοδος καὶ ὁ Ὀμηρος
ἀλλὰ καὶ ἄλλοι ποιητές. Γιατί αὐτοὶ συνέθεταν
ἀναληθεῖς διηγήσεις (μύθους) καὶ τις ἔλεγον καὶ τις
λένε μέχρι καὶ τώρα στους ἀνθρώπους.*

*Ποίους μύθους ἐννοεῖς, εἶπε καὶ τι κατηγορία τοὺς
προσάπτεις;*

*Αὐτό που πρωτίστως καὶ κυρίως πρέπει, εἶπα
ἐγώ, νὰ τοὺς κατηγορήσει κανεῖς, εἶναι ὅταν
κάποιος (ἀπὸ τοὺς ποιητές) δὲν εἶναι καλὸς νὰ
κατασκευάσει ἕνα ψέμα.*

Πολιτεία, 377d 4-9

Το χωρίο μας πληροφορεῖ για την άποψη του Σωκράτη περί ποιητών – κατασκευαστών κακοφτιαγμένου ψέματος. Όμως, ο προβληματισμός μας εδώ εντοπίζεται στην φράση «*ἄλλως τε καὶ ἐάν τις μὴ καλῶς ψεύδεται*». Η φράση που χρησιμοποιεῖ ο Σωκράτης για να κρίνει τους ποιητές ἐνέχει δύο σημασίες. Αρχικά, όταν

⁵⁹Εδώ ο Σωκράτης κατηγορεῖ τον Ὀμηρο ως προς το περιεχόμενο των μύθων του και ὄχι ως προς την αξία που ἔχει ως ποιητής. Ἄλλωστε ὁ ἴδιος ὁ Σωκράτης τον θεωρεῖ τον τραγικότερο των τραγικῶν. (*Πολιτεία* 607a 2-3)

⁶⁰Το ρήμα «*ἐλεγέτην*» εἶναι δυϊκού αριθμοῦ καὶ σύμφωνα με τον Ν. Μ. Σκουτερόπουλο υποδηλώνει την σπουδαιότητα του Ησιόδου καὶ του Ομήρου ως ποιητές στη διαμόρφωση του κανόνα της ελληνικῆς μυθολογίας (Ν. Μ. Σκουτερόπουλος, *Πολιτεία Πλάτωνος*, σχ. 377d4, σελ. 804-805). Ἐτσι λοιπόν, για να τονίσω τη σημασία της σπουδαιότητας που προσδίδει το ρήμα στο πρόσωπο του Ομήρου καὶ του Ησιόδου, επέλεξα νὰ δηλώσω ἔμφαση με το ἐπίρρημα «*κυρίως*».

αναφέρει ότι οι ποιητές πλέκουν μυθικές διηγήσεις με κακοφτιαγμένο φέμα, θα μπορούσαμε να υποθέσουμε ότι κρίνει τον τρόπο με τον οποίο οι ποιητές προβαίνουν στην κατασκευή αυτών των μύθων. Το ζήτημα του τρόπου κατασκευής των μυθικών διηγήσεων προκαλεί μία εντύπωση ηθελημένης ψευδολογικής ποιητικής δημιουργίας με σκοπό την καθοδήγηση των δεκτών της ποίησης και αποτυχίας αυτής της απόπειρας λόγω της ανικανότητας των κατασκευαστών συγγραφής καλοφτιαγμένων μύθων.

Υποθέτοντας ότι ο Σωκράτης κρίνει τους ποιητές ότι δεν γνωρίζουν να κατασκευάσουν τους μύθους και ότι αποτυγχάνουν στον τρόπο κατασκευής καλοφτιαγμένων μύθων, τότε θεωρώ ότι καταλήγουμε σε διαστρέβλωση του σωκρατικού συλλογισμού. Αν ισχυριστούμε ότι ο Σωκράτης μέμφει τους ποιητές, ότι δεν είναι ικανοί να κατασκευάσουν καλοφτιαγμένους μύθους, τότε συμφωνούμε με την άποψη, ότι ο φιλόσοφος ενδιαφέρεται μόνο για το περιεχόμενο του ποιητικού δημιουργήματος και όχι για το χαρακτήρα της ποίησης. Η παραπάνω θέση μας οδηγεί να χαρακτηρίσουμε τον Σωκράτη ως αυτόν που ενδιαφέρεται να διορθώσει την ποίηση, επειδή γίνεται αντιληπτή ως τέχνη με συγκεκριμένη στοχοθεσία. Αν οι ποιητές, όμως, δημιουργήσουν μύθους που θα αναφέρουν ότι οι θεοί περιπίπτουν σε μίσση και ότι οι ήρωες είναι αδύναμοι συναισθηματικά, αλλά αυτοί οι μύθοι θα είναι καλά φτιαγμένοι, που τέτοια παραδείγματα μύθων λόγω της καλής σύνθεσης δεν θα γίνονται αντιληπτά, τότε παύει το ποιητικό περιεχόμενο να είναι ηθικά επιλήψιμο;

Από την παραπάνω θέση, αν υποθέσουμε ότι ισχύει, προκύπτει τότε ένας διαφορετικός Σωκράτης. Οι υποθέσεις που τέθηκαν δημιουργούν στον φιλόσοφο την εικόνα ενός ατόμου που ενδιαφέρεται μόνο για την πρώτη εντύπωση της ποίησης, μίας γοητευτικής ποίησης που επιδρά στον δέκτη και τον κατευθύνει με μέσα ελκυστικά. Κατά την άποψη μου αυτή η υπόθεση δεν έχει καμία βάση. Συναντήσαμε σε πολλά σημεία της *Πολιτείας* το σωκρατικό ενδιαφέρον για τις συνέπειες που μπορεί να έχει η ποίηση στον πολίτη. Άλλωστε η συζήτηση για την ποίηση ξεκίνησε από τον διάλογο του φιλοσόφου με τον Γλαύκωνα και τον Αδείμαντο για τη δικαιοσύνη και πώς μπορεί το εκπαιδευτικό σύστημα⁶¹ της εποχής να βοηθήσει στη διαμόρφωση δίκαιων χαρακτήρων. Από την στιγμή που έχουμε δει έναν Σωκράτη να ενδιαφέρεται για τη διαμόρφωση ηθικών πολιτών, πώς γίνεται τώρα να πιστέψουμε το αντίθετο;

Ο φιλόσοφος προσάπτει την κατηγορία περί κατασκευαστών κακοφτιαγμένου φέματος σχετικά με τις συνέπειες της μυθικής διήγησης στην ψυχή ενός πολίτη και ιδιαίτερα αν θυμηθούμε ότι οι μύθοι αυτοί ακούγονται από την παιδική ηλικία ενός νέου. Στο πρώτο κεφάλαιο ανέφερα το συνεπειοκρατικό χαρακτήρα της κριτικής του Σωκράτη και επισήμανα ότι η δριμεία κριτική του έγκειται στην ωφελιμότητα της ποίησης. Εδώ αντιλαμβανόμαστε ότι σύμφωνα με τη σωκρατική συλλογιστική η ωφελιμότητα της ποίησης, ως έχει κι όχι ως έπρεπε να είχε, δεν είναι επιθυμητή για έναν πολίτη ο οποίος πρόκειται να ενταχθεί στην Πολιτεία του Σωκράτη. Επομένως, βασικό χρέος του φιλοσόφου αλλά και των συνδιαλεγομένων του είναι να επιβλέψουν τόσο τους ποιητές όσο και τους μύθους που συνθέτουν. Η έγκριση από μέρους του σωκρατικού ελέγχου έχει ως κριτήριο τις επιθυμητές και ευεργετικές συνέπειες του εκάστοτε μύθου. Συγκεκριμένα αναφέρει:

*πρῶτον δὴ ἡμῖν, ὡς ἔοικεν, ἐπιστατητέον | Κατὰ πρῶτον, ὡς φαίνεται, θα πρέπει να
τοῖς μυθοποιοῖς, καὶ ὄν μὲν ἂν καλὸν | επιβλέπουμε τους συνθέτες μυθικών
μῦθον ποιήσωσιν, ἐγκριτέον, ὄν δ' ἂν μὴ, | αφηγημάτων, και ὅποιον καλό μύθο*

⁶¹Ο Πλάτων στην *Πολιτεία* μαρτυρεί για την εκπαίδευση των νέων ότι περιελάμβανε την γυμναστική και τη μουσική. Όταν αναφερόμαστε στη μουσική αυτομάτως εννοούμε και την ποίηση. Επομένως ο Σωκράτης εξετάζει την ποίηση ως μέσο εκπαίδευσης για τους πολίτες της Ιδεώδους Πολιτείας, επειδή αυτό έχει δείξει η εμπειρία. (*Πολιτεία* 376 e4)

ἀποκριτέον. τοὺς δ' ἐγκριθέντας πείσομεν τὰς τροφούς τε καὶ μητέρας λέγειν τοῖς παισίν, καὶ πλάττειν τὰς ψυχὰς αὐτῶν τοῖς μύθοις πολὺ μᾶλλον ἢ τὰ σώματα ταῖς χερσίν. ὧν δὲ νῦν λέγουσι τοὺς πολλοὺς ἐκβλητέον.

συνθέτουν, θα τον αποδεχόμεστε, ὅποιος ὁμως δεν εἶναι καλός, θα πρέπει να το απορρίψουμε. Ὅσους μύθους ὁμως αποδεχθήκαμε θα πείσομε τις τροφούς και τις μανάδες να τους αφηγοῦνται στα παιδιὰ και να τους πλάθουν τις ψυχές καλύτερα με αυτοὺς τους μύθους παρά τα σώματα με τα χέρια τους. Διότι ἀπὸ τους τωρινούς μύθους που λέγονται στα παιδιὰ οι περισσότεροί πρέπει να αποβληθούν.

Πολιτεία, 377 b10-c5

Εκτός ἀπὸ την κατηγορία περὶ κατασκευῆς κακοφτιαγμένων μύθων προσάπτεται στους ποιητές και η μομφή περὶ ψευδολογίας⁶². Ο χαρακτηρισμός αὐτός του περιεχομένου της ποιητικῆς δημιουργίας σχολιάστηκε και στο προηγούμενο κεφάλαιο. Το ψευδολογικό περιεχόμενο των μύθων που δημιουργοῦν οι ποιητές εἶναι κάτι το μη ἀληθινό ἀλλά και το ἀκούσιο, αὐτό που δεν ἔχει πρόθεση την εξαπάτηση. Το γεγονός ὁμως, ὅτι δεν υπάρχει κίνδυνος εξαπάτησης, δεν ἀναιρεῖ και την περίπτωση μετάδοσης μη ἀληθινῶν γεγονότων. Συνεπώς, προκύπτει ὅτι ο Σωκράτης εκφράζει την ἀπαρέσκειά του για τους ποιητές, ἐπειδὴ διδάσκουν τα περὶ θεῶν ἀκατάλληλα για μία δίκαιη Πολιτεία. Η ἀκαταλληλότητα αὐτή που προσδίδεται στην ποίηση σημαίνει ὅτι η συγκεκριμένη ποίηση δεν ἀρμόζει σε ἕναν πολίτη ἐνάρετο. Το μόνο που θα επιτύχει η ποίηση εἶναι να τον «μολύνει». Η ἰδεατὴ Πολιτεία εἶναι ἕνα κράτος δίκαιου, κατ' ἀναλογία και οι πολίτες της θα εἶναι δίκαιοι και ἐφοδιασμένοι με ἀρετές κατάλληλες για αὐτὴν την κοινωνία. Ὅταν οι μύθοι διδάσκουν τους πολίτες ὅτι οι θεοὶ τους παραπλανοῦν, ἀμεσα γεννάται ἀπέχθεια ἀπὸ μέρος των πολιτῶν προς το θεῖο, κάτι που δεν εἶναι ἐπιθυμητό ἀπὸ τον Σωκράτη. Σωστός μύθος θα ἦταν, ἀν οι θεοὶ παρουσιάζονταν σε μία ἀνώτερη θέση, με ἀγνές και ἀγαθές προθέσεις, δηλαδή αὐτὰ που χαρακτηρίζουν την οὐσία του θεῖου. Ἐτσι λοιπὸν καταλήγει να πει:

κομιδῆ ἄρα ὁ θεὸς ἀπλοῦν και ἀληθὲς ἔν τε ἔργω και λόγῳ, και οὔτε αὐτὸς μεθίσταται οὔτε ἄλλους ἐξαπατᾷ, οὔτε κατὰ φαντασίας οὔτε κατὰ λόγους οὔτε κατὰ σημείων πομπάς, οὔθ' ἕπαρ οὐδ' ὄναρ.

Ἄρα ο θεὸς εἶναι ἐντελῶς ἀπλός και ἀληθινός στα ἔργα και στα λόγια του, και οὔτε ο ἴδιος μεταβάλλεται οὔτε ἄλλους ἐξαπατᾷ με οράματα, με λόγια, με οἰωνούς, στον ξύπνιο ἢ στον ὕπνο τους.

οὕτως, ἔφη, ἔμοιγε και αὐτῷ φαίνεται σοῦ λέγοντος.

Ἐτσι, εἶπε, μου φαίνεται ὅτι εἶναι ὅπως το λες.

συγχωρεῖς ἄρα, ἔφην, τοῦτον δεῦτερον τύπον εἶναι ἐν ᾧ δεῖ περὶ θεῶν και λέγειν και ποιεῖν, ὡς μήτε αὐτοὺς γόητας ὄντας τῷ μεταβάλλειν ἑαυτοὺς μήτε ἡμᾶς ψεύδεσι παράγειν ἐν λόγῳ ἢ ἐν ἔργῳ;

Συμφωνεῖς ἐπομένως, εἶπα, ὅτι αὐτό εἶναι το δεῦτερο ὑπόδειγμα κατὰ το ὁποῖο πρέπει και να λένε και να γράφουν για τους θεοὺς, πως οὔτε αὐτοὶ εἶναι θαυματοποιοὶ να μεταβάλλουν τους

⁶² Πολιτεία, 382d9

εαυτούς τους, ούτε όμως εμάς εξαπατούν
με λόγια ή με έργα;

συγχωρῶ.

Συμφωνῶ.

Πολιτεία, 382e10 – 383a6

Γιατί, όμως, ο Σωκράτης δίνει τόση μεγάλη έμφαση στην εικόνα του Θείου; Συμβάλει η σωστή παρουσίαση του θείου στη διαμόρφωση μίας ενάρετης και δίκαιης Πολιτείας; Στην εποχή του φιλοσόφου οι μύθοι προβάλλουν τους θεούς να συμπεριφέρονται σαν τους ανθρώπους (ανθρωπομορφισμός) και να έχουν πάθη και αδυναμίες. Παράδειγμα τέτοιων μύθων στην αρχαία ελληνική παράδοση είναι η περίπτωση της Ήρας η οποία καταδιώκει τον Ηρακλή σε όλη του τη ζωή και οι προσπάθειές της να τον σκοτώσει με δόλια μέσα, επειδή ήταν καρπός μίας από τις πολλές απιστίες του συζύγου της. Μια τέτοιου είδους θρησκευτική παράδοση αρκούσε, πιστεύω, για να προκαλέσει την αποστροφή του φιλοσόφου για την κοινή θρησκευτική πίστη. Όμως, εμείς γνωρίζουμε το αντίθετο τόσο από την *Απολογία* και τον *Ευθύφωνα*, όσο και από άλλους διαλόγους του Πλάτωνα. Ο Σωκράτης ήταν ένας αρκετά θρησκευόμενος πολίτης και δεν αψηφούσε το σύστημα θρησκευτικής πίστης της κοινωνίας που γεννήθηκε.⁶³ Μάλιστα έπαιρνε στα σοβαρά τα θεϊκά σημάδια, τα οποία τα θεωρούσε φωνή του Θεού.⁶⁴

Η διαφορά της θρησκευτικότητας του Σωκράτη έγκειται στο γεγονός, ότι ηθικοποιεί τους θεούς. Συγκεκριμένα, ο Γ. Βλαστός αναφέρει ότι «οι θεοί του [ενν. του Σωκράτη] μπορούν να είναι υπερφυσικοί και λογικοί, εφόσον είναι λογικά ηθικοί»⁶⁵. Στο προηγούμενο κεφάλαιο ανέφερα ότι βασική προϋπόθεση για τον Σωκράτη είναι το θείο να προβάλλεται όπως είναι. Η σωκρατική επιχειρηματολογία σχετικά με το τι χαρακτηρίζει το θείο καταλήγει στο συμπέρασμα, ότι ο Θεός είναι αγαθός. Βεβαίως, επειδή κανένα αγαθό πράγμα δεν είναι βλαβερό, συνεπάγεται ότι δεν είναι βλαβερός και δεν προξενεί καμία βλάβη. Άρα, το θείο ως αγαθό και μη βλαβερό δεν προκαλεί κανένα κακό και δεν είναι αιτία κακού. Ο Σωκράτης στην επιχειρηματολογία του ακόμη αναφέρει, ότι το αγαθό είναι και ωφέλιμο, άρα αφού είναι ωφέλιμο είναι και αιτία ευτυχίας. Καταλήγει στο συμπέρασμα ότι ο Θεός καθότι αγαθός, άρα και καλός, δεν γίνεται να είναι αιτία κακού ή συμφορών, αλλά μόνο καλού και ευτυχίας.⁶⁶

Ο Σωκράτης αποδίδει στον Θεό την αγαθοποιΐα, όχι μόνο επειδή συμφωνούσε με την αρχαιοελληνική παραδοχή της σοφίας που διακατέχει το θείο, αλλά και επειδή «η αρετή είναι επακόλουθο της σοφίας και αυτό είναι κάτι το δεσμευτικό τόσο για τους θεούς όσο και για τους ανθρώπους».⁶⁷ Η παραδοχή του, ότι ο Θεός είναι αγαθός, ανίκανος να πράξει κακό και να πει ψέματα, αναδεικνύει ταυτοχρόνως και τη σοφία του. Ο Σωκράτης διατηρεί το αξίωμα ότι «οι κανονικότητες που διακρίνονται σε όσα συμβαίνουν πάνω στη γη, ισχύουν για όλα όσα συμβαίνουν παντού».⁶⁸ Επομένως, δεν μιλάμε για μία ηθική που είναι άλλη για τους ανθρώπους και άλλη για τους θεούς. Κάθε ηθικό υποκείμενο είτε

⁶³Γ. Βλαστός, *Σωκράτης: ειρωνευτής και ηθικός φιλόσοφος*, σ. 242

⁶⁴W. K. C. Guthrie, *ο Σωκράτης*, σ. 212

⁶⁵Γ. Βλαστός, *Σωκράτης: ειρωνευτής και ηθικός φιλόσοφος*, σ.247

⁶⁶*Πολιτεία*, 379b-d2

⁶⁷Γ. Βλαστός, *Σωκράτης: ειρωνευτής και ηθικός φιλόσοφος*, σ.250

⁶⁸*ibid*, σ.250

θνητό, είτε Θεός, έχει χρέος την ηθική αυτοβελτίωσή του και να ενεργεί μόνο, για να κάνει καλό στους άλλους.

Σε αυτό το σημείο αντιλαμβανόμαστε τη θρησκευτικότητα του Σωκράτη. Το Θείο θα λειτουργεί ως ηθικό υποκείμενο που ως πρωταρχικό του αξίωμα θα έχει το αγαθό και δεν θα εξαπατά, ούτε θα πράττει κακό στους ανθρώπους και ούτε θα λείει ψέματα. Αυτομάτως, το ίδιο ισχύει εν μέρει και για τον άνθρωπο, όπου θα συμβάλλει για την ηθική του αυτοβελτίωση και ταυτοχρόνως θα σέβεται τον συμπολίτη του. Η ηθική θεολογία του Σωκράτη φαίνεται να καταλήγει στη διαμόρφωση χαρακτήρων τέτοιων πολιτών που θα συμβιώνουν με γνώμονα την ευδαιμονία. Όμως, σε περίπτωση που οι πολίτες συνεχίσουν εξαιτίας των περιεχομένων των μύθων της ποίησης να εκλαμβάνουν το θείο ως αυτό που εχθροπρατεί ή που περιπίπτει σε πάθη και αδυναμίες, τότε καταλύεται κάθε κοινωνική ευδαιμονία.

Η σωστή προβολή του Θεού είτε από τους μύθους, είτε από οποιοδήποτε άλλο μέσο, συμβάλλει στην ηθική συγκρότηση των πολιτών και στην επικράτηση μίας ευδαιμονικής συνύπαρξης. Αυτό φυσικά προάγει τη διαμόρφωση μίας δίκαιης πολιτείας, όπου κανένας πολίτης δεν θα επιθυμεί το κακό του άλλου, άρα θα πράττει δίκαια. Συμπερασματικά, καταλήγουμε ότι οι κατηγορίες του Σωκράτη στους ποιητές είναι δικαιολογημένες. Οι θεικές πράξεις αποτελούν πρότυπα προς μίμηση και παραδειγματισμό, επομένως δεν είναι επιθυμητό να παρουσιάζονται ηθικά επιλήψιμες συμπεριφορές, διότι οι δέκτες των μυθικών διηγήσεων τέτοιων πράξεων θα διαμορφώσουν το χαρακτήρα τους με τα ανάλογα πρότυπα, κάτι που καθίσταται επικίνδυνο για μία δίκαιη πολιτεία.

Συνεχίζοντας την παράθεση των ποιητικών χαρακτηριστικών που κατά τον Σωκράτη τους καθιστά επικίνδυνους για τη νέα του Πολιτεία, ο φιλόσοφος τους παρουσιάζει και ως *κήρυκες δημοσίου λόγου*, που χρέος έχουν να εξισώνουν τον ευτυχή πολίτη με αυτόν που διαπράττει το καλό και τον δυστυχή πολίτη με αυτόν που διαπράττει το κακό. Η ιδιότητα των ποιητών ως *κηρύκων δημοσίου λόγου* είναι μείζονος σημασίας. Ο Σωκράτης αναφέρει: «ο ρυθμός και η μελωδία (της ποίησης δηλαδή και της μουσικής) εισχωρούν στα τρίςβαθα της ψυχής»⁶⁹. Αυτή η ικανότητα της ποίησης να επηρεάζει την ψυχή και την υπόσταση του ατόμου είναι που την καθιστά υπολογίσιμη για τον Σωκράτη. Άρα, όντας εκτιθέμενοι οι ποιητές σε δημόσιο επίπεδο κρίνεται αναγκαία η εφαρμογή των δεοντολογικών αποκλεισμών που θέτει ο Σωκράτης.

Αυτή η ιδιότητα της ποίησης, να εισχωρεί στα τρίςβαθα της ψυχής, είναι που δίνει την αφορμή για τον τελευταίο σωκρατικό χαρακτηρισμό των ποιητών. Οι ποιητές είναι ικανοί να συνεπάρουν πολίτες και να εγχαράσσουν δυνατές εντυπώσεις.⁷⁰ Η συνέπεια, λοιπόν, θα είναι η ψυχική εκτράχυνση να πάρει τα πρωτεία στην Πολιτεία και να μειώσει την αξία των νόμων και την προσήλωση των πολιτών σε αυτούς.⁷¹ Οπότε εδώ τίθεται το γενικό συμπέρασμα, ότι η ποίηση και ο ποιητής αποτελούν κίνδυνοι για τον πολίτη αλλά και για την ομαλή λειτουργία και την εφαρμογή των νόμων. Η δράση των ποιητών αν δεν γίνεται με γνώμονα τη σωκρατική αντίληψη θα έχει ως συνέπεια την κατάλυση κάθε θεσμού είτε πολιτικού, όπως είναι οι νόμοι, είτε και ατομικού (ηθικού), όπως είναι το ήθος του έκαστου ενάρετου (δίκαιου) πολίτη της ιδεώδους Πολιτείας.

Η παρατήρηση που επισημαίνεται από τον Σωκράτη για την επίδραση της ποίησης στην ψυχή του ατόμου και τις συνέπειές της, δηλαδή την ψυχική εκτράχυνση των πολιτών και τη μη υπακοή στον νόμο, παίζει καθοριστικό ρόλο στην κριτική του φιλοσόφου έναντι των ποιητών. Η ιδεώδης Πολιτεία του Σωκράτη είναι μία πόλη που θα

⁶⁹Πολιτεία, 401d6-7

⁷⁰ibid, 605b

⁷¹ibid, 606-607

καταλήξει να διοικείται χωρίς την παρουσία νόμων.⁷² Μία πρώτη σκέψη από τα παραπάνω είναι: «Γιατί ο Σωκράτης από τη στιγμή που δίνει την πλήρη διακυβέρνηση της πολιτείας στους φιλοσόφους-ηγεμόνες και όχι στο νόμο, στρέφεται και κατηγορεί τους ποιητές ότι επηρεάζουν τους πολίτες έτσι ώστε να μην υπακούουν το νόμο; Αφού ο νόμος δεν υφίσταται στην ιδεατή πολιτεία, γιατί κατηγορεί τους ποιητές ότι τα δημιουργήματά τους προκαλούν ψυχική εκτράχυνση και μη υπακοή στο νόμο;».

Η κυριαρχία του νόμου μπορεί να μην υφίσταται στην Πολιτεία, αλλά αυτό προκύπτει, επειδή τη διακυβέρνηση την έχουν αναλάβει οι φιλόσοφοι και για να αναλάβουν αυτό το χρέος πρέπει πρώτα να έχουν περάσει από διάφορα στάδια εκπαίδευσης. Η έννοια της εκπαίδευσης είναι καθοριστική για τη δημιουργία της ιδεώδους πόλης. Η εκπαίδευση αντιλαμβάνεται ως συνέπεια της ύπαρξης της Πολιτείας. Επομένως, αν εντάξουμε την ποίηση στο λειτουργικό μέρος αυτού του εκπαιδευτικού συστήματος και με γνώμονα την παραπάνω άποψη που θέσαμε περί ψυχικής εκτράχυνσης, τότε καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι, αφού ο νόμος αντικαθίσταται από τον φιλόσοφο – βασιλιά, οι επιδράσεις αυτές της ποίησης θα μπορούσαν αυτομάτως να καθίστανται επικίνδυνες στην ανυπακοή της διακυβέρνησης της Πολιτείας ακόμη και χωρίς την ισχύ των νόμων.

Ο Πλάτων θέτει μία κατακλείδα για τις συνέπειες της ποίησης μέσω των λεγομένων του Σωκράτη:

οὔκοῦν, εἶπον, ὦ Γλαῦκων, ὅταν Ὀμήρου ἐπαινέταις ἐντύχης λέγουσιν ὡς τὴν Ἑλλάδα πεπαιδευκεν οὗτος ὁ ποιητὴς καὶ πρὸς διοίκησίν τε καὶ παιδείαν τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων ἄξιός ἀναλαβόντι μανθάνειν τε καὶ κατὰ τοῦτον τὸν ποιητὴν πάντα τὸν αὐτοῦ βίον κατασκευασάμενον ζῆν, φιλεῖν μὲν χρῆ καὶ ἀσπάζεσθαι ὡς ὄντας βελτίστους εἰς ὅσον δύνανται, καὶ συγχωρεῖν Ὀμηρον ποιητικώτατον εἶναι καὶ πρῶτον τῶν τραγωδοποιῶν, εἰδέναι δὲ ὅτι ὅσον μόνον ὕμνους θεοῖς καὶ ἐγκώμια τοῖς ἀγαθοῖς ποιήσεως παραδεκτέον εἰς πόλιν: εἰ δὲ τὴν ἡδυσμένην Μοῦσαν παραδέξῃ ἐν μέλεσιν ἢ ἔπεσιν, ἡδονὴ σοὶ καὶ λύπη ἐν τῇ πόλει βασιλεύσετον ἀντὶ νόμου τε καὶ τοῦ κοινῆ ἀεὶ δόξαντος εἶναι βελτίστου λόγου.

Αμφιβόλως, εἶπα ἐγώ, Γλαῦκων, ὅταν συνομιλεῖς με θαυμαστές του Ὀμήρου να λένε ότι αυτός ο ποιητής έχει μορφώσει την Ελλάδα και ότι αξίζει να τον μελετήσει κανείς για θέματα διοίκησης και παιδείας των ανθρώπων και να ζει έχοντας διαμορφώσει ολόκληρο το βίο του σύμφωνα με αυτόν τον ποιητή, να μην θα πρέπει να νοιώθεις συμπάθεια για αυτούς και να τους αποδέχεσαι ευχάριστα θεωρώντας τους καλούς ανθρώπους μέχρι το σημείο που μπορούν να είναι, και να συμφωνείς με την άποψη τους ότι ο Ὀμηρος είναι ο πιο περίτεχνος ποιητικός δημιουργός και πρώτος από τους τραγικούς, αλλά να γνωρίζεις ότι μόνο οι ὕμνοι για τους θεούς και τα ἐγκώμια για τους ἀγαθοὺς ἀνθρώπους θα πρέπει να ἀποδεκτοῦμε ὡς ποίηση στην πόλη μας. Ἐάν ὁμως ἀποδεχτεῖς τὴν τερπνὴ Μοῦσα στη λυρική ποίηση ἢ στα ἔπη, τότε ἡ ἡδονὴ καὶ ἡ λύπη θα βασιλεύσουν στην πόλη ἀντὶ τοῦ νόμου καὶ ἐκείνου που εἶναι ἀνέκαθεν παραδεκτό ἀπὸ ὅλους, δηλαδὴ τοῦ λόγου.

Πολιτεία, 606e-607a

⁷²ErnestBarker, Ο πολιτικός στοχασμός στην αρχαία Ελλάδα, ο Πλάτων και οι καταβολές του, σ. 435

Μέσω όλων των χαρακτηριστικών που προσέδωσε ο Σωκράτης στους ποιητές αναδεικνύεται η ηθική και πολιτική οπτική του φιλοσόφου. Άλλωστε και στο προηγούμενο κεφάλαιο υποστήριξα ότι ο γνώμονας του Σωκράτη για να ασκήσει κριτική στην ποίηση και στους ποιητές ήταν η επίδρασή τους στο ήθος του ατόμου και στην Πολιτεία. Όμως, σε αυτό το κεφάλαιο έγιναν φανερές οι συνέπειες της δράσης των ποιητών στα πλαίσια της πόλης. Παρακολουθήσαμε ποιες επιπτώσεις θα έχει η Πολιτεία, αν οι ποιητές δεν ελεγχθούν. Αυτές οι επιπτώσεις είναι η κατάρρευση της πόλης και κάθε λειτουργικού της μέρους λόγω υπερίσχυσης του επιθυμητικού μέρους της ψυχής των ποιητών και όχι του λογικού.⁷³

Ο Σωκράτης δεν μένει μόνο σε αυτά τα παραδειγματικά χαρακτηριστικά των ποιητών. Ο φιλόσοφος ψέγει τους ποιητές για κάτι που έρχεται αντιμέτωπο με το φιλοσοφικό του οικοδόμημα. Χαρακτηρίζει τους ποιητές «*τὸν τοῦ τρίτου ἄρα γεννήματος ἀπὸ τῆς φύσεως μιμητὴν*»⁷⁴. Προτού μεταβῶ στην ανάλυση της σωκρατικής αυτής θέσης είναι σημαντικό να γίνει μία συνοπτική ανασκόπηση των γνωσιοθεωρητικών απόψεων του Πλάτωνα. Με την παράθεση των πλατωνικών γνωσιοθεωρητικών θέσεων θα κατανοήσουμε ευκολότερα, γιατί ο Σωκράτης κατηγορεί τους ποιητές ως τρίτους από την αλήθεια, και λέγοντας αλήθεια εννοείται η αληθινή πραγματική γνώση (πραγματικότητα).

Τόσο για τον Πλάτωνα, όσο και για τον Σωκράτη η γνώση στην ουσία της, δηλαδή οι Ιδέες, προέρχονται από το νοητό βασίλειο, από έναν κόσμο υπερβατικό, πέρα από την εμπειρία.⁷⁵ Για τον Πλάτωνα ο αισθητός κόσμος είναι εκμαγείο, απομίμηση της ουσίας των πραγμάτων, των Ιδεών. Για κάθε φαινόμενο, κάθε αισθητικό πράγμα υπάρχει και η αντίστοιχη Ιδέα του, επομένως το κάθε αισθητικό αντικείμενο παριστάνει μόνο το φαινόμενο και όχι την ουσία του φαινομένου, την αντικειμενική υπόστασή του, δηλαδή το *ὄντως ὄν* (Ιδέα, Αρχέτυπο). Η ουσία των πραγμάτων για τον δάσκαλο της Ακαδημίας υπάρχει στις Ιδέες, οι οποίες είναι έξω και ανεξάρτητα από εμάς.⁷⁶ Οι γνωσιοθεωρητικές αντιλήψεις του Πλάτωνα απορρέουν από την άποψή του, ότι στον αισθητικό κόσμο δεν υπάρχει τίποτε το σταθερό, επομένως, αφού όλα μεταβάλλονται, οι αισθήσεις δεν μπορούν να μας δώσουν μία σωστή και πραγματική γνώση. Στην αντίθεση της αστάθειας του αισθητικού κόσμου θέτει τη σταθερότητα του νοητού κόσμου, όπου μόνο από εκεί μπορούμε να έχουμε σωστή και ασφαλισμένη γνώση.⁷⁷

Σε αναλογία των δύο κόσμων που μας παρουσιάζει ο Πλάτωνας, του αισθητού και του νοητού γίνεται και η ανάλογη διάκριση της γνώσης από τη γνώμη. Η μεν γνώση είναι η *ἐπιστήμη* και η δε γνώμη, η *δόξα*. Τι σημαίνει, όμως, να κατέχουμε γνώση και τι γνώμη;

Στο 10^ο βιβλίο οι διαφορές των δυο μορφών γνώσης έγκεινται στη *χρήση*, δηλαδή η ικανότητα να κατασκευάσουμε κάτι διαφέρει από την ικανότητα χρησιμοποίησης του κατασκευασμένου αντικειμένου. Ο κατασκευαστής για παράδειγμα ενός αυλού θα είναι κάτοχος *αληθούς δόξας*, αλλά μόνο ο αυλητής που κατέχει τη χρήση του αυλού θα έχει και γνώση σχετικά με αυτό το ζήτημα.⁷⁸ Όποιος κατέχει γνώση μπορεί να εκφράσει με σαφήνεια, τι είναι αυτό που γνωρίζει και γιατί είναι όπως είναι, δηλαδή μπορεί να ορίσει τα αντικείμενα που κατέχει και την ουσία τους.⁷⁹

⁷³Εκτενής συζήτηση και προβληματισμός για το θέμα αυτό στο επόμενο κεφάλαιο.

⁷⁴*Πολιτεία* 597e7-8

⁷⁵Χ. Θεοδωρίδης, *Εισαγωγή στη Φιλοσοφία*, σ. 157

⁷⁶Α. Λαουρδάς, Γ. Κορδάτος, Ν. Τετενές, *Πλάτων Ιων – Ευθύφρων – Χαρμίδης*, μέρος δεύτερο *Ευθύφρων*, Γ. Κορδάτος, σ. 28-29

⁷⁷Χ. Θεοδωρίδης, *Εισαγωγή στη Φιλοσοφία*, σ. 157

⁷⁸J. Annas, *Εισαγωγή στην Πολιτεία του Πλάτωνα*, σ. 246-247

⁷⁹*Ibid*, σ. 247

Συμπεραίνοντας λοιπόν από τα παραπάνω, σύμφωνα με την J. Annas: «η γνώση (επιστήμη) είναι βελτίωση επί της αληθούς δόξας»⁸⁰. Η γνώση παρουσιάζεται επίσης ως αληθή δόξαν συν τη δικαιολόγηση/εξήγηση με το αντικείμενο της γνώσης. Τη γνώση (επιστήμη) την κατέχει μόνο ο φιλόσοφος, γιατί ενδιαφέρεται μόνο για το ένα πράγμα, που είναι δίκαιο ή άδικο, καλό ή κακό.⁸¹ Ο φιλόσοφος στρέφεται στη μελέτη του ενός αντικείμενου της γνώσης, ασχολείται με την Ιδέα και οι Ιδέες είναι τα αντικείμενα της γνώσης. Τα αντικείμενα της δόξης είναι πολλά αισθητά πράγματα που μετέχουν στις Ιδέες.⁸²

Παρακολουθήσαμε εν συντομία τις βασικές γνωσιοθεωρητικές θέσεις του Πλάτωνα για τη γνώση και από πού πηγάζει, οι οποίες θα φανούν χρήσιμες για την κατανόηση του σωκρατικού – πλατωνικού ισχυρισμού, ότι η τέχνη είναι κάτι το ευτελές και δίχως αξία, επειδή οι τεχνίτες της είναι τρίτοι από την αλήθεια. Για να καταλήξει σε αυτήν την άποψη ο πλατωνικός Σωκράτης ξεκινάει από τα κατασκευάσματα των τεχνιτών και τις Ιδέες αυτών των κατασκευασμάτων.

βούλει οὖν ἐνθένδε ἀρξώμεθα ἐπισκοποῦντες, ἐκ τῆς εἰωθυίας μεθόδου; εἶδος γάρ πού τι ἐν ἕκαστον εἰώθαμεν τίθεσθαι περὶ ἕκαστα τὰ πολλά, οἷς ταύτων ὄνομα ἐπιφέρομεν.

Επιθυμείς λοιπόν να ξεκινήσουμε από εδώ την έρευνά μας σύμφωνα με την συνηθισμένη μέθοδο; Γιατί είχαμε συνηθίσει να δεχόμαστε ότι υπάρχει για κάθε πολλαπλότητα πραγμάτων μία ορισμένη ιδέα⁸³, στα οποία προσδίδουμε το ίδιο όνομα.

Πολιτεία, 596a5-8

θῶμεν δὴ καὶ νῦν ὅτι βούλει τῶν πολλῶν. οἷον, εἰ ἴθεις, πολλαί πού εἰσι κλίνας καὶ τράπεζαι.

Ας πάρουμε τώρα μία οποιαδήποτε πολλαπλότητα πραγμάτων που θέλεις, λόγου χάριν υπάρχουν πολλά ανάκλιτρα και τραπέζια.

596a10-b1

ἀλλὰ ἰδέαι γέ που περὶ ταῦτα τὰ σκευῆ δύο, μία μὲν κλίνης, μία δὲ τραπέζης.

Αλλά Ιδέες για αυτά τα αντικείμενα υπάρχουν μόνο δύο: μία για το ανάκλιτρο και μία για το τραπέζι.

596b3-4

⁸⁰J. Annas, *Εισαγωγή στην Πολιτεία του Πλάτωνα*, σ. 247

⁸¹Πολιτεία, 476a

⁸²J. Annas, *Εισαγωγή στην Πολιτεία του Πλάτωνα*, σ. 251

⁸³«εἶδος γάρ πού τι ἐν ἕκαστον [...] περὶ ἕκαστα τὰ πολλά». Την φράση αυτήν επέλεξα να την αποδοθεί ως «υπάρχει για κάθε πολλαπλότητα πραγμάτων μία ορισμένη ιδέα». Η φράση «περὶ ἕκαστα τὰ πολλά» σύμφωνα με τον Adam James αποδίδεται ως «of the various multiplicities», έτσι λοιπόν επέλεξα να την αποδώσω ως «πολλαπλότητα», διότι η λέξη ενέχει την περιφραση «σύνολο επιμέρους πραγμάτων» που επέλεξε ως μετάφραση ο Ν. Μ. Σκουτερόπουλος. (Πολλαπλότητα= σύνολο επιμέρους πραγμάτων)

Έτσι λοιπόν, οι τεχνίτες στρεφόμενοι στην ιδεατή φόρμα, στην Ιδέα, κατασκευάζουν το κάθε αντικείμενο. Ένας τεχνίτης ή κατασκευαστής καθοδηγείται από την ιδεατή φόρμα (Ιδέα, Αρχέτυπο) και καταλήγει στη δημιουργία του αντικειμένου. Εδώ, σύμφωνα με τον ισχυρισμό της *χρήσης* ο κατασκευαστής του αντικειμένου κατέχει τη *δόξαν*, γιατί το αντικείμενο της *δόξης* απευθύνεται σε πολλά πράγματα που μετέχουν στις Ιδέες. Η μοναδική Ιδέα του κρεβατιού ή οποιουδήποτε άλλου αντικειμένου κατασκευάστηκε από τον Θεό.⁸⁴ Επομένως, ο τεχνίτης θεάται μια *Ιδέα* για να κατασκευάσει ένα κρεβάτι, οπότε είναι δεύτερος από την αλήθεια. Ο ζωγράφος μιμείται μόνο το φαινόμενο, δηλαδή μόνο ό,τι βλέπει. Έτσι λοιπόν με βάση τη «θεωρία των Ιδεών» ο ζωγράφος μιμείται απλώς επί μέρους πράγματα, ούτε καν δεν εφοδιάζει τα έργα του, όπως πράττει ο τεχνίτης, με γενικές αρχές λειτουργίας και οργάνωσης.⁸⁵

Ο ζωγράφος μέσω της τέχνης του προσποιείται, δημιουργεί και ουσιαστικά μεταποιεί το αισθητικό αντικείμενο, γιατί το αποτυπώνει στον πίνακα (το κάνει να φαίνεται, το ζωγραφίζει) όπως δεν είναι. Η ζωγραφική του αντικειμένου ή η αποτύπωσή του πάνω στον πίνακα δεν ενέχει τις βασικές λειτουργίες του αντικειμένου. Ο τεχνίτης κατασκευάζει το αντικείμενο με βάση τη θέαση της Ιδέας του αντικειμένου, αλλά ο ζωγράφος μιμείται το εμπειρικό αντικείμενο το οποίο προέκυψε από την θέαση της αρχέτυπης μορφή του. Ακολούθως, η εικόνα του ζωγράφου που είναι μίμηση του εμπειρικού αντικειμένου δεν φέρει κανένα από τα χαρακτηριστικά του αντικειμένου ως προς την υλική του ιδιότητα. Η απεικόνιση του αντικειμένου είναι λιγότερο πραγματική από την Ιδέα του αντικειμένου, γιατί του λείπουν βασικές ιδιότητες. Είναι αληθινό αλλά και ταυτόχρονα μη αληθινό, έχει και δεν έχει υπόσταση.⁸⁶ Ο ζωγράφος, δηλαδή, αντιγράφει σχολαστικά μια όψη ενός επί μέρους πράγματος.⁸⁷

*οὐ χαλεπός, ἦν δ' ἐγώ, ἀλλὰ πολλαχῆ καὶ
ταχύ δημιουργούμενος, τάχιστα δὲ που, εἰ
'θέλεις λαβῶν κάτοπτρον περιφέρειν
πανταχῆ: ταχύ μὲν ἥλιον ποιήσεις καὶ τὰ
ἐν τῷ οὐρανῷ, ταχύ δὲ γῆν, ταχύ δὲ
σαυτὸν τε καὶ τ'ἄλλα ζῶα καὶ σκεύη καὶ
φυτὰ καὶ πάντα ὅσα νυνδὴ ἐλέγετο.*

*δεν είναι δύσκολο, είπα εγώ, να το κάνει
ο τεχνίτης αλλά κάτι που γίνεται με
πολλούς τρόπους και γρήγορα. Αν πάρεις
έναν καθρέφτη και τον περιφέρεις
παντού: αμέσως θα δημιουργήσεις έναν
ἥλιο και ότι υπάρχει στον ουρανό,
αμέσως και μία γη, αμέσως μετά εσένα
τον ίδιο και τα άλλα ἔμβυα ὄντα και τα
κατασκευάσματα και τα φυτά και για όλα
ὅσα κουβεντιάσαμε τώρα.*

Πολιτεία 596 d8-e3

Αυτή η πλήρης αναπαράσταση με κάθε λεπτομέρεια, αυτή η φωτογράφιση, ή όπως την χαρακτηρίζει ο Σωκράτης το καθρέφτισμα, προσάπτει στη μίμηση, ότι δεν απαιτεί ούτε γνώση ούτε καν *δόξαν*. Με εργαλείο τη *θεωρία των Ιδεών* παρατηρούμε ότι τα καλλιτεχνικά δημιουργήματα στερούνται γνωσιακής αξίας λόγω του μιμητικού τους χαρακτήρα. Αν, λοιπόν, πάρουμε ως παράδειγμα το αντικείμενο του ανάκλιτρου, τότε αναδεικνύονται τρεις τεχνίτες. Έχουμε, αρχικά, τον Θεό, ο οποίος έπλασε μόνο ένα ανάκλιτρο, το οποίο χαρακτηρίζεται ως η *πραγματική/ἄληθινή υπόσταση*, είναι δηλαδή η

⁸⁴ Πολιτεία, 597c

⁸⁵ J. Annas, *Εισαγωγή στην Πολιτεία του Πλάτωνα*, σ. 416

⁸⁶ Σοφιστής, 240c

⁸⁷ Πολιτεία, 598a

μία και μοναδική Ιδέα.⁸⁸ Ο Θεός χαρακτηρίζεται από τα παραπάνω ως πλάστης της αληθινής φύσης του ανάκλιντρο.⁸⁹ Ο δε μαραγκός που κατασκευάζει το ανάκλιντρο με στραμμένη την προσοχή του στην Ιδέα (θεάται την Ιδέα), τον χαρακτηρίζει κατασκευαστή. Όμως, ο ζωγράφος δεν είναι ούτε πλάστης, ούτε κατασκευαστής, αλλά μιμητής. Το κατασκευάσμα του απέχει δύο βαθμούς από την πραγματικότητα.

*τοῦτο, ἢ δ' ὅς, ἔμοιγε δοκεῖ μετριώτατ' ἂν
προσαγορεύεσθαι, μιμητῆς οὗ ἐκεῖνοι
δημιουργοί. εἶεν⁹⁰, ἦν δ' ἐγώ: τὸν τοῦ
τρίτου ἄρα γεννήματος ἀπὸ τῆς φύσεως
μιμητὴν καλεῖς;*

*τούτο μου φαίνεται, εἶπε, ὅτι το πιο λογικό
εἶναι να τον ονομάσουμε μιμητή αυτού
του πράγματος που εκείνοι δημιουργούν.
Ωραία, εἶπα εγώ, θα αποκαλεῖς,
επομένως, μιμητή αυτόν που το προϊόν
του εἶναι τρίτο κατά σειρά από την
αληθινή φύση του.*

Πολιτεία, 597e 1-4

Με κοινό γνώμονα τη μίμηση ο Σωκράτης ταυτίζει τον ζωγράφο με τον ποιητή. Μπορεί σε μία πρώτη σκέψη να μην φαίνονται συναφή τα αντικείμενα της ποίησης με τη ζωγραφική και ως εκ τούτου να μην μπορούν να ταυτιστούν, αλλά ο πλατωνικός Σωκράτης εντοπίζει ότι και οι δύο τέχνες έχουν κοινό γνώμονα την *αναπαράσταση*. Η ζωγραφική είναι μιμητική γιατί, όπως αποδείξαμε παραπάνω, αναπαριστά τα αντικείμενα, αποτυπώνει τα είδωλα των εμπειρικών αντικειμένων και από την άλλη η ποίηση είναι μιμητική γιατί αναπαριστά ή περιγράφει δεδομένα του αισθητικού κόσμου. Και οι δυο είναι τέχνες μίμησης, τα δημιουργήματά τους απέχουν δύο βαθμούς από την αλήθεια. Από αυτήν τη θέση συμπεραίνουμε ότι ο ποιητής δεν απομιμείται τη νοητική ουσία των όντων (*ὄντως ὄν*)⁹¹, αλλά μόνο τα φαινόμενά⁹² της⁹³, με είδωλα, απατηλά ομοιώματα των όντων⁹⁴. Ο ποιητής, όντας λοιπόν μιμητής, δεν είναι κάτοχος ούτε γνώσης, ούτε γνώμης.

*ὁ δὲ μιμητῆς πρότερον ἐκ τοῦ χρῆσθαι
ἐπιστήμην ἔξει περὶ ὧν ἂν γράφῃ, εἶτε
καλὰ καὶ ὀρθὰ εἶτε μὴ, ἢ δόξαν ὀρθὴν διὰ
τὸ ἐξ ἀνάγκης συνεῖναι τῷ εἶδότηι καὶ
ἐπιτάττεσθαι οἷα χρῆ γράφειν;*

*ο μιμητής βάσει της χρήσης των
αντικειμένων που ασχολείται θα
αποκτήσει γνώση για όσα αντικείμενα
ζωγραφίζει, αν είναι δηλαδή ωραία και
σωστά ή όχι, ή θα έχει σωστή γνώμη
επειδή είναι αναγκασμένος να
συναναστρέφεται με εκείνον που κατέχει
την γνώση για αυτά και θα παίρνει
διαταγές από αυτόν με τρόπο να τα*

⁸⁸Πολιτεία, 597c

⁸⁹Ibid, 597d5-6

⁹⁰Επιλέγεται και από τον AdamJames και από τον Σκουτερόπουλο να αποδοθεί ως «πολύ καλά, ωραία»

⁹¹J. Annas, *Εισαγωγή στην Πολιτεία του Πλάτωνα*, σ.251

⁹²Εννοώντας φαινόμενα μιλάμε για κάθε αισθητή και εμπειρική φύση-υπόσταση (*ὄν – μὴ ὄν*)

⁹³Πολιτεία, 598 b3

⁹⁴Ibid, 598b

οὐδέτερα.

οὔτε ἄρα εἴσεται οὔτε ὀρθὰ δοξάσει ὁ μιμητῆς περὶ ὧν ἂν μιμῆται πρὸς κάλλος ἢ πονηρίαν.

ζωγραφίζει;

Τίποτε ἀπὸ αὐτά.

Ἐπομένως, ὁ μιμητῆς οὔτε γνωρίζει οὔτε ἔχει σωστὴ γνώμη γιὰ τὴν ομορφιά ἢ τὴν ἀτέλεια τῶν ἀντικειμένων που μιμείται.

Πολιτεία, 602a3-9

Στο χωρίο ὁ Σωκράτης θέτει τὸ βασικὸ ἐρώτημα, τι ἀπὸ τὰ δύο συμβαίνει με τὸν μιμητῆ. Στὴν προκειμένη περίπτωση με τὸν μιμητῆ-ποιητῆ μας ἀπασχολεῖ ἀν μὲσω τῆς μιμητικῆς τοῦ τέχνης θὰ ἀποκτήσει γνώση γιὰ τὰ ὅσα παρουσιάζουν οἱ μῦθοι τοῦ ἢ ἀν θὰ ἀποκτήσει γιὰ αὐτὰ γνώμη σωστῆ. Ὁ Σωκράτης φαίνεται νὰ εἶναι ἀφοριστικὸς καὶ ἀπόλυτος σὲ αὐτὰ τὰ ἐρωτήματα. Ὁ ποιητῆς δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι οὔτε κάτοχος γνώσης οὔτε γνώμης, γιὰτὶ μὲσω τῆς τέχνης τοῦ δὲν θεάται τὸν κόσμον τῶν ἰδεῶν πρὸς ὄφελος τῆς τέχνης τοῦ, ἀλλὰ εἶναι ἔρμαιο τοῦ αἰσθητικοῦ κόσμου παρατηρώντας συμπεριφορὰς ἀνθρώπων καὶ γενικὰ δεδομένα τῆς ἐμπειρίας. Ἐπομένως, φαίνεται ὅτι ὁ ποιητῆς εἶναι ὁ τεχνίτης που περιγράφει ἢ ἀναπαριστᾷ μὲσω τῶν ποιημάτων κάτι που ἤδη συμβαίνει στὸν αἰσθητικὸ χῶρο καὶ χρόνο, ὅπως ἀκριβῶς πράττει καὶ ὁ ζωγράφος που ἀπεικονίζει ἀντικείμενα τοῦ αἰσθητικοῦ χῶρου καὶ χρόνου. Ὅμως, γιὰ τὸν πλατωνικὸ Σωκράτη, ὅπως προανέφερα ἡ πραγματικὴ γνώση, ἡ ἀλήθεια, ἡ οὐσία τῶν πραγμάτων ὑπάρχει στὶς ἰδέες οἱ ὁποῖες εἶναι ἔξω καὶ ἀνεξάρτητα ἀπὸ ἐμᾶς.

Κατὰ τὴν προσωπικὴ μου ἀπόψη πιστεύω ὅτι ἡ ἐπιχειρηματολογία τοῦ Σωκράτη ἐνισχύεται ἀκόμη περισσότερο, ὅταν στρέφεται ἐνάντια στους ποιητῆς, ἐπειδὴ δὲν γνωρίζουν τὰ θέματα πάνω στα ὁποῖα γράφουν ἢ κατέχουν μόνο τὴν τέχνη τῆς ἀναπαράστασης (μιμητικῆ). Πληροφορίες γιὰ τὸ θέμα ἀντλούμε ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ Πλάτωνα, Ἰων. Τὸ συμπέρασμα που προκύπτει ἀπὸ τὸν διάλογο τοῦ Σωκράτη με τὸν Ἰωνα εἶναι ὅτι οὔτε οἱ ποιητῆς, οὔτε οἱ ραψωδοὶ γνωρίζουν σχετικὰ με τὶς δεξιότητες ἢ τὶς τέχνες που ἀναπαριστοῦν (π.χ. ἰατρικὴ ἢ στρατηγικὴ). Ἐπίσης, στὴν Πολιτεία ἔχει κάνει λόγο ὁ Σωκράτης γιὰ τὴν παντογνωσία τῶν μιμητῶν-ποιητῶν. Συγκεκριμένα, φαίνεται νὰ ἐκφράζει τὴν ἐναντίωσή του ὅτι οἱ ποιητῆς μποροῦν νὰ γνωρίζουν τὰ ἀντικείμενα ἄλλων τεχνῶν, ἐπειδὴ ἀπλὰ περιλαμβάνονται στους μῦθους τους.

ἀλλὰ γὰρ οἶμαι, ὦ φίλε, τόδε δεῖ περὶ πάντων τῶν τοιούτων διανοεῖσθαι: ἐπειδὴν τις ἡμῖν ἀπαγγέλλῃ περὶ τοῦ, ὡς ἐνέτυχεν ἀνθρώπῳ πάσας ἐπισταμένῳ τὰς δημιουργίας καὶ τᾶλλα πάντα ὅσα εἰς ἕκαστος οἶδεν, οὐδὲν ὅτι οὐχὶ ἀκριβέστερον ὁ τοῦ οὖν ἐπισταμένῳ, ὑπολαμβάνειν δεῖ τῷ τοιούτῳ ὅτι εὐήθης τις ἄνθρωπος, καί, ὡς ἔοικεν, ἐντυχῶν γόη τί τινι καὶ μιμητῆ ἐξηπατήθη, ὥστε ἔδοξεν αὐτῷ πάσσοφος εἶναι, διὰ τὸ αὐτὸς μὴ οἶός τ' εἶναι ἐπιστήμην καὶ ἀνεπιστημοσύνην καὶ μίμησιν ἐξετάσαι.

ἀλλὰ νομίζω, φίλε μου, ὅτι γιὰ ὅλα τὰ πράγματα αὐτὸ θὰ ἔπρεπε ἀν ἔχουμε κατὰ νοῦ. Ἀν κάποιος μας πει ὅτι συνάντησε ἕναν ἄνθρωπο που ἔχει γνώση γιὰ ὅλες τὶς τέχνες καὶ γιὰ ὅλα τὰ ἀντικείμενα, γιὰ τὰ ὁποῖα ὁ καθένας ἔχει γνώση ἀτομικὴ, καὶ ὅτι δὲν ὑπῆρχε τίποτε που αὐτὸς νὰ μὴν τὸ γνώριζε καλύτερα ἀπὸ ὁποιοδήποτε ἄλλον, θὰ ἔπρεπε νὰ του ἀπαντήσουμε ὅτι εἶναι ἀφελῆς καὶ καθῶς φαίνεται, ἐξαπατήθηκε ἀπὸ κάποιον ἀπατεῶνα καὶ τεχνίτη τῆς μίμησης καὶ τοῦ ἔδωσε τὴν ἐντύπωση ὅτι εἶναι παντογνώστης, ἐπειδὴ ὁ ἴδιος δὲν εἶναι σὲ θέση νὰ ἐλέγξει τί εἶναι γνώση καὶ ἀγνοία καὶ τί μίμηση.

Πολιτεία, 598c6-d5

Ο Σωκράτης στην *Πολιτεία* υποστηρίζει ότι οι ποιητές είναι μιμητές τεχνών⁹⁵ και όχι κάτοχοι των τεχνών. Στον *Ίωνα* έχει κάνει ένα βήμα παραπέρα υποστηρίζοντας ότι οι ποιητές, όταν γράφουν «χάνουν τα λογικά τους»⁹⁶, και ο μόνος τρόπος για να συνθέσουν είναι η μη λογική τους κατάσταση.

λέγουσι γὰρ δήπουθεν πρὸς ἡμᾶς οἱ ποιηταὶ ὅτι [534b] ἀπὸ κρηνῶν μελιρρῦτων ἐκ Μουσῶν κήπων τινῶν καὶ ναπῶν δρεπόμενοι τὰ μέλη ἡμῖν φέρουσιν ὥσπερ αἱ μέλιτται, καὶ αὐτοὶ οὕτω πετόμενοι· καὶ ἀληθῆ λέγουσι. κοῦφον γὰρ χρῆμα ποιητῆς ἐστὶν καὶ πτηνὸν καὶ ἱερὸν, καὶ οὐ πρότερον οἶός τε ποιεῖν πρὶν ἂν ἐνθεός τε γένηται καὶ ἔκφρων καὶ ὁ νοῦς μηκέτι ἐν αὐτῷ ἐνή· ἕως δ' ἂν τουτὶ ἔχη τὸ κτῆμα, ἀδύνατος πᾶς ποιεῖν ἄνθρωπός ἐστιν καὶ χρησμοδεῖν. ἄτε

οὖν οὐ τέχνη ποιοῦντες καὶ πολλὰ λέγοντες καὶ καλὰ περὶ [534c] τῶν πραγμάτων, ὥσπερ σὺ περὶ Ὀμήρου, ἀλλὰ θεῖα μοῖρα, τοῦτο μόνον οἶός τε ἕκαστος ποιεῖν καλῶς ἐφ' ὃ ἡ Μοῦσα αὐτὸν ὤρμησεν, ὁ μὲν διθυράμβους, ὁ δὲ ἐγκώμια, ὁ δὲ ὑπορχήματα, ὁ δ' ἔπη, ὁ δ' ἰάμβους· τὰ δ' ἄλλα φαῦλος αὐτῶν ἕκαστός ἐστιν. οὐ γὰρ τέχνη ταῦτα λέγουσιν ἀλλὰ θεῖα δυνάμει

Ίσωςμας το λένε οι ποιητές ότι τα τραγούδια τους τα συλλέγουν σε κήπους και λόγγους Μουσῶν από πηγές που ρέει μέλι και πως μας τα φέρνουν όπως πετούν οι μέλισσες. Και λένε την αλήθεια. Γιατί ο ποιητής είναι κάτι το ανάλαφρο, το ιπτάμενο και το ιερό, και δεν συνθέτει προτού κυριευθεί από ένθεη μανία και σταματήσει από μέσα του το λογικό. Όμως αν κάποιος έχει μέσα του το λογικό δεν είναι δυνατόν να συνθέτει ποιήματα ή να δίνει χρησμούς. Επειδή μας απαγγέλλουν ποιήματα με πολλά ωραία πράγματα, όπως εσύ (Ίωνα) για τον Όμηρο, και αφού δεν συνθέτουν βάσει κάποιας τεχνικής αλλά από θεϊκό χάρισμα, τότε ο κάθε ποιητής μπορεί να φτιάχνει όμορφες συνθέσεις μόνο για ό,τι τον ενέπνευσε η Μούσα, άλλος διθυράμβους, άλλος εγκώμια, άλλος χωρικούς ύμνους, άλλος έπη, άλλος ιάμβους· όμως, σε ό,τι διαφορετικό από αυτό που ειδικεύεται θα είναι μέτριος, γιατί με θεϊκό χάρισμα τα απαγγέλλουν και όχι με τεχνική.

Ίων, 534a9-c7

Παρατηρεί ακόμη ο Σωκράτης ότι το ποιόν τους έχει κάτι το θείο, το ένθεο και το αλλόφρον⁹⁷. Τους παρομοιάζει με τους πιστούς λάτρεις του Βάκχου που κατακυριεύονται από άλογες δυνάμεις και τους χαρακτηρίζει καλλιτέχνες που εμπνέονται από τις Μούσες⁹⁸. Η παρουσίαση του χαρακτηρισμού αυτού επιτυγχάνει την ενίσχυση του πλατωνικού γνωσιοθεωρητικού πλαισίου λόγω της μη σύνθεσης μύθων σκεπτόμενοι λογικά. Η εμπνευσή τους και η σύνθεση των μύθων είναι δυνατότητα παρακινούμενη από μία εξωνοητική κατάσταση (ένθεη έμπνευση), κάτι που δικαιολογεί τον ισχυρισμό του Σωκράτη, ότι δεν μπορεί να είναι γνώση, διότι δεν δρουν σκεπτόμενοι με την αυθεντία του Λόγου. Η υπερφυσική προέλευση της ποιητικής έμπνευσης γίνεται φανερή και στην *Απολογία*, όπου ο Σωκράτης καταλήγει να ταυτίσει τους ποιητές με τους μάντις.

ἐγγνων οὖν αὖ καὶ περὶ ὅμως ὦν ποιητῶν ἐν ὀλίγῳ τοῦτο, ὅτι οὐ σοφία ποιοῖεν ἃ ποιοῖεν, ἀλλὰ φύσει τινὶ καὶ

Κατάλαβα λοιπόν εκ νέου ότι οι ποιητές εν ολίγοις δεν συνθέτουν τα ποιήματά τους με κάποια ορθή κρίση αλλά με

⁹⁵ *Πολιτεία*, 599c

⁹⁶ *Ίων*, 534b

⁹⁷ *Ίων*, 534b

⁹⁸ *Ibid*, 534a

*ένθουσιάζοντες ὥσπερ οἱ θεομάντιες
καὶ οἱ χρησμοῦδοί· καὶ γὰρ οὗτοι λέγουσι
μὲν πολλὰ καὶ καλά, ἴσασι δὲ οὐδὲν ὧν
λέγουσι*

*κάποιο ἔμφυτο χάρισμα καὶ ὅτι εἶναι
κυριευμένοι ἀπὸ ένθη μανία ὅπως
ακριβῶς οἱ μάντιες καὶ οἱ χρησμοῦδοί.
Γιατί αυτοί μιλοῦν γιὰ πολλά καὶ ωραία
πράγματα, ἀλλὰ δὲν γνωρίζουν τίποτα
ἀπὸ αὐτά.*

Απολογία, 22b-c

Οἱ ποιητές βρισκόμενοι σε κατάσταση ἔμπνευσης μετατρέπονται σε φερέφωνα τοῦ θεοῦ. Αὐτό μας παρακινεῖ νὰ υποθέσουμε ὅτι δὲν εἶναι ζήτημα συγγραφικοῦ ἢ ποιητικοῦ ταλέντου εν δυνάμει, ἀλλὰ εκ φύσεως. Ἄλλωστε στο παραπάνω χωρίο ὁ Σωκράτης υποστηρίζει ὅτι «οὐ σοφία ποιοῖεν ἃ ποιοῖεν, ἀλλὰ φύσει τινί», ὅπου με τὸν ὄρο «φύσει τινί» υποστηρίζεται τὸ εκ φύσεως ταλέντο τοῦ ποιητή, ἓνα ἔμφυτο χάρισμα μίας ιδιοφυίας. Ὁ ὄρος «φύσει τινί» εἶναι ἡ φυά, ὅπου ὁ Πίνδαρος συνιστᾷ τὴν ιδιοφυία σε ἀντίθεση με τὴν ἀναποτελεσματικὴ προσπάθεια ποιητῶν νὰ συνθέτουν μύθους καὶ νὰ φτιάχνουν ποιήματα, ἐπειδὴ ἔχουν διδαχθεῖ τὴν ποιητικὴ τέχνη. Ἐπομένως, ἡ ποιητικὴ τέχνη δὲν εἶναι ζήτημα ἐκμάθησης ἢ ἔξις τοῦ ποιητή, ἀλλὰ ἓνα εκ φύσεως ταλέντο μίας ιδιοφυίας ποῦ διακατεχόμενο θεϊκῆς ἔμπνευσης συνθέτει μύθους.⁹⁹

Ὅμως, ἡ ένθη κατάσταση ποῦ βρίσκεται ὁ ποιητής, ἀντιστοίχως καὶ ὁ μάντης καὶ ὁ χρησμοῦδος, φαίνεται νὰ ἐρχεται σε ἀντίθεση με τὴν κατηγορία τοῦ Σωκράτη ὅτι δὲν εἶναι γνώστες τῶν λεγομένων τους. Ἀφοῦ ὁ θεός τους ἐπιλέγει ως μεσολαβητές τοῦ λόγου τοῦ καὶ μέσω αὐτῶν θα φανερώνεται ἡ γνώση ἀπὸ τὸ Θεό, πῶς γίνεται οἱ ποιητές νὰ μὴν ξέρουν τι λένε; Θα ἐπιλέγονταν οἱ ποιητές ἀπὸ τὸ θεῖο, ἀν ἴσχυε ὅτι δὲν ξέρουν τι λένε καὶ ὅτι εἶναι παράφρωνες;¹⁰⁰

Ἡ παραπάνω θέση μας θυμίζει νὰ μεν τὴ μαντικὴ τέχνη, ποῦ οἱ μάντιες δίνουν χρῆσμο στους πιστοὺς ἔμπνευσμένοι ἀπὸ τὸ θεῖο, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐσωτερικὴ φωνὴ τοῦ δαιμονίου ποῦ ἀκούγε ὁ Σωκράτης. Ὁ Σωκράτης υποστηρίζει ὅτι οἱ μάντιες καὶ οἱ ποιητές διακατέχονται ἀπὸ μίᾳ ένθη ἔμπνευση καὶ γίνονται φερέφωνα τοῦ θεϊκοῦ τοῦ λόγου. Αὐτό εἶναι μίᾳ διανοητικὴ κατάσταση, ποῦ δὲν ὑπόκεινται στη λογικὴ, διότι εἴτε ὁ ποιητής εἴτε ὁ μάντης δὲν λειτουργοῦν με τὸν νοῦ τους, ἀλλὰ με μίᾳ μεταφυσικὴ διανοητικὴ σύνδεση ἢ ἔμπνευση ἀπὸ τὸ θεῖο. Ἐπομένως, οἱ ποιητές καὶ οἱ μάντιες δὲν σκέπτονται, ἀλλὰ μεταφέρουν ἀλογα καὶ ἄμεσα τὸν θεϊκὸ λόγο. Ἐξ αὐτοῦ ὁρμῶμενοι καταλήγομε νὰ συμπεράνομε ὅτι δὲν εἶναι σοφοί, γιατί τὰ λεγόμενά τους ἀπορρέουν ἀπὸ μίᾳ πάνσοφη καὶ θεϊκὴ πηγή.

Ὅμως, δὲν συνέβαινε τὸ ἴδιο καὶ με τὸ δαιμόνιο ποῦ βρισκόταν μέσα στον Σωκράτη. Μπορεῖ καὶ στην περίπτωση αὐτὴ νὰ ὑπάρχει ἓνας θεϊκὸς λόγος, ἢ καλύτερα μίᾳ θεϊκὴ συμβουλή, ἀλλὰ αὐτό ποῦ υποστήριζε ὁ Σωκράτης εἶναι ὅτι ἀπαιτεῖται σε μίᾳ τέτοια περίπτωση ἡ λειτουργία τοῦ λογισμοῦ. Οἱ μάντιες καὶ οἱ ποιητές γίνονταν παθητικοί δέκτες τῶν θεϊκῶν συμβουλῶν ἢ λεγομένων καὶ ἀπλά τὰ μετέφεραν οἱ μεν μάντιες μέσω χρῆσμων, οἱ δε ποιητές μέσω τῶν ποιημάτων τους. Ὁ Σωκράτης δὲν ἀποδέχεται ἄκριτα τὰ θεϊκὰ παραγγέλματα οὔτε προσκύπτει σε πίστεις ὑπερφυσικῶν θεῶν, ἀλλὰ μέσω τοῦ Λόγου κρίνει τὸ θεϊκὸ σημάδι καὶ προσπαθεῖ νὰ ἐξαγάγει ὁποιαδήποτε ἀλήθεια ὑποβόσκει μέσα σε αὐτό. Συμπεραίνομε, λοιπόν, ὅτι ἡ μεγάλη διαφορὰ τῆς θεϊκῆς ἔμπνευσης τῶν ποιητῶν καὶ μαντῶν με τὸ δαιμόνιο τοῦ Σωκράτη ἐγκείται στον κριτικὸ λογισμό τοῦ δευτέρου ἔναντι στην παθητικὴ στάση τῶν πρώτων.

⁹⁹Γ. Βλαστός, *Σωκράτης: εἰρωνευτής καὶ ἠθικός φιλόσοφος*, σχόλιο 58, σ.256

¹⁰⁰Ibid, σ. 257

Με τα όσα υποστηρίχθηκαν εν ολίγοις καταλήγουμε ότι η κατηγορία του Σωκράτη – οι ποιητές δεν γνωρίζουν για τα όσα γράφουν ή λένε – έγκειται στην άκριτή τους στάση απέναντι στη θεϊκή τους έμπνευση. Η έλλειψη του λογικού λόγω της ένθεης γνώσης είναι που στρέφει τον Σωκράτη για ακόμη μία φορά ενάντια των ποιητών. Όμως, μόνο λόγω της ένθεης έμπνευσής τους φαίνεται η απουσία του λογικού στους ποιητές; Προηγουμένως παρουσίασα εν συντομία το γνωσιοθεωρητικό πλαίσιο σκέψης του πλατωνικού Σωκράτη για να κατανοήσουμε εκτενέστερα την άποψη του, ότι οι ποιητές λόγω του μιμητικού τους χαρακτήρα απέχουν δύο θέσεις από την αλήθεια. Όπως υποστηρίχθηκε, οι ποιητές απλώς μιμούνται παραστάσεις του αισθητού κόσμου. Τα αντικείμενα της γνωσιακής λειτουργίας που μας παραθέτει ο Σωκράτης μέσω της αλληγορίας της Διαιρεμένης Γραμμής είναι οι Ιδέες και τα μαθηματικά αντικείμενα τα οποία βρίσκονται στο νοητό μέρος και τα φυτά, τα ζώα, τα κατασκευασμένα αντικείμενα, οι σκιές και τα είδωλα τα οποία βρίσκονται στον ορατό χώρο.¹⁰¹

Σύμφωνα με την αλληγορία της Διαιρεμένης Γραμμής μπορούμε να ισχυριστούμε έμμεσα ότι τα αντικείμενα της μιμητικής τέχνης είναι τα είδωλα, επομένως το είδος της γνωσιακής λειτουργίας των ειδώλων είναι η εικασία. Αφού η γνωσιακή λειτουργία μίας μιμητικής τέχνης είναι η εικασία, τότε αναφερόμαστε σε μία όντως θέση δύο βαθμούς από την αλήθεια. Η αλήθεια είναι το πραγματικό και κατά τον πλατωνικό Σωκράτη μπορούμε να την βρούμε μόνο έξω από εμάς, δηλαδή στο χώρο της νόησης, στο βασίλειο των Ιδεών. Η εικασία είναι προϊόν αποτελέσματος της πίστης, δηλαδή το είδωλο του αντικειμένου που έχει ζωγραφιστεί πάνω στον πίνακα είναι αποτέλεσμα της μίμησης του κατασκευασμένου αντικειμένου που βρίσκεται στον αισθητό κόσμο και σύμφωνα με την θεωρία της Διαιρεμένης Γραμμής ανήκει στην πίστη. Όλα τα αντικείμενα της γνωσιακής λειτουργίας της πίστης είναι εικόνες του προτύπου, το οποίο βρίσκεται στον χώρο της διάνοιας και της νόησης.

Οι ποιητές όχι μόνο δεν στρέφονται μέσω του λογικού να θεαθούν τον νοητό κόσμο, αλλά λόγω του μιμητικού τους χαρακτήρα εμμένουν στον αισθητό χώρο και μάλιστα στον χώρο της εικασίας όπου δεν κάνουν τίποτε άλλο από το να μιμούνται πίστεις. Άρα και εδώ η απουσία του λογικού στρέφει τον Σωκράτη πολέμιο των ποιητών και των ποιητικών δημιουργημάτων. Βέβαια, δεν έχουμε ίδιου τύπου αποτυχία του λογικού. Στην περίπτωση αυτήν που μόλις μελετήσαμε οι ποιητές δεν διακατέχονται από το λογικό, διότι είναι μιμητές του αισθητού κόσμου, ενώ στην περίπτωση της ένθεης κατάστασης οι ποιητές δεν λειτουργούν με κριτικό λογισμό στα ένθεα σημάδια. Όμως και στις δύο περιπτώσεις φαίνεται η απουσία του λογικού, κάτι που για τον Σωκράτη είναι μεγάλης σημασίας, διότι μόνο μέσω αυτού μπορεί κανείς να προσεγγίσει την αλήθεια. Η νόηση ενέχει την αλήθεια και την πραγματικότητα, επομένως και η ποίηση στερείται γνωσιολογικής αξίας.

Παρακολούθησαμε μία σειρά από απόψεις που έθεσε ο Σωκράτης, ώστε να καταλήξει να θεωρηθεί η ποίηση επικίνδυνη, αναξιόπιστη και χρήζουσα τιθάσευσης προς όφελος ενός αληθινού και ηθικού βίου που θα προκύψει από την φιλοσοφία. Εδώ όμως προκύπτει το εξής παράδοξο. Αν η ποίηση μπορεί να έχει τόσο σημαντικά οφέλη στην κοινωνία και κατ' επέκταση και ο ποιητής, τότε σε τι διαφέρει η δράση του φιλοσόφου; Ποια είναι αυτή η διαχωριστική γραμμή που δεν τέμνει τον ποιητή και τον φιλόσοφο την στιγμή που ο Σωκράτης έχει αποδεχθεί την ποίηση ως μέσο που καταλήγει τον πολίτη σε ηθικά πρότυπα;

Το ερώτημα προέκυψε από την έρευνα που διεξήχθη στο πρώτο κεφάλαιο και μένει ακόμη αναπάντητο. Όντως στο πρώτο κεφάλαιο η έρευνα κατέληξε στη θέση, ότι μπορεί να υπάρξει και καλή ποίηση, θέτοντας μάλιστα και μία ελπίδα στη μίμηση να

¹⁰¹Πολιτεία 509d-511e

υπάρχει κάτω από όρους. Η μίμηση στο δεύτερο και τρίτο βιβλίο είναι επιζήμια λόγω της παρουσίασης ανθρώπων με κακές συνήθειες¹⁰² και μπορεί να διορθωθεί και να αποτελέσει θετική συνιστώσα για την ιδεώδη πόλη μόνο αν μιμείται άριστους ανθρώπους¹⁰³. Πλέον όμως στο δέκατο βιβλίο της *Πολιτείας* ο Πλάτων καταλήγει να δηλώσει, όπως ισχυριστήκαμε παραπάνω, τον πλήρη εξοστρακισμό της ποίησης, διότι είναι τέχνη μίμησης της φαινομενικότητας των πραγμάτων και μίμησης φαύλων ανθρώπων προερχόμενη από τα κατώτερα στρώματα της ψυχής.¹⁰⁴ Ως συμπέρασμα προκύπτει ότι δημιουργούμε εκ νέου απόψεις διαφορετικές για την ποίηση. Ή μάλλον όχι και τόσο διαφορετικές αλλά πιο ολοκληρωμένες και ολοκληρωτικές. Η ποίηση δεν μπορεί να έχει σημαντικά οφέλη στην κοινωνία και κατ' επέκταση και ο ποιητής, λόγω της μιμητικής του ιδιότητας. Ο εξοστρακισμός των ποιητών είναι επιτακτικός πλέον.

¹⁰²*Πολιτεία*, 395c-e

¹⁰³*Ibid*, 396c-398b

¹⁰⁴N. Pappas, *Πολιτεία του Πλάτωνα, ένας οδηγός ανάγνωσης*, σ. 247

Τρίτο Κεφάλαιο

Η φύση και τα χαρακτηριστικά της ποίησης¹

Οι ηθικές επιπτώσεις της ποιητικής μίμησης στην ψυχή του πολίτη και η γοητεία της.

Στα δύο προηγούμενα κεφάλαια της ερευνητικής εργασίας έγινε εκτενής παρουσίαση της κριτικής του πλατωνικού Σωκράτη για την αναξιοπιστία της ποίησης ως μέσο επιρροής στον πολίτη της ιδανικής Πολιτείας. Διαπιστώσαμε ήδη ότι ο Πλάτωνας διάκειται αρνητικά στην ποίηση τόσο για τη γνωσιολογική της σύσταση, όσο και για την παιδευτική της ιδιότητα. Θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε πως μέχρι και το τέλος του τρίτου βιβλίου της Πολιτείας η ποίηση διαχωρίζεται σε «καλή» και «κακή». Αυτή που πληροί τις σωκρατικές προϋποθέσεις είναι η καλή και ταυτοχρόνως αποδεκτή στην Καλλίπολη, ενώ η κακή και φαύλη ποίηση συνίσταται σε αυτήν που τα περιεχόμενα των μύθων της δεν είναι κατάλληλα για την ηθική συγκρότηση δίκαιων και ενάρετων πολιτών. Αυτές οι απόψεις παρατέθηκαν στο δεύτερο και τρίτο κεφάλαιο της Πολιτείας και μας απασχόλησαν στα προηγούμενα κεφάλαια της ερευνητικής εργασίας. Αυτό που μένει για να συγκροτήσουμε μία συνολική θεώρηση της πλατωνικής ποιητικής κριτικής, είναι η δυνατότητα της ποίησης να επιτύχει την ηθική διάπλαση του ατόμου-πολίτη που να ταιριάζει σε μία δίκαιη πολιτεία.

Η ποίηση αντιμετωπίστηκε από τον φιλόσοφο ως μέσο παιδευτικό και κατ' επέκταση τον απασχόλησε η γνωσιολογική και ηθική της σύσταση. Ο Πλάτων έκρινε την ποίηση ως προς το περιεχόμενό της και τα διάφορα αξιοκατάκριτα στοιχεία της καταλήγοντας στο συμπέρασμα της παρακινδυνευμένης φύσης της για το άτομο και την ψυχή του. Εμείς σε αυτό το κεφάλαιο δεν θα στραφούμε στη λογοκρισία του ποιητικού περιεχομένου, αλλά στην κριτική σκοπιά της ικανότητας της ποιητικής τέχνης να επιδρά στην ψυχή του ανθρώπου και στα αποτελέσματα τα οποία επιφέρει αυτή η ικανότητα. Ο Πλάτων πλέον στο δέκατο βιβλίο της Πολιτείας δεν ενδιαφέρεται να αποδείξει το δευτερεύοντα ρόλο της ποίησης για την κοινωνία, αλλά τον επιβλαβή της χαρακτήρα και την φαυλότητα της ουσίας της με σκοπό να πείσει για την κατάργησή της από την Πολιτεία και να αναδείξει την πηγή των επίμεμπτων συνεπειών της.¹⁰⁵

Η τελευταία κριτική της ποίησης έγινε στο τρίτο βιβλίο της Πολιτείας και επαναλαμβάνεται στο δέκατο. Στο τρίτο βιβλίο ο φιλόσοφος αποδέχτηκε την καλή μιμητική ποίηση, αντιθέτως στο δέκατο βιβλίο καταγγέλλεται κάθε μιμητική ποίηση. Η αναφορά αυτή για τη διαφορετική αντιμετώπιση και αξιολόγηση της ποίησης από τον πλατωνικό Σωκράτη στο τρίτο και δέκατο βιβλίο είναι μείζονος σημασίας, διότι θα βρισκόμαστε πολλές φορές αντιμέτωποι με μία τέτοιου είδους σύγχυση. Αυτό που πρέπει να έχουμε στον νου μας είναι ότι ο Πλάτων στα βιβλία που ακολούθησαν μετά το τρίτο τοποθετήθηκε τόσο για τις γνωσιοθεωρητικές του απόψεις, όσο και για την ψυχολογία του. Επομένως, είναι φυσιολογική η μετατόπιση από μία λογοκριτική αντιμετώπιση της ποίησης σε μία κριτική στραμμένη στην ουσία της ποιητικής τέχνης και στα εγγενή χαρακτηριστικά της. Η κριτική που ασκεί ο Πλάτων στο δέκατο βιβλίο, όπως θα παρακολουθήσουμε, θα αναδείξει ότι η αιτία και η φύση της ποίησης είναι εκ θεμελίων φαύλες και μόνο με αυτήν τη θέση μπορεί να πείσει αδιάσειστα για την αναγκαιότητα εξορισμού της ποίησης από την ιδανική Πολιτεία.¹⁰⁶

Από την αρχή του δέκατου βιβλίου της Πολιτείας ο Πλάτωνας μας προϊδεάζει για την κριτική της ποίησης. Μέσα σε μερικές γραμμές και πριν αρχίσει να παραθέτει τα

¹⁰⁵N. Pappas, *Πολιτεία του Πλάτωνα, ένας οδηγός ανάγνωσης*, σ. 196

¹⁰⁶N. Pappas, *Πολιτεία του Πλάτωνα, ένας οδηγός ανάγνωσης*, σ. 196

επιχειρήματά του μέσω του Σωκράτη, μας γνωστοποιεί ότι δεν αποδέχεται τον ποιητικό μιμητικό χαρακτήρα για την Καλλίπολη.

τὸ μηδαμῆ παραδέχεσθαι αὐτῆς ὄση μιμητικῆ· παντὸς γὰρ μᾶλλον οὐ παραδεκτέα νῦν καὶ έναργέστερον, ὡς ἔμοι δοκεῖ, φαίνεται, ἐπειδὴ χωρὶς ἕκαστα διήρηται τὰ τῆς ψυχῆς

Σε καμία περίπτωση να μην παραδεχθούμε (για την πόλη μας) τη μιμητική ποίηση¹⁰⁷. διότι φαίνεται ξεκάθαρα τώρα ότι περισσότερο από οτιδήποτε άλλο δεν πρέπει να το επιτρέψουμε αυτό, κατά τη γνώμη μου, επειδή έχουν ήδη διαιρεθεί τα διαφορετικά μέρη της ψυχῆς¹⁰⁸

Πολιτεία, 595a

Έχουμε ήδη πληροφορηθεί από το προηγούμενο κεφάλαιο ότι η ποιητική τέχνη συγκαταλέγεται ανάμεσα στις μιμητικές τέχνες, επειδή με αυτόν τον τρόπο παρουσιάζει τους χαρακτήρες της.¹⁰⁹ Ο Πλάτων για να αποδείξει ότι η ποίηση μιμείται το φαινομενικό, μας παρουσιάζει μέσω της αναλογίας «ζωγραφική- ποίηση» τη φύση και των δύο τεχνών, μία φύση μιμητική. Έτσι λοιπόν, όπως παρατηρήσαμε στο δεύτερο κεφάλαιο της ερευνητικής εργασίας, τόσο ο ζωγράφος όσο και ο ποιητής απέχουν δύο βαθμούς από την αλήθεια εξαιτίας των αντικειμένων των τεχνών τους. Από τη μία πλευρά το αντικείμενο του ζωγράφου είναι η απεικόνιση παραστάσεων του αισθητού κόσμου και από την άλλη το αντικείμενο της ποίησης είναι η μίμηση ανθρωπίνων συμπεριφορών. Ο κοινός γνώμονας μίμησης και των δύο τεχνών εντοπίζεται στην αναπαράσταση δεδομένων του αισθητού κόσμου.

Όπως ειπώθηκε, η ζωγραφική και η ποίηση καθίστανται μιμητικές, διότι το αντικείμενο της τέχνης τους δεν είναι αποτέλεσμα θέασης του αρχέτυπου αντικειμένου, αλλά απομίμηση του εμπειρικού αντικειμένου που είναι παράγωγο προϊόν της Ιδέας του. Καταλήξαμε συμπερασματικά ότι ο ποιητής δεν μπορεί να είναι ούτε κάτοχος γνώσης (επιστήμη), ούτε γνώμης (δόξα), γιατί μέσω της τέχνης του δεν θεάται τον κόσμο των Ιδεών, αλλά είναι έρμαιο του αισθητικού – εμπειρικού κόσμου παρατηρώντας συμπεριφορές ανθρώπων και γενικά δεδομένα που απορρέουν από την εμπειρία. Έτσι λοιπόν, συνοψίζοντας τα όσα αναφέραμε στο προηγούμενο κεφάλαιο, ανακύπτει το ερώτημα αν θα μπορέσουμε να δούμε τη σύνδεση της γνωσιολογικής κριτικής της μίμησης του πλατωνικού Σωκράτη¹¹⁰ με την ηθική συγκρότηση του πολίτη. Πώς η προσέγγιση της γνωστικής λειτουργίας της μίμησης μπορεί να εξυπηρετήσει το σκοπό μας που είναι η απάντηση του ερωτήματος, πώς επιδρά η ποίηση στην ηθική διάπλαση του ατόμου – πολίτη;

Για να καταλάβουμε μέσω της αναλογίας «ζωγραφική– ποίηση» την επίδραση των μιμητικών τεχνών στην ψυχική διάπλαση των πολιτών, ας προβούμε στο δεύτερο επιχείρημα¹¹¹ του Σωκράτη με την οπτική απάτη της εικόνας, όπου η επίπεδη επιφάνεια μπορεί να ζωγραφισθεί με τέτοιο τρόπο, ώστε να φαίνεται τρισδιάστατη. Η παράθεση

¹⁰⁷Κατά τον Ν. Μ. Σκουτερόπουλο δεν ισχύει πλέον η διάκριση της ποίησης σε αφηγηματική και δραματική μορφή της ποίησης (392d5). Επομένως, μεταφράζω τη φράση «αὐτῆς ὄση μιμητικῆ» ως «μιμητική ποίηση» εννοώντας την τέχνη αυτή που αποσκοπεί στην αναπαράσταση δεδομένων του αισθητού κόσμου.

¹⁰⁸Εννοείται η τριμερής διάκριση της ψυχῆς

¹⁰⁹Πολιτεία, 392d

¹¹⁰Λεπτομερής παρουσίαση επί του θέματος, Κεφάλαιο 2 της ερευνητικής εργασίας.

¹¹¹Πολιτεία. 602c-605c

του χωρίου που ακολουθεί αποσκοπεί στην παρουσίαση των πλατωνικών ισχυρισμών για την οπτική απάτη της ψευδαισθητικής ζωγραφικής και χρησιμεύει σύμφωνα με την αναλογία «ζωγραφική-ποίηση» στην ανάδειξη της συναισθηματικής απάτης του ποιητικού λόγου.¹¹²

καὶ ταῦτα καμπύλα τε καὶ εὐθέα ἐν ὕδατι τε θεωμένοις καὶ ἔξω, καὶ κοῖλά τε δὴ καὶ ἐξέχοντα διὰ τὴν περὶ τὰ χρώματα αὐτῆς πλάνην τῆς ὄψεως, καὶ πᾶσά τις παραχῆ δῆλη ἡμῖν ἐνοῦσα αὕτη ἐν τῇ ψυχῇ: ὧ δὴ ἡμῶν τῷ παθήματι τῆς φύσεως ἢ σκιαγραφία ἐπιθεμένη γοητείας οὐδὲν ἀπολείπει, καὶ ἡ θαυματοποιία καὶ αἱ ἄλλαι πολλὰ τοιαῦτα μηχαναί.

Τα αντικείμενα λοιπόν φαίνονται και καμπυλόγραμμα και ευθεία, αναλόγως αν τα βλέπει κανείς μέσα ή έξω από το νερό, επίσης βαθουλωτά ή με προεξοχές, επειδή τα χρώματα παραπλανούν ως προς την εμφάνισή τους, και γενικώς φαίνεταίνα υπάρχει όλη αυτή η σύγχυση μέσα στην ψυχή. Εξαιτίας αυτής ακριβώς της φυσικής ατέλειάς μας η σκηνική ζωγραφική¹¹³, η τέχνη των ταχυδακτυλουργών και πολλές άλλες παρόμοιες τέχνες δεν σταματούν να μας ασκούν γοητεία.

Πολιτεία, 602c-d

Ο Πλάτων με το χωρίο αυτό αποσκοπεί στη σύνθεση του επιχειρήματός του για την επίδραση της μιμητικής τέχνης στην ψυχή του ατόμου. Τα διάφορα είδη οπτικής απάτης των αντικειμένων μέσα ή έξω από το νερό παραλληλίζονται με την ικανότητα της ζωγραφικής να εξαπατά μέσω των δημιουργημάτων της το άτομο με τρισδιάστατες εικόνες. Αυτή η εξαπάτηση συμβαίνει λόγω της ψυχικής σύγχυσης του ατόμου. Με την αισθητική εποπτεία της τρισδιάστατης εικόνας το ένα μέρος της ψυχής ξεγελιέται και αντιμετωπίζει το εποπτικό αντικείμενο¹¹⁴ ως αληθινό, ενώ το άλλο μέρος της ψυχής καταλαβαίνει την πλάνη και την πλαστή απεικόνιση. Το μέρος της ψυχής που δεν εξαπατάται είναι το λογιστικό το οποίο δεν υποπίπτει σε σφάλματα, ψεύδη και πλάνες, επειδή στηρίζεται σε αληθινές μεθόδους, όπως η μέτρηση, η απαρίθμηση και το ζύγισμα.¹¹⁵

Καταλήγουμε λοιπόν, ότι το λογιστικό μέρος της ψυχής λόγω των ιδιοτήτων του δεν υποπίπτει σε σφάλματα και ψεύδη και εξ αυτού χαρακτηρίζεται σαφώς ως το καλύτερο. Επομένως, η μιμητική τέχνη δεν απευθύνεται στο καλύτερο μέρος της ψυχής, αλλά στο χαλεπό, επειδή σύμφωνα με τον Πλάτωνα μόνο αυτό μπορεί να επηρεαστεί από το μιμητικό είδωλο. Παίρνοντας πάλι ως παράδειγμα τη ζωγραφική ο Πλάτων προσπαθεί να μας πείσει ότι ο μιμητικός της χαρακτήρας αποσκοπεί στην εξαπάτηση του ατόμου μέσω της αισθητικής εποπτείας μίας τρισδιάστατης απεικόνισης. Εφόσον το μέρος της ψυχής που εξαπατάται είναι το χαλεπό, συμπερασματικά η ζωγραφική τέχνη θρέφει το κατώτερο μέρος της ψυχής, το επιθυμητικό.

¹¹²Ελένη Μπεζέ, «Η κριτική της ποίησης στην Πολιτεία», «Υπόμνημα στη Φιλοσοφία», τχ. 2, Δεκέμβριος 2004: Αφιέρωμα στην Πολιτεία του Πλάτωνα, υπεύθυνος αφιερώματος Βασίλης Κάλφας, σελ. 102

¹¹³Τέχνη όπου ο δημιουργός της ζωγραφίζει χρησιμοποιώντας διαβαθμίσεις του φωτός και της σκιάς. Η τέχνη της σκιαγραφίας είναι το σχέδιο ή ιχνογραφία τέτοιας μορφής ώστε να δημιουργεί εντύπωση από μακριά. (Liddell&Scott, *Λεξικόν της Ελληνικής Γλώσσης*)

¹¹⁴Με τον όρο εποπτικό αντικείμενο εννοώ την κατ' αίσθηση αντίληψη των πραγμάτων, δηλαδή την εμπειρική πρόσληψη του ειδώλου του αντικειμένου από το άτομο

¹¹⁵J. Annas, *Εισαγωγή στην Πολιτεία του Πλάτωνα*, σ. 418-419

Τη θέση αυτή για τη ζωγραφική ο Πλάτων την εφαρμόζει κατ' αναλογία και στην ποίηση υποστηρίζοντας ότι η ποίηση όντας και αυτή τέχνη μιμητική, απευθύνεται στο κατώτατο μέρος της ψυχής. Το υποκείμενο που εκτίθεται άμεσα ή έμμεσα στο ποιητικό δημιούργημα, αν λειτουργήσει επιθυμητικά, παρακινείται και ενδίδει στα συναισθήματα και τα πάθη. Η λειτουργία του λογιστικού μέρους της ψυχής θα απαγόρευε την τέρψη του υποκειμένου από τα συναισθήματα και τα πάθη που απορρέουν από την ποίηση και με αυτόν τον τρόπο θα μας «προστάτευε» από κάθε πλάνη του μιμητικού της χαρακτήρα.

Ο άνωθεν ισχυρισμός του Πλάτωνα συνδέεται με την κύρια μομφή του για τους ποιητές, ότι δηλαδή έχουν την τάση να μιμούνται τις χειρότερες παρορμήσεις της ψυχής. Η κατηγορία του πλατωνικού Σωκράτη αντιδιαστέλλεται στην ικανότητα της ψυχής να αντιστέκεται στους συναισθηματισμούς, τις επιθυμίες και τις παρορμήσεις. Ο Σωκράτης επιτάσσει την ανάγκη να χειραγωγούμε τις παρορμήσεις και να δρούμε έτσι ώστε να ελέγχουμε τις επιθυμίες και τις αντιδράσεις των επιθυμιών μας. Η χειραγωγή των παρορμήσεων και των επιθυμιών καθίσταται δυνατή, αν λειτουργήσουμε με γνώμονα το λογιστικό μέρος της ψυχής. Για να αποδείξει τον ισχυρισμό του, ο πλατωνικός Σωκράτης θέτει το παράδειγμα του νεκρού υιού και του τρόπου αντιμετώπισης του συμβάντος του θανάτου από τον πατέρα του.

άνηρ, ἦν δ' ἐγώ, ἐπιεικῆς τοιᾶσδε τύχης μετασχών, ὕδν ἀπολέσας ἢ τι ἄλλο ὧν περὶ πλείστου ποιεῖται, ἐλέγομέν που καὶ τότε ὅτι ῥᾶστα οἴσει τῶν ἄλλων.

πάνυ γε.

νῦν δέ γε τόδ' ἐπισκεψώμεθα, πότερον οὐδὲν ἀχθέσεται, ἢ τοῦτο μὲν ἀδύνατον, μετριάσει δὲ πως πρὸς λύπην.

[...] τόδε νῦν μοι περὶ αὐτοῦ εἶπέ: πότερον μάλλον αὐτὸν οἶει τῇ λύπῃ μαχεῖσθαί τε καὶ ἀντιτείνειν, ὅταν ὁρᾶται ὑπὸ τῶν ὁμοίων, ἢ ὅταν ἐν ἐρημίᾳ μόνος αὐτὸς καθ' αὐτὸν γίγνηται;

πολύ που, ἔφη, διοίσει, ὅταν ὁρᾶται.

[...] λέγει που ὁ νόμος ὅτι κάλλιστον ὅτι μάλιστα ἡσυχίαν ἄγειν ἐν ταῖς συμφοραῖς καὶ μὴ ἀγανακτεῖν, ὡς οὔτε δήλου ὄντος τοῦ ἀγαθοῦ τε καὶ κακοῦ τῶν τοιούτων, οὔτε εἰς τὸ πρόσθεν οὐδὲν προβαῖνον τῷ χαλεπῶς φέροντι.

Λέγαμε και τότε, εἶπα εγώ, ὅτι ἕνας ἄνθρωπος λογικός που θα τον εὔρισκε μία συμφορά, ας πούμε που θα ἔχανε τον γιό του ἢ κάτι ἄλλο το οποίο θα εἶχε για αὐτόν ανεκτίμητη αξία, θα το αντέξει αὐτό πιο εύκολα από ὅτι οἱ ἄλλοι.

Ασφαλώς

Τώρα όμως ας σκεφθούμε τούτο. Δεν θα λυπηθεῖ καθόλου ἢ κάτι τέτοιο εἶναι αδύνατο και απλώς ο ἄνθρωπος αὐτός θα εἶναι κάπως πιο συγκρατημένος στη λύπη του;

Για πες μου τώρα τούτο για τον ἄνθρωπο αὐτό. Πότε φαντάζεσαι ὅτι θα αντισταθεῖ στη λύπη και θα την πολεμήσει: ὅταν τον βλέπουν οἱ ὁμοιοί του ἢ ὅταν βρεθεῖ μόνος με τον εαυτό του σε μια ερημία;

Θα εἶναι πολύ διαφορετικό, εἶπε, να τον βλέπουν οἱ ἄλλοι.

Ο νόμος, θαρρῶ, λέει ὅτι στις συμφορές το πιο καλό εἶναι να μένει κανεῖς ὅσο το δυνατόν πιο ἀτάραχος και να μην ἀγανακτεῖ, γιατί σ' αὐτά τα πράγματα εἶναι ἀδηλο ποιο εἶναι το καλό και ποιο το κακό, οὔτε ἔχει να κερδίσει τίποτα ὅποιος παραδίνεται στην πίκρα του¹¹⁶

Πολιτεία, 603 e – 604 b12

¹¹⁶Η μετάφραση του χωρίου εἶναι απόδοση του Ν.Μ. Σκουτερόπουλου χωρίς καμία παρέμβασή μου.

Σύμφωνα με το χωρίο που παρατέθηκε συνειδητοποιούμε ότι ο Πλάτων θέτει ως επιτακτική ανάγκη τη χειραγώγηση του θρήνου και της οδύνης του πατέρα, είτε όταν βρίσκεται σε δημόσιο χώρο, είτε ακόμη και σε προσωπικές στιγμές του. Προτείνεται λοιπόν, ο πατέρας και γενικά ο κάθε πολίτης που έρχεται αντιμέτωπος με περιπτώσεις επιρρεπείς στην εκδήλωση συναισθηματισμών, να δρουν με αυτοέλεγχο, γιατί το στοιχείο αυτό του χαρακτήρα είναι αυτό που συνταιριάζει με το λογιστικό μέρος της ψυχής. Η παράδοσή μας στη λύπη και στον θρήνο «στέκεται εμπόδιο σ' εκείνο ακριβώς το πράγμα που σ' αυτές τις περιστάσεις το χρειαζόμαστε όσο το δυνατόν πιο γρήγορα κοντά μας»¹¹⁷. Σύμφωνα με τον Σωκράτη το πράγμα αυτό είναι:

τῷ βουλευέσθαι, ἦν δ' ἐγώ, περὶ τὸ γεγονὸς καὶ ὡς περ ἐν πτώσει κύβων πρὸς τὰ πεπτωκότα τίθεσθαι τὰ αὐτοῦ πράγματα, ὅπῃ ὁ λόγος αἰρεῖ βέλτιστ' ἂν ἔχειν, ἀλλὰ μὴ προσπταίσαντας καθάπερ παῖδας ἔχομένους τοῦ πληγέντος ἐν τῷ βοᾶν διατρίβειν, ἀλλ' αἰετὴ ἐθίζειν τὴν ψυχὴν ὅτι τάχιστα γίνεσθαι πρὸς τὸ ἴασθαι τε καὶ ἐπανορθοῦν τὸ πεσόν τε καὶ νοσήσαν, ἰατρικὴ θρηνηδίαν ἀφανίζοντα.

Εννοώ, εἶπα ἐγώ, να στοχαζόμαστε πάνω σε ὅ,τι μας ἔχει συμβεῖ και, ὅπως ακριβῶς στους κύβους, να ρυθμίζουμε τις κινήσεις μας ανάλογα με το πῶς ἦρθε η ριζιά, σύμφωνα με τον τρόπο που η λογική¹¹⁸ μας υποδεικνύει ως τον καλύτερο, κι ὄχι ὅταν σκοντάψουμε κάπου να κρατάμε σαν τα μικρά παιδιὰ το σημεῖο που χτυπήσαμε και να σκούζουμε ασταμάτητα ἀλλὰ να συνηθίζουμε πάντοτε την ψυχὴ να καταπιάνεται κατὰ το δυνατόν ἀμέσως με το χτυπημένο και το πονεμένο σημεῖο για να το γιατρέψει και να το ἀποκαταστήσει, δίνοντας με τη βοήθεια της ἰατρικῆς τέλος στα κλαψουρίσματα.¹¹⁹

Πολιτεία, 604c

Συνειδητοποιούμε ότι ο εσωτερικός λογισμός και ο έλεγχος των επιθυμιών μας τίθεται σε ύψιστη αξιολογική θέση κατά τον πλατωνικό Σωκράτη, διότι αν ο άνθρωπος μάθει να συμπεριφέρεται με τέτοιο τρόπο (αἰετὴ ἐθίζειν τὴν ψυχὴν), τότε θα υπακούει στο λογιστικόν. Η αποδυνάμωση των επιθυμιών και των συναισθηματισμών ως στοιχείο του χαρακτήρα ενός πολίτη της Καλλίπολης φαίνεται αναγκαία και επιτακτική, διότι η διαμόρφωση μία δίκαιης φύσης ατόμου και ενός ενάρετου και ηθικού πολίτη δεν επιτρέπει την παλινδρόμηση της ψυχής από το ένα μέρος της στο άλλο. Η Πολιτεία τίθεται σε κίνδυνο, αν οι πολίτες της δρουν επιθυμητικά, έτσι ο Λόγος κρίνεται αναγκαίος ως εσωτερική προσταγή και αμφισβητείται η σπουδαιότητα των επιθυμιών.¹²⁰

Εκεί νομίζω που πρέπει να σταθούμε είναι στην αμφισβήτηση της σπουδαιότητας των επιθυμιών και στην ανάδειξη του λογιστικού μέρους μας. Χαρακτηριστικό παράδειγμα για να καταλάβουμε καλύτερα αυτό που αναφέραμε παραπάνω είναι η πλατωνική ψυχολογική θεωρία του Φαίδρου με το άρμα της ψυχής. Στον Φαίδρο ο Σωκράτης μας πληροφορεί για το άρμα της ψυχής το οποίο απαρτίζεται από τον ηνίοχο και δύο άλογα. Το ένα άλογο είναι ήρεμο, πρᾶο και υπάκουο, ενώ το άλλο ατίθασο

¹¹⁷Πολιτεία, 604c 1-2

¹¹⁸Ο αρχαίος ὀρος «λόγος» ἀποδίδεται ἀπὸ τον Σκουτερόπουλο ως «λογισμικό». Η λέξη αντικαταστάθηκε ἀπὸ τον ὀρο «λογική» διότι κατὰ την προσωπική ἀποψη πλησιάζει καλύτερα τον αρχαῖο ὀρο. Η ἔννοια της λέξης «λογισμικό» ταυτίζεται με σημασία της διαδικασίας σκέψης χάρις του λογικού, ἐνῶ ο λόγος ἢ ἡ λογική εἶναι ἡ αἰτία που γίνεται ἡ σκέψη και νομίζω πλησιάζει πιο πολὺ τα πλατωνικά λεγόμενα.

¹¹⁹Το χωρίο ἀποτελεῖ γνήσια ἀπόδοση του Σκουτερόπουλο ἐκτὸς της ἀλλαγῆς της μετάφρασης του αρχαῖου ὀρου «λόγος»

¹²⁰N. Pappas, Πολιτεία του Πλάτωνα, ἑνας ὀδηγός ἀνάγνωσης, σ. 202

προσπαθώντας να παρασύρει το άρμα. Χρέος του ηνίοχου είναι να επιβληθεί στα δύο άλογα και να καταφέρει να τα διευθύνει.¹²¹ Η εικόνα του φτερωτού άρματος με τα δύο άλογα και τον ηνίοχο συγχέεται με την τριχοτόμηση της ψυχής σε γένη: επιθυμητικόν (επιθυμία), θυμοειδές (θυμός) και λογιστικόν (νόηση).¹²²

Ο ηνίοχος στον μύθο του άρματος αντιπροσωπεύει το λογιστικόν μέρος της ψυχής, το υπάκουο και ήρεμο άλογο το θυμοειδές, ενώ το ατίθασο το επιθυμητικόν. Το υπάκουο άλογο (θυμοειδές) προσπαθεί να ανέλθει στον κόσμο των Ιδεών, ενώ το ατίθασο (επιθυμητικόν) να γκρεμίσει το άρμα (ψυχή) στη γη, στον χώρο της Πίστης, των απεικασμάτων και της ύλης. Έτσι λοιπόν συμπεραίνουμε ότι το λογιστικό μέρος της ψυχής προσπαθεί να επιβληθεί του επιθυμητικού μέρους υποστηρίζοντας την κίνηση της ψυχής αυτής που διαγράφει το θυμοειδές. Το λογιστικόν προσπαθεί να τιθασεύσει το επιθυμητικόν, διότι μέσω αυτού η ψυχή δεν ζει τριφυλά, αλλά απολαμβάνει τις γήινες ηδονές, ευχαριστήσεις και εθελοτυφλεί. Ο λογισμός είναι ικανός να χειραγωγήσει και να σταθμίσει τις επιθυμίες και τις παρορμήσεις και να συμβάλλει για τη γενική ευημερία της ψυχής μέσω της επικυριαρχίας του στο επιθυμητικό μέρος της ψυχής.

Μέσω της αναφοράς μας στο μύθο του φτερωτού άρματος έγινε για ακόμη μία φορά κατανοητό ότι ο λογισμός καθίσταται δεοντολογικά αναγκαίος από τον Πλάτωνα ως εσωτερική προσταγή. Όμως ο λογισμός δεν είναι αυάρκης. Μέσω του μύθου συνειδητοποιήσαμε ότι ο ηνίοχος (λογισμός) προσπαθεί να επιβληθεί στα δύο άλογα (επιθυμητικόν και θυμοειδές) και να τα διευθύνει, αλλά χωρίς τα άλογα δεν θα μπορούσε να κινήσει το άρμα. Δεν θα ήθελα να σταθώ ιδιαίτερα σε αυτή την προκείμενη, ούτε να αναλύσω διαφόρους προβληματισμούς που αναφύουν¹²³, αλλά εκείνο που θέλω να τονίσω είναι ότι ο Πλάτων μπορεί να θέτει σε μία ύψιστη αξιολογική θέση τον λογισμό, αλλά δεν κονιορτοποιεί ή εξαλείφει το επιθυμητικό μας μέρος. Αποδέχεται τη σύσταση της ανθρώπινης φύσης, αλλά επιτάσσει ταυτοχρόνως την ανάγκη γαλούχησης τέτοιων πρακτικών και την υπερίσχυση του λογισμού από τις ηδονές και τις παρορμήσεις. Πώς όμως αυτά συγχέονται με την πλατωνική κριτική της ποίησης και των ποιητών;

Στόχος των ποιητών είναι να αναδείξουν ήρωες με πάθη και όχι νηφάλια πρότυπα ανθρώπων.¹²⁴ Η αποφυγή παραδειγμάτων ηρώων που σκιαγραφούνται από τη μιμητική ποιητική τέχνη ως νηφάλια, λογικά και με εγκράτεια φέρνει τον Πλάτωνα στο σημείο να υπερασπιστεί την ανάγκη του Λόγου ως εσωτερική προσταγή. Ο θεατής-πολίτης παρακολουθεί παραστάσεις που προβάλλουν ατελείς ήρωες παρορμούμενους από πάθη. Έτσι λοιπόν, ο κίνδυνος που εγκυμονεί είναι η μίμηση τέτοιων προτύπων και η διατήρηση άλογων συμπεριφορών υποκινούμενων από το επιθυμητικό μέρος της ψυχής, κάτι που θα φέρει ανυπακοή και αταξία με κατάληξη την ανομία της Πολιτείας.

Η θέση αυτή του φιλοσόφου υποστηρίζει εν γένει ότι η τυραννία της ψυχής οδηγεί σε τυραννικά πολιτεύματα. Για τον Πλάτωνα τυραννία της ψυχής σημαίνει επικράτηση του ηδονισμού και αυτό έχει ως κατάληξη την αταξία και την ανομία μίας πολιτείας, χαρακτηριστικό παράδειγμα η Σικελία με το τυραννικό καθεστώς της. Ο Πλάτων σκιαγραφεί λεπτομερώς στην 7η Επιστολή τις φιλήδονες συνήθειες των Σικελών.

*Ταύτην δὴ τὴν διάνοιαν ἔχων εἰς Ἰταλίαν | Ἐχοντας λοιπὸν αὐτὲς τις ἀπόψεις ἦρθα
τε καὶ Σικελίαν ἦλθον, ὅτε πρῶτον | σὴν Ἰταλία καὶ τὴ Σικελία ὅταν ἐφθασα γιὰ
ἀφικόμην. ἐλθόντα δὲ με ὁ ταύτη | πρώτη φορά. Ὅταν ὁμως ἐφθασα ἡ*

¹²¹ Φαίδρος, 246a-b, 253c-254e

¹²² Ιωάννης Ν. Θεοδωρακόπουλος, Πλάτωνος Φαίδρος, σχ. 1, σελ. 450

¹²³ Για περαιτέρω μελέτη του συγκεκριμένου θέματος πρβλ. Ν. Pappas, Πολιτεία του Πλάτωνα, ένας οδηγός ανάγνωσης, σ. 215-221

¹²⁴ Πολιτεία, 604e-605a

λεγόμενος αὖ βίος εὐδαίμων,
Ἰταλιωτικῶν τε καὶ Συρακουσίων
τραπεζῶν πλήρης, οὐδαμῆ οὐδαμῶς
ἤρρεσεν, δὴς τε τῆς ἡμέρας
ἐμπιμπλάμενον ζῆν καὶ μηδέποτε
κοιμώμενον μόνον νύκτωρ, [7.326c] καὶ
ὅσα τούτῳ ἐπιτηδεύματα συνέπεται τῷ
βίῳ

ἐκ γὰρ τούτων τῶν ἐθῶν οὐτ' ἂν
φρόνιμος οὐδεὶς ποτε γενέσθαι [...] *σώφρων*
δὲ οὐδ' ἂν μελλήσαι ποτὲ
γενέσθαι, καὶ δὴ καὶ περὶ τῆς ἄλλης
ἀρετῆς ὁ αὐτὸς λόγος ἂν εἴη, πόλις τε
οὐδεμία ἂν ἠρεμήσαι κατὰ νόμους οὐδ'
οὐσπινασοῦν ἀνδρῶν οἰομένων
ἀναλίσκειν μὲν δεῖν [7.326d] πάντα εἰς
ὑπερβολάς, ἀργῶν δὲ εἰς ἅπαντα
ἡγουμένων αὖ δεῖν γίνεσθαι πλὴν ἐς
εὐωχίας καὶ πότους καὶ ἀφροδισίων
σπουδὰς διαπονουμένας·

μακάρια, ὅπως την ἔλεγαν, ζῶν αὐτῆς τῆς
χώρας γεμάτη ἀπὸ ἰταλικά καὶ συρακούσια
τραπέζια καθόλου δε μου ἄρεσε: να ζεις
γεμίζοντας το στομάχι σου δύο φορές την
ἡμέρα καὶ ποτὲ να μην κοιμάσαι μόνος σου
τη νύχτα κι ὅλες τις ἄλλες ασχολίες που
συνοδεύουν μια τέτοια ζῶν.

Γιατί μέσα σ'αυτὲς τις συνθήκες οὐτε στην
αληθινὴ γνώση θα μπορούσε ποτὲ να
φτάσει κανεὶς [...] ὅσο για τὴ σωφροσύνη
δεν θα θελε κανεὶς να τὴν ἀποκτήσει. Το
ἴδιο θα μπορούσε κανεὶς να παπεικαιοῖ τις

Ἄλλες ἀρετές. Οὐτε ὅμως καμμιά χώρα θα
μπορούσε ποτὲ να ἠσυχάσει, ὁποῖους
νόμους καὶ να ἔχει, ὅταν νομίζουν οἱ
πολίτες ὅτι μποροῦν να τα ξεδεύουν ὅλα
σε καταχρήσεις κι ἀπ'τὴν ἄλλη να θεωροῦν
ὅτι πρέπει να εἶναι σε ὅλα ἀργοὶ ἐκτὸς ἀπὸ
τα γλέντια, τα συμπόσια καὶ τὸ κυνήγι των
ερωτικῶν ἀπολαύσεων που γι' αὐτὸ
κόπους μεγάλους καταβάλλουν.¹²⁵

7η Ἐπιστολή, 7,326b-d

Ὁ φιληδονισμὸς των Σικελῶν βρίσκει ἀντίθετο τον Πλάτωνα. Τόσο ἀπὸ τις
πλατωνικὲς θέσεις τῆς *Πολιτείας* ὅσο καὶ ἀπὸ τον *Φαῖδρο* συμπεραίνουμε ὅτι ὁ ἠδονισμὸς
καὶ ἡ επικράτηση του ἐπιθυμητικοῦ μέρους στην ψυχὴ των πολιτῶν οδηγοῦν, ὅπως
βλέπουμε στο χωρίο τῆς *7ης Ἐπιστολῆς*, στην ἀκρασία, τον ἠθικὸ ξεπεσμό καὶ τὴν
ανομία. Για τον Πλάτωνα ἡ ἀρετὴ ἀπορρέει ἀπὸ τὴν τάξη, ἐπομένως ἡ ψυχὴ που διαθέτει
τὴ σωστὴ ἀναλογία ἀνάμεσα στα διάφορα μέρη τῆς εἶναι κόσμια.¹²⁶ Συνεπῶς, δεν θα
μπορούσαμε να μιλήσουμε για τάξη στην ψυχὴ ὅταν αὐτὴ παλινδρομεῖτε καὶ μεταβαίνει
ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος στο ἄλλο. Ἡ εὐρυθμὴ λειτουργία των μερῶν τῆς ψυχῆς συνάδουν με
τὴν ἀτομικὴ εὐδαιμονία καὶ ἀρετὴ του καθενός. Ἡ θέση του Πλάτωνα εἶναι ξεκάθαρη, ὁ
ἠδονισμὸς, τα πάθη καὶ οἱ παρορμήσει οδηγοῦν στην ἀκρασία, τὴν ἐσωτερικὴ ψυχικὴ
παλινδρόμηση καὶ τον εὐτελισμὸ. Τα γήινα πάθη καὶ ὅ,τι μέσο τα προάγει καθίστανται
ἐκπτώτα. Ἐπομένως, ἀφοῦ ἡ ποιητικὴ τέχνη ἀποτελεῖ καὶ αὐτὴ ἓνα μέσο που θρέφει καὶ
θρέφεται ἀπὸ τὸ ἐπιθυμητικὸν καὶ ἀποσκοπεῖ στον ἠδονισμὸ καὶ τὴν εὐχαρίστηση δεν
γίνεται ἀρεστό.

Ὁ Πλάτων προτάσσει τὴν ἀνάγκη καὶ τὸ χρέος του πολίτη να ἀντιδρά στο μιμητικὸ
χαρακτῆρα τῆς τερπνῆς Μούσας¹²⁷. Το αἰσθητικὸ υποκείμενο των μιμητικῶν τεχνῶν θα
πρέπει να ἀπέχει ἀπὸ τα κίβδηλα εἰδῶλα που προτάσσουν ὡς δημιουργήματά τους,

¹²⁵Πλάτων, *Ζ' Ἐπιστολή*, Μτφρ. Η. Ε. Κορμπέτη, «Ἐποπτεία», τχ. 109, 1986

¹²⁶Γοργίας, 507a

¹²⁷Πολιτεία, 607a

προς διασφάλιση του λογιστικού μέρους της ψυχής. Η επιχειρηματολογία του Σωκράτη αντιστρέφεται και εξετάζει την περίπτωση επίδρασης της ποίησης στην ψυχή από την πλευρά του αισθητικού υποκειμένου και όχι από το μιμητικό πομπό (ζωγραφική, ποίηση κτλ.) μη εμμένοντας μόνο στον δημιουργό, αλλά και στον πολίτη-θεατή ο οποίος πρέπει να φροντίσει για την ψυχή του.¹²⁸ Αυτό υπαγορεύει τη μεγάλη σημασία του Πλάτωνα στην εκπαίδευση όλων των πολιτών της Καλλίπολης και την επιτακτική ανάγκη ώστε οι πολίτες να εφοδιαστούν με μια τέτοια ικανότητα που να τους αφυπνίζει από τον κίνδυνο της αναλήθειας και την ψυχική εκτράχυνση. Η ικανότητα αφύπνισης του κάθε πολίτη ως εφόδιο είναι μία παιδευτική διαδικασία απόκτησης, η οποία εν τέλει θα αποτελεί την τροχοπέδη από κάθε ψευδολογικό και επιβλαβές μιμητικό αντικείμενο.

Στο σημείο αυτό ερχόμαστε αντιμέτωποι ξανά με το πλατωνικό παράδοξο που ανέφερα στην αρχή του κεφαλαίου. Ο Σωκράτης καταλήγει στο χωρίο 605c-607a της *Πολιτείας* να συμβουλεύει τον Γλαύκωνα ότι *άμα δεχτεί την τερπνή Μούσα στη λυρική ποίηση ή στα έπη, τότε βασιλιάδες στην πόλη θα είναι η ηδονή και ο πόνος αντί για τον νόμο*¹²⁹. Συμπερασματικά, καταλήγουμε ότι αποκλείει για ακόμα μία φορά τη μίμηση αυτή, που δεν έχει τα επιθυμητά πρότυπα κατά τα πλατωνικά-σωκρατικά δεδομένα για την ηθική συγκρότηση ενός δίκαιου και ενάρετου πολίτη. Προηγουμένως, ανέλυσα τα πλατωνικά λεγόμενα σχετικά με την ανικανότητα της ποίησης να δρα θετικά στο άτομο. Έτσι λοιπόν, καταλήγουμε σε μία θέση όμοια με αυτήν του τρίτου βιβλίου της *Πολιτείας*. Ο πλατωνικός Σωκράτης για ακόμα μία φορά καταλήγει να επικροτεί την καλή ποίηση ως μέσο παιδευτικής μίμησης και να κατακρίνει φυσικά τη φαύλη. Το παράδοξο έγκειται στο γεγονός, ότι στην αρχή του δέκατου βιβλίου ο φιλόσοφος πριν αρχίσει να παραθέτει την επιχειρηματολογία του καταδικάζει κάθε μιμητική τέχνη, ενώ στην πορεία του ίδιου βιβλίου διαφαίνεται πάλι μία επιθυμία αποδοχής της καλής μίμησης.

Εκεί που πρέπει να εστιάσουμε δεν είναι στην ίδια τη μίμηση αλλά στα αποτελέσματα που συνοδεύουν την πρακτική της. Η μη αποδοχή της μίμησης ή της κακής μίμησης ή ακόμα και η πλήρης και καθολική απαγόρευση κάθε μίμησης δεν οφείλεται στο γεγονός, ότι είναι μίμηση, λέει η P. Murray, διότι τότε θα έπρεπε να αποκλειστεί και η ζωγραφική όντας μιμητική τέχνη. Ο αποκλεισμός της μιμητικής ποίησης έγκειται στη βάση της δυνατότητας διαφθοράς της ψυχής με έναν τρόπο που η ζωγραφική προδήλως δεν το κάνει.¹³⁰

Επομένως, κατανοούμε ότι ο λόγος που ο Πλάτων στην αρχή του δέκατου βιβλίου απορρίπτει κάθε μίμηση είναι ο σοβαρός λόγος της διαφθοράς της ψυχής εξαιτίας της οντολογικής και γνωσιολογικής σύστασης της ποίησης. Όμως κατά την πορεία της συζήτησης στο δέκατο βιβλίο αποδέχεται κάποιο είδος ποίησης, όπως τους ύμνους στους θεούς¹³¹ και την μίμηση και τους επαίνους στους άριστους¹³². Αυτό ίσως μας επιστρέφει σε μία πρώτη σκέψη που κάναμε, η καλή μιμητική ποίηση γίνεται αποδεκτή μόνο όταν οι επιπτώσεις της φαίνονται εκ του αποτελέσματος, ότι δηλαδή επιφέρουν θεμιτά αποτελέσματα στους πολίτες. Η αυστηρή θέση του Πλάτωνα στην αρχή του δέκατου βιβλίου υποδεικνύει ίσως τη σοβαρότητα του κινδύνου που εγκυμονεί αν ο άνθρωπος δεν εφοδιαστεί με μέσα που να αφυπνίζουν το λογιστικόν μέρος της ψυχής. Η καλή μίμηση γίνεται αποδεκτή υπό όρους και ελέγχους και αναγνωρίζεται ως αποδεκτή μόνο από τους λίγους που δεν εξαπατούνται από τη μιμητική της φύση.

Επιστρέφοντας στην αξιολόγηση της ποιητικής τέχνης υποστηρίξαμε ότι η φύση της συνδέεται με τη μίμηση. Όμως ό,τι έχουμε παρακολουθήσει μέχρι τώρα δεν

¹²⁸ *Πολιτεία*, 605c-607a

¹²⁹ *Ibid*, 607a

¹³⁰ Murray, P., *Plato on Poetry. Ion-Republic 376e-398b & 595-608*, [1996]σ. 188

¹³¹ *Πολιτεία*, 604e

¹³² *Ibid*, 607a

ανταποκρίνεται στη φύση της ποίησης. Η κριτική που ασκεί ο Πλάτων στο δέκατο βιβλίο, όπως πληροφορηθήκαμε εξ αρχής, βασίζεται στην ουσία και τη φύση της ποίησης, δηλαδή τη μίμηση. Όμως, αυτό που αναδείχθηκε είναι οι συνέπειες της μίμησης και όχι η ουσία της και μας γυρνάει στην πλατωνική κριτική του δεύτερου και τρίτου βιβλίου. Ο πλατωνικός Σωκράτης για να πείσει αδιάσειστα για την αναγκαιότητα εξορισμού της ποίησης από την ιδανική Πολιτεία θα πρέπει να μας παρουσιάσει την ουσία της μίμησης. Το ερώτημα που θα μας απασχολήσει είναι: «Τι είναι αυτό που έχει η ποίηση και την καθιστά τόσο επικίνδυνη ως προς την αισθητική της έκθεση στους ανθρώπους;» Η επικινδυνότητα της αισθητικής έκθεσης συνάδει με την ουσία, τα εγγενή χαρακτηριστικά της μίμησης. Με την απάντηση του άνωθεν ερωτήματος εντοπίζεται η αιτία, γιατί δηλαδή η ποίηση είναι τόσο καταστροφική για μία δίκαιη πολιτεία και η απάντηση αυτού του ερωτήματος κρύβεται στα χαρακτηριστικά της μίμησης.

Ακόμη, αν η ποίηση είναι τόσο υποδεέστερη όσο αποδείχθηκε από τις προαναφερθείσες κατηγορίες του Σωκράτη, πράγμα που σημαίνει ότι θρέφει και τα κατώτατα μέρη της ψυχής, τότε γιατί εγκυμονεί κίνδυνος αφού οι πολίτες είναι έτσι διαμορφωμένοι, ώστε να επικρατεί σε αυτούς το λογιστικόν μέρος; Οι συνέπειες της μίμησης δεν αποδεικνύουν τίποτε περισσότερο από τα αποτελέσματα – που θέλει να είναι και παραδειγματικά ο Πλάτων – στο τι θα συμβεί αν δεν δρούμε με το λογιστικόν είδος. Η απόρριψη της ποίησης ως επικίνδυνης για το δίκαιο δεν θεμελιώνεται απόλυτα, επειδή τα αποτελέσματα της είναι όλα αυτά που μας παρουσίασε ο Πλάτων. Άλλωστε είδαμε ότι αυτές οι συνέπειες αν διορθωθούν συνθέτουν μία καλή ποίηση, ικανή να παιδεύσει ηθικούς πολίτες και να διαμορφώσει ενάρετες ψυχές. Επομένως, το εγγενές πρόβλημα εντοπίζεται στην αιτία των όλων που είναι κάτι πέρα από τα καταστροφικά αποτελέσματα, στην ουσία δηλαδή της μίμησης.

Επιστρέφοντας πάλι στην αναλογία «ζωγραφική- ποίηση» παρακολουθήσαμε το παράδειγμα του Σωκράτη με την οπτική απάτη. Ο κίνδυνος που υφίσταται είναι η εξαπάτηση της μίμησης. Η λειτουργία του λογιστικού είναι η διασφάλισή μας από αυτή την εξαπάτηση. Το πρόβλημα δεν είναι η προστασία του Λόγου στη ψυχή του ατόμου, αλλά η αναγνώριση της απάτης από τον Λόγο και η φύση της μίμησης να δρα με αυτόν τον τρόπο στο άτομο. Ένα φαινόμενο ή είδωλο χαρακτηρίζεται απατηλό μόνο όταν αναγνωριστεί η ενυπάρχουσα σε αυτό απάτη. Έτσι λοιπόν, ένα παιδί ή ένας ενήλικος απάιδευτος και μη έχοντας καλλιεργήσει τον κριτικό του λογισμό μπορεί να πέφτει θύμα μιας κίβδηλης τέχνης.¹³³

Ο πεπαιδευμένος πολίτης, από την άλλη πλευρά, που έχει καλλιεργήσει το λογιστικόν του μέρος, έχει καταλαγιάσει τις επιθυμίες και τα συναισθήματα και δεν παρακινείται αυτών, αλλά τις ελέγχει και τις κατευθύνει, όπως αυτός επιθυμεί. Όμως μπορεί να μην εξαπατάται από τα είδωλα και τα φαινόμενα και να τα αναγνωρίζει, αλλά αυτά υπάρχουν και συνεχίζουν να υπάρχουν και μετά την αναγνώριση. Η εξάλειψη της απάτης δεν γίνεται με την αναγνώριση. Συμπερασματικά, καταλήγουμε στο παραπάνω ερώτημα, ποιο είναι αυτό το χαρακτηριστικό της ποίησης που την καθιστά επικίνδυνη λόγω της απάτης των ειδώλων ως προς την αισθητική της έκθεση στο άτομο-πολίτη;

¹³³Η «κολακεία» είναι το κατάλληλο μέσο για μία «τέχνη» για να προσελκύσει οπαδούς. Χαρακτηριστικό παράδειγμα του ισχυρισμού μας εντοπίζεται στον *Γοργία* όπου ο Σωκράτης ισχυρίζεται ότι δεν θεωρεί τέχνη τη ρητορική, διότι αποτελεί ένα είδος δραστηριότητας η οποία είναι η *κολακεία* (463b). Ο Σωκράτης, λοιπόν, απευθύνεται στον Γοργία λέγοντάς του ότι *αν συνέβαινε να διαγωνισθούν ο γιατρός και ο μάγειρας ενώπιον παιδιών ή ανδρών τόσο χαμηλής νοημοσύνης αρμόζουσας σε παιδιά ποιος εκ των δύο κατέχει την ορθή γνώση για τα ωφέλιμα και τα επιβλαβή τρόφιμα, ο γιατρός θα συγκέντρωνε μεγαλύτερες πιθανότητες να πεθάνει λόγω της πείνας, αδυνατώντας πλέον να εξασφαλίσει εργασία* (464d-465a). Το χωρίο αυτό του Γοργία μας αποδεικνύει ότι μία «τέχνη» κάνοντας χρήση της κολακείας αποσκοπεί στην ευχαρίστηση και ηδονή του χαλεπού κοινού με σκοπό την προσέλκυσή του. Με παρόμοιο τρόπο δρα και η ποίηση, όπως βλέπουμε στο κύριο μέρος της εργασίας.

Ας πάρουμε ως παράδειγμα τη μίμηση της ζωγραφικής, αν η απεικόνιση της ζωγραφιάς είναι ένα τραπέζι δεν θα με απασχολήσει να την προσεγγίσω με σκοπό τη μέτρηση των αναλογιών του ειδώλου και την αναγνώριση των χαρακτηριστικών του προς κάποιου συγκεκριμένου γνωστικού οφέλους. Αυτό που θέλω να πω είναι ότι δεν με απασχολεί να αποκομίσω κάποια γνώση της πραγματικότητας από έναν πίνακα από τη στιγμή που μπορώ να ανατρέξω σε ένα γνήσιο αντικείμενο στο χώρο της Πίστης. Αυτό που με καθηλώνει στο ζωγραφικό πίνακα είναι κάτι ανώτερο από την αναγνώριση ή την μη ικανότητα υπολογισμού των αναλογιών του αντικειμένου και αυτό είναι η ευχαρίστηση του αντικειμένου όπως το βλέπω. Η μιμητική τέχνη προσδιορίζεται από κάτι που κεντρίζει την προσοχή και μαγνητίζει το ενδιαφέρον και νομίζω ότι αυτό είναι που θα μας δώσει την απάντηση της ουσίας της μίμησης και της ποιητικής τέχνης. Φυσικά ο Πλάτων αναγνωρίζει αυτήν την ικανότητα της ποίησης να μαγνητίζει και εμπνέει την καχυποψία του.

εἰ δὲ τὴν ἡδυσμένην Μοῦσαν παραδέξῃ ἐν μέλεσιν ἢ ἔπεσιν, ἡδονὴ σοι καὶ λύπη ἐν τῇ πόλει βασιλεύσειον ἀντὶ νόμου τε καὶ τοῦ κοινῆ ἀεὶ δόξαντος εἶναι βελτίστου λόγου.

Εάν λοιπόν παραδεχθείς την τερπνή Μούσα στη λυρική ποίηση ή στα έπη, τότε θα βασιλεύσει στην πόλη σου η ηδονή και η δυστυχία αντί του νόμου κι εκείνου του πράγματος που πάντα όλοι αποδέχονται, ότι είναι το πιο ευγενικό, δηλαδή του λόγου

Πολιτεία, 607a

Σπεύδει ακόμη να παραδεχθεί σε κάποιο άλλο σημείο της *Πολιτείας*:

ἀνάγκη γάρ τὸν ἀγαθὸν ποιητὴν, εἰ μέλλει περὶ ὧν ἂν ποιῆ καλῶς ποιήσῃν, εἰδότα ἄρα ποιεῖν, ἢ μὴ οἶόν τε εἶναι ποιεῖν.

Γιατί είναι αναγκαίο ο καλός ποιητής να κατέχει γνώσεις, αν πρόκειται να συνθέσει ποιήματα με όμορφο τρόπο, διαφορετικά δεν θα είναι σε θέση να κάνει τίποτα.

Πολιτεία, 598e

Και στα δύο χωρία είδαμε ότι ο Σωκράτης αναγνωρίζει τόσο την τέρψη, όσο και την ομορφιά των μιμητικών αντικειμένων, ακόμη και αν αυτά επιδρούν αρνητικά. Το υποκείμενο που τίθεται σε αισθητική έκθεση με τα αντικείμενα των μιμητικών τεχνών (ζωγραφική, ποίηση) εξαιτίας της ομορφιάς και της τέρψης αντλεί χαρά και ηδονή. Το αποτέλεσμα της ποιητικής δημιουργίας ανεξαρτήτως τι περιεχόμενο έχει, μόνο από την ιδιαίτερη σύνθεσή του και από τη φύση την τερπνή και την όμορφη καταλήγει να χαίρει εκτίμησης και να παρακινεί. Λειτουργεί θα λέγαμε κολακευτικά και γοητευτικά για το κοινό της προσφέροντας ηδονή και ευχαρίστηση. Έτσι λοιπόν, αυτή η γοητεία και η αρέσκεια απορρέουσα της ποίησης θυμίζει κάτι σαν μαγεία που διακατέχει τον θεατή – ακροατή. Το αντικείμενο της μιμητικής τέχνης δεν είναι απλά μία σκιά, ένα απείκασμα. Όσον αφορά την περίπτωση της ποίησης συνοδεύεται από κάποια χαρακτηριστικά που την καθιστούν

γοητεύσιμη, όπως ο ρυθμός, η αρμονία και το μέτρο και αυτά είναι που προσδιορίζουν την ουσία της μίμησης.¹³⁴

Στο προηγούμενο κεφάλαιο είδαμε ότι οι ποιητές διακατέχονται από μία ένθεη κατάσταση, μία θεία μανία που ο ποιητής εμπνέεται από τη θεία κατάσταση που βρίσκεται και αποδίδει την έμπνευση αυτή στη σύνθεση του μύθου του. Θα μπορούσαμε να αποδώσουμε αυτήν την γοητεία σε αυτή την θεία μανία του ποιητή, η οποία φυσικά αφού εμφανίζεται σε κατάσταση σύνθεσης θα μπορούσε να γίνει αντιληπτή και στα αποτελέσματα της στο άτομο. Από όπου και να οφείλεται όμως αυτή η γοητεία και η ελκυστικότητα της ποίησης δεν παύει να καθίσταται επικίνδυνη για την παρόρμηση της ψυχής. Στο προηγούμενο κεφάλαιο καταλήξαμε στη θέση, ότι οι ποιητές δεν λειτουργούν με βάση το λογιστικόν μέρος τους όσον αφορά τα θεϊκά μηνύματα της ένθεης φύσης τους, αλλά μεταφέρουν αλόγως και αμέσως το θεϊκό λόγο (μέσω της θείας μανίας) και εξ αυτού ορμώμενοι καταλήγουμε να συμπεράνουμε ότι δεν είναι σοφοί, γιατί τα λεγόμενά τους απορρέουν από μία πάνσοφη και θεϊκή πηγή.

Η κατάληξη σε αυτή τη θέση αποδεικνύει την αναξιοπιστία τόσο των δημιουργών, όσο και των δημιουργημάτων και το γεγονός, ότι η γοητεία προέρχεται από αυτήν τη μανία, μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι η ποίηση δεν καθίσταται ικανή για μία ενάρετη φύση. Η μανία της ποίησης αποδεικνύει ότι η φύση της ως τέχνη δεν οδηγεί σε μία κατά τα πλατωνικά δεδομένα ηθικοποίηση του ατόμου, αλλά είναι αιτία ανθρώπων με χαρακτήρα τέτοιο που η ψυχή να ταλανίζεται από συγκρούσεις των ειδών της. Η ανατροπή αυτή της ιεραρχίας στο εσωτερικό της ψυχής τρέφει την άλογη φύση και παραγκωνίζει το λογιστικόν. Βασικές συνιστώσες για τον Πλάτωνα, όπως προαναφέραμε, είναι τόσο η επιδίωξη της αλήθειας όσο και της τάξης. Ο δίκαιος πολίτης της Καλλίπολης θα επιδιώκει τη βέβαιη και αληθινή γνώση η οποία θα είναι γνώση των αιτιών των όντων και των πραγμάτων, δηλαδή γνώση των Ιδεών. Ο δίκαιος πολίτης της Καλλίπολης δεν θα αποδέχεται τα υποπροϊόντα της γνώσης τα οποία είναι αντικείμενα της ποίησης και της ζωγραφικής. Απώτερος σκοπός είναι η πραγματική γνώση και όχι η γνώμη και αυτή, όπως ήδη έχουμε δει, προκύπτει από το *βασιλείο των Ιδεών*.

Ανεξαιρέτως της γνωσιολογικής σύσταση των μιμητικών τεχνών προηγουμένως υποστηρίξαμε ότι «ο αποκλεισμός της μιμητικής ποίησης έγκειται στη βάση της δυνατότητας διαφθοράς της ψυχής με έναν τρόπο που η ζωγραφική προδήλως δεν το κάνει». Η θέση αυτή υποδεικνύει ότι η ποίηση και η ζωγραφική και κάθε μιμητική τέχνη μπορεί να μην είναι τόσο επικίνδυνες ως προς την γνωστική της δυνατότητα που να δικαιολογεί τον εξορισμό τους από την Πολιτεία. Η ποίηση έχει κάτι που την καθιστά έκπτωτη σε σχέση με τις υπόλοιπες μιμητικές τέχνες. Η φύση της ποιητικής μιμητικής τέχνης έχει αυτά τα στοιχεία που έρχονται σε αντίθεση με την τάξη και την ευκοσμία που επιθυμεί και υποστηρίζει ο Πλάτωνας ότι μας περιβάλλει. Για τον Πλάτωνα η αρετή απορρέει από την τάξη, επομένως η ψυχή που διαθέτει τη σωστή αναλογία ανάμεσα στα διάφορα μέρη της είναι κόσμια.¹³⁵ Η τάξη στην ψυχή, δηλαδή η σωστή αναλογία ανάμεσα στα μέρη της ψυχής και όχι οι παλινδρομήσεις, έρχονται σε σύγκρουση με τη φύση της ποιητικής μιμητικής τέχνης. Η ποίηση θρέφει τις επιθυμίες, τις παρορμήσεις και τα πάθη των ανθρώπων και θρέφεται από αυτά, επομένως κατά τον Πλάτωνα ο ποιητικός ηδονισμός επιφέρει σύγχυση στα εσωτερικά της ψυχής καταλύοντας την αρμονία και την τάξη που πρέπει να την χαρακτηρίζουν. Συμπερασματικά, κατανοούμε ότι ο λόγος που ο Πλάτων προβαίνει στον εξορισμό της ποίησης και των ποιητών είναι επειδή τόσο ως γνωστικό μέσο όσο και ως ηθικό και παιδευτικό μολύνει την ψυχή του ατόμου και υπονομεύει την αγαθή φύση του κόσμου.

¹³⁴N. Pappas, *Πολιτεία του Πλάτωνα, ένας οδηγός ανάγνωσης*, σ. 205

¹³⁵Γοργίας, 507a

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Κείμενα - Πηγές

1. *Απολογία* Πλάτωνος
2. *Γοργίας* Πλάτωνος
3. *Ίων* Πλάτωνος
4. *Πολιτεία* Πλάτωνος
5. *Σοφιστής* Πλάτωνος
6. *Φαίδρος* Πλάτωνος
7. *Ζ' Επιστολή* Πλάτωνος

Δευτερεύουσα Βιβλιογραφία

1. Annas J., *Εισαγωγή στην Πολιτεία του Πλάτωνα*, μτφρ. Χ. Γραμμένου, εκδ. Καλέντης, Αθήνα 2006
2. Barker Ernest, *Ο πολιτικός στοχασμός στην αρχαία Ελλάδα: Ο Πλάτων και οι καταβολές του*, μτφρ. Κ. Κολιόπουλος, εκδ. Ποιότητα- Taylors Francis Group, Αθήνα 2007
3. Guthrie W.K.C., *Σωκράτης*, μτφρ. Τ. Νικολαΐδης, εκδ. Μ.Ι.Τ.Ε., Αθήνα 1990
4. Μαργου Η. Ι., *Ιστορία της εκπαίδευσης κατά την αρχαιότητα*, μτφρ. Θ. Φωτεινοπούλου, Αθήνα 1961
5. Murray P., *Plato on Poetry. Ion; Republic 376e—398b; Republic 595-608*, εκδ. Cambridge University Press, Cambridge 1996
6. Pappas N., *Πολιτεία του Πλάτωνα, ένας οδηγός ανάγνωσης*, εκδ. Οκτώ, Αθήνα 2006
7. Taylor A. E., *Πλάτων. Ο άνθρωπος και το έργο του*, μτφρ. Ιορδάνη Αρζόγλου, εκδ. Μ.Ι.Ε.Τ, Αθήνα 2009
8. Βλαστός Γ., *Σωκράτης : ειρωνευτής και ηθικός φιλόσοφος*, μτφρ. Παύλος Καλλιγιάς, επιμ. κ' μτφρ. Αλέξανδρος Νεχαμάς, εκδ. Εστία, Αθήνα 1993
9. Θεοδωρακόπουλος Ι., *Πλάτωνος Φαίδρος, εισαγωγή, αρχαίο και νέο κείμενο με σχόλια*, εκδ. Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», Αθήνα 2000
10. Θεοδωρίδης Χ., *Εισαγωγή στη Φιλοσοφία*, εκδ. Βιβλιοπωλείον της «Εστίας» Ι.Δ. Κολλάρου και ΣΙΑΣ Α.Ε., Αθήνα (1933¹, 1955²) 2004
11. Λαουρδός Α., Κορδάτος Γ., Τετενές Ν., *Πλάτων Ίων – Ευθύφρων – Χαρμίδης*, εκδ. Δαίδαλος Ι. Ζαχαρόπουλος, Αθήνα 197-?
12. Ράμφος Σ., *Η εξορία των ποιητών: ένα πλατωνικό παράδοξο*, εκδ. Κέδρος, Αθήνα 1978
13. Σκουτερόπουλος Ν. Μ., *Πλάτων Πολιτεία, εις. σημείωμα – μετάφραση – ερμ. σημειώματα*, εκδ. Πόλις, Αθήνα (2002¹) 2012

Αρθρογραφία

1. Γιώργος Ε. Καραμανώλης, «Γιατί ο Πλάτωνας χρησιμοποιεί μύθους;», «*Νεύσις*», τχ. 17, 2008
2. Μπεζέ Ελένη, «Η κριτική της ποίησης στην Πολιτεία», «*Υπόμνημα στη Φιλοσοφία*», τχ. 2, Δεκέμβριος 2004

Λεξικά

1. Liddell&Scott, *Λεξικόν της Ελληνικής Γλώσσης*, εκδ. Πελεκάνος, Αθήνα 2009